

**O
K·N
O
do
histórie
Skalky
pri
Trenčíne**

kultúrno-historická príloha
katalógu **ORA ET ARS - SKALKA 2011**

ut audiret et legeret per intercessio-
nem piissimi Ladislai sic triumphat per
bona temporalia quae et eterna consequatur
gaudia. *De reuerentia domini nostri ihesu
christi qui cum deo patre et spiritu sancto ui-
uit et regnat deus: per omnia se-
cula seculorum Amen. Ex iuris.*

Ultimo tempore quo sub christianissimo
Stephani regis nutu nome-
n et religio deitatis in panonia
rudis adhuc pullulabat: audita
fama boni uictoris multi ex tunc
alii amonici et monachi ad ipsum qui
ad patrem confluebant: non quidem ali-
cuius in coacti necessitate. sed ut
nouit sanctae conversationis gaudium ex
eorum uentibus adimpleret. Inter
quos quidam saepius in scriptis tractat
de uirtute quae uosa ex spiritu
ortus nomine Zocimus hunc in
patria de terra poloniensi ad-
uenit: et a philippo abbate cuius
monasterium in interese territorio
ad honorem sancti iypoliti situm erant
habitu accepto et andree notarij
heremiti vitam agere statuit: ubi
quae quanta continentur uirtute cor-
dis et corporis maruatione seipsum
affligit ex uelatione sui discipuli
beati benedicti sancti quersantis et audi-
ui pauis heremite dare detur.
Ego quidam in auius nunc deo mi-
serate episcopus tunc aut puer scholasti-
cus uirtu bonu uidi: sed quae eius
et conversatio non uisus sed auditu
prepi ad monasterium ad
honore beati pontificis martini
consecrati. cum iam datus monachus
benedictus sepe uisus in heremite
sequuntur de eius uita uenerabili
narravit. Postquam de beatus uir
adreas heremite solitudine subtra-
uit magna corporis fatigatione
spiritualis aut uirtute corroboracione

OK NO

do histórie Skalky pri Trenčíne

kultúrno-historická príloha

katalógu

4. ročníka medzinárodného
výtvarno-literárneho sympózia
ORA ET ARS – SKALKKA 2011

Zostavil: Igor Zmeták

••• BSA ••• H

ISBN: 978-80-970743-4-0

KLÁŠTOR U SV. BENADIKA
NADVORIE

1.	Úvodom	4
2.	Legenda	6
3.	Skalka v historických dokumentoch a súvislostiach (Igor Zmeták - Slovenská národná knižnica)	12
4.	Veľká Skalka v obraze archeologických prameňov a kláštorný život v stredoveku (Daniela Nipčová - Krajský pamiatkový úrad v Trenčíne)	18
5.	Jezuitské pramene z Budapešti o Skalke (Eszter Kovács - Országos Széchényi Könyvtar, Maďarsko)	26
6.	Trenčianski jezuiti a Skalka (Viliam Judák - Biskupský úrad v Nitre)	30
7.	Ludovít Bonaventura Stárek a rekonštrukcia Skalky v 19. storočí (Peter Martinák - Verejná knižnica M. Rešetku v Trenčíne)	34
8.	Benediktínsky kláštor na Skalke pri Trenčíne - doterajšia pamiatková obnova a jej možné smerovania v budúcnosti (Mária Vdovičíková - Krajský pamiatkový úrad v Trenčíne)	44

ORA ET ARS

Sú miesta aj na našej slovenskej zemi, ktoré nás vyzývajú – ako píše básnik Ján Kollár – zastaviť sa a pokľaknúť, lebo sú to miesta sväté. V tej výzve je čosi príťažlivé – a príkazové, lebo nás orientuje na minulosť, na bohatú minulosť, ale aj na súčasnosť, ba dáva víziu aj do budúcnosti. Medzi takéto miesta právom patrí starobylá Skalka, kde je zjavné kresťanstvo už v období veľkomoravskom. V tu blízkosti sa len pred niekoľkými rokmi totiž objavil kostol s cintorínom z veľkomoravského obdobia, a to v areáli neďalekej ostrožnej vyvýšeniny Chochel, vzdialenej necelý kilometer, nehovoriac pri tom o význame v tejto oblasti Trenčianskeho hradu a Trenčína vôbec.

Toto posvätné miesto poznačené činnosťou v duchu benediktínskeho hesla „Ora et labora!“ pustovníkov sv. Svorada – Andreja a Beňadika, prítomnosťou rehole benediktínov (13. – 16. stor.) i jezuitov (17. – 18. stor.). Ich činnosť predstavovala dar duchovného, vzdelanostného a všeobecného kultúrneho vzrastu, nielen pre jeho obyvateľov, ale celého Považia, ba značnej časti Slovenska. Toto miesto bolo ohniskom evanjelizácie, ale aj duchovnej a materiálnej kultúry.

V tejto súvislosti treba zároveň zdôrazniť, že sám pojem kultúra (ktorá má vyše sto definícií) sa odvodzuje od kultu a všeobecne sa prijíma poznatok, že každé náboženstvo – a tým viac kresťanská viera v zjaveného Boha – je prvotným základom vzájomného vzťahu Boh – človek, na ktorom sa rodí a rozvíja „kulturácia“, zošľachťovanie človeka a prírody.

Človek vo svojej prirodzenosti nechce totiž po celý život žiť v ustálenom priestore, v ustálenom stereotypnom poriadku. Hľadá zmenu medzi prácou a priestorom na odдых, medzi priestorom, kde sa sústreďuje na pozemské aktivity, a priestorom, v ktorom stíchnu, uvažuje a obráti svoju myseľ a konanie smerom hore, k Bohu. Takéto stretnutia ponúkajú človeku zasvätené miesta, z ktorých dýcha aj umelecký zážitok, ktorému sa poddáme a vnímame to viacerými zmyslami a z viacerých uhlov pohľadu.

Myšlienky tohto typu nás chcú iba utvrdiť v nás – v ľuďoch 21. storočia, ktorí strácajú zmysel pre krásno a posvätnosť, lebo uprednostňujú materiálnu účelnosť a zmyslový, teda prchavý zážitok, že jestvujú pozemské priestory a miesta, hodné obdivu, úcty, hodné aj chvály.

Aj z tohto dôvodu, či predovšetkým preto, sa teším ďalšiemu ročníku ORA ET ARS a ďakujem iniciátorom a aktívnym účastníkom tohto šľachetného podujatia. S vedomím pokory, skromnosti a ohľaduplnosti k Bohu, ľuďom, k umeniu a živej prírode. Ide o to, čo si želal Ján Pavol II. vo svojom Liste umelcom (1999): „**Nech umenie prispeje k uplatneniu skutočnej krásy, takmer odlesku Duchu Božieho, krásy, ktorá nech premení hmotu, otvoriac mysle smerom k večnosti.**“

Kresťanská kultúra ponúka ako stálu a nemennú hodnotu kultúru života oproti kultúre smrti, kultúru lásky oproti nenávisti, kultúru obety oproti utrpeniu. Oproti karikatúre slobody ozajstne darovanú slobodu, oproti akejkolvek ľubovôli a egoizmu – zodpovednosť za seba i za iných.

Smieme a máme byť Božími spolupracovníkmi na ochranu a zveľaďovanie týchto hodnôt. To je veľká a zodpovedná úloha, nech nám v nej Pán Boh pomáha!

Mons. Viliam Judák
nitriansky biskup

Stav kultúrneho dedičstva závisí aj od jeho poznania v širšom spoločenskom kontexte. Úlohou odborných pracovníkov, ktorí v tejto oblasti pracujú, je sprístupňovať súhrn svojich poznatkov. A potom je tu záujem verejnosti vnímať. Nie veľké vyhlásenia, ale reálny stav pamiatok a krajiny, v akom stave svoje prostredie zanechávajú, najlepšie vypovedá o konkrétnych generáciách – minulých, i súčasných.

Od posledného seminára, ktorý sa konal v máji 1996 a bol venovaný Skalke pri Trenčíne, uplynulo pätnásť rokov. Je to dostatočný časový odstup, aby sa nadviazalo na vtedy publikované výsledky, zosumarizoval sa stav informácií, doplnili novšie. Príležitosť je prostredníctvom podujatia Ora et ars, ktoré systematicky mapuje genius loci tohto miesta a prezentuje ho ďalej. Súčasťou podujatia Ora et ars 2011 je aj odborný seminár **Skalka pri Trenčíne – od histórie po záchranu**.

Úvodom

Na príprave podujatia aktívne spolupracovali Slovenská národná knižnica v Martine, Krajský pamiatkový úrad v Trenčíne, Széchényi könyvtár v Budapešti, Verejná knižnica M. Rešetku v Trenčíne, Rímskokatolícka cirkev – farnosť Trenčín, Biskupský úrad v Nitre, prostredníctvom svojich výskumov tiež Viera Bernátová zo Štátneho archívu v Trenčíne, ako aj archeologička Eva Mikulová z Trenčianskeho múzea.

Po obsahovej stránke bol zámer chronologicky zmapovať existujúce historické dokumenty, benediktínske i jezuitské obdobie, etapy záchranu objektov v 19. storočí i líniu obnovy z hľadiska pamiatkovej starostlivosti. Vďaka a uznanie patrí všetkým autorom príspevkov, ako aj tým, ktorí prispeli svojou výskumnou činnosťou, prekladmi, či ochotou.

Špeciálne by som chcel poďakovať za spoluprácu kolegovi výtvarníkovi Jozefovi Vydrnákovi za výdrž a neúnnavnosť pri grafickej úprave zborníka a trom spoluzakladateľkám a (nie dosť viditeľným, no v pozadí neúnavne pracujúcim) organizačným „dušiam“ Ora et ars – Hane Gallovej, Terézii Nikovej a Janke Masárovej.

Igor Zmeták
zostavovateľ prílohy

2 LEGENDA

o sv. Svoradovi a sv. Benediktovi – Život svätých pustovníkov Svorada Vyznávača a Benedikta Mučeníka, napísaný od Maurusa, Päťkostolného biskupa

Vtom čase, keď sa pod vládou najkresťanskejšieho kráľa Štefana¹ meno Božie a náboženstvo kresťanské v Panónii ešte len slabo ujímalo, začujúc o ňom povest' dobrého vládcu, k nemu ako k otcovi sa zbíhali mnohí kňazi a mnísi z iných krajín, nie síce nútení vonkajšími príčinami, ale aby v združení sa im vyplnila nová radosť zo svätého obcovania.

Medzi nimi jeden, ktorý pochádzal zo sedliackeho rodu ako ruža z trnia, menom Svorad², z vnuknutia Ducha Svätého, prišiel do tejto vlasti z krajiny poľskej a od opáta Filipa, ktorého kláštor zvaný Zobor ležal na nitrianskom území, na počesť svätého Hypolita mučeníka, prijímúc rúcho a meno Ondrej, rozhodol sa viesť pustovnícky život. Akou skrúšenosťou srdca a trýznením tela seba tu trápil, ako som to počul z rozprávania jeho učeníka blahoslaveného Benedikta, ktorý pri ňom žil, rozhodol som sa niekoľkými slovami rozpovedať. Ja totižto Maurus, teraz z Božej milosti biskup, vtedy však novic, tohto dobrého človeka som videl, ale ako žil, nie z videnia, ale z počutia som sa dozvedel. Do nášho teda kláštora, zasväteného blaženému biskupovi Martinovi, spomenutý mních Benedikt často chodil, a mne, čo nasleduje, o jeho ctihodnom živote rozprával.

Keď sa tento ctihodný muž Ondrej utiahol do pustovníckej samoty³, síce na veľké trápenie tela, ale na posilnenie duchovného života vždy zachovával pôst. Od všetkého, čo možno jesť, sa po tri dni zdržoval kvôli milosti toho, ktorý pre ľudí stanúc sa človekom postil sa štyridsať dní. Keď však nadišiel čas štyridsaťdenného pôstu, podľa rehoľného poriadku, ktorého sa držal opát Zozimas, čo štyridsaťdenný pôst odbavoval so štyridsať-

päť datľami, od otca Filipa, od ktorého bol prijal rehoľné rúcho, dostal štyridsať orechov a uspokojac sa s touto potravou radostne očakával deň svätého Vzkriesenia. V tieto – ale aj v iné – dni, hoci jedlo nielen nestačilo na posilnenie tela, ale viedlo aj k oslabeniu samého ducha, vyjmúc čas modlitby pracovať nikdy neprestal, ale vezmúc sekeru chodil pracovať do samoty lesnej. Keď tam jedného dňa prílišnou robotou a prísnyim pôstom oslabený na tele i na duchu zmorený ležal, prišiel k nemu nejaký krásny mladík anjelského vzhľadu a naložiac ho na vozík zaviezol ho do jeho cely; no keď z pominuvšieho vytrženia prišiel k sebe, poznal, čo s ním učinilo milosrdenstvo Božie, priznal sa spomenutému učeníkovi svojmu Benediktovi – ktorý mi toto rozprával – a – prísahou ho zaviazal, aby o tom do jeho smrti nikomu nič nepovedal. Po dennej práci doprial telu taký odpočinok, že ho skôr možno nazvať trýznením a trápením ako odpočinkom. Haluzí zbavený dubový klát totiž ohradil plotom a cez tento plot zo všetkých strán povrážal ostré trstie. Sám sediac na kláte ako na sedadle na osvieženie tela užil takú polohu, že keď jeho telo, premožené spánkom, sa naklonilo na ktorúkoľvek stranu, ostrým trstím poranené bolestivo precitlo. Okrem toho kládol si na hlavu drevenú korunu, na ktorú zo štyroch strán vešal štyri kamene, aby keď sa ospalá hlava naklonila na ktorúkoľvek stranu, udrela sa o kameň.

Ó, odmena blahoslaveného muža Ondreja! Ako blažený a večný život sto rázy korunou ozdobený, ktorý v nebesiach nahradí to, čo bolo na zemi draho kúpené! Ó, neslýchaný spôsob vyznania, ktorý len vzácnejším robí zasľúbené kráľovstvo! Ani pokrm ani pohodlie svojou prázdňou príjemnosťou nemohli uchvátiť život vo večnosti a zlý duch nemohol nájsť prístup ku ľži.

To, čo je tu povedané, dozvedel som sa od spomenutého učeníka jeho, Benedikta, ktorý po smrti svojho otca Ondreja si zaumienil tiež bývať na tom istom mieste. Keď podľa príkladu svojho učiteľa tri roky žil v prísnosti, prišli zbojníci a v nádeji, že má veľa peňazí, privliekli ho na breh Váhu, zabili a hodili do vody. Kým jeho telo dlho hľadali a nenachádzali, po celý rok vídali orla sedávať na brehu rieky Váh, akoby niečo pozoroval. Ním upozornení na telo, dali sa jednému človeku ponoriť do vody, i našli ho tak zachovalého, ako by bol krátko predtým umrel. Benedikt bol potom pochovaný tiež tam v chráme blahoslaveného Emeráma mučeníka⁴.

Keď sa mu (Svoradovi-Ondrejovi) teda blížila posledná hodinka, prikázal tým, ktorí boli prítomní, aby ho nevyzliekali zo žiadnej šaty jeho rúcha,

kým nepríde opát Filip, po ktorého poslal. Otec prišiel, keď ctihodné telo ležalo už mŕtve, a vyzlečúc ho, aby ho umyl, našiel kovovú reťaz, ktorá sa už vnútornosťou dotýkala. Ó, podivná a neslýchaná vec! Reťaz, ktorá zvnútra mäso v hnilobu obracala, zvonka bola kožou obtiahnutá, ale neboli by zbadali tento spôsob mučeníctva, keby nad pupkom neboli zazreli uzol zviazaného kovu. Keď však rozviazanú reťaz ťahali z tela, silne bolo počuť zvuk chrastiacich rebier. Polovicu reťaze, ktorú som od tohto opáta vypýtal a dosiaľ opatroval, dal som najkresťanskejšiemu vojvodovi Gejzovi⁵, ktorého želaniu, keď ju túžobne odo mňa žiadal, odoprieť som nemohol. Zaznamenal som aj to, čo som sa po pochovaní tela blahoslaveného muža dozvedel z rozprávania opáta Filipa a zdalo sa mi hodné, aby sa to vedelo a pamätalo.

Jedného času zbojníci, ktorých tlupy väčša samoty obývajú, stretli sa v hore. Keď došlo medzi nimi k bitke, jedného z nich veľmi poranili. Po skončení ruvačky, pretože druhovia raneného nijako nechceli v hore zanechať, poradiac sa rozhodli, že ho zanesú do cely spomenutého muža Ondreja, ktorého chýr hol známy široko ďaleko. Ale keď od miesta boli ešte ďaleko, zbojník na ceste umrel. Priniesli ho však do pustovne – bola už polnoc – a zložili ho v nej. Keď ho chceli pochovať, mŕtvy zrazu začal dýchať a vstávať. Keď však tí, čo tam boli, veľmi naľakaní zo strachu utekali, vzkriesený volal ich naspäť hovoriac: „Nebojte sa, bratia, a neutekajte! Svätý Svorad ma totiž vzkriesil k životu.“ Keď však oni od radosti plakali a prosili aby s nimi odišiel, povedal, že nikdy z tej cely neodíde, ale navždy tam Bohu a svätému Svoradovi slúžiť bude. I učinil teda, čo slúbil, a ostal tam až do svojej smrti.

Nijako som nechcel zamlčať ani iný zázrak, o ktorom som sa dozvedel z rozprávania toho istého opáta Filipa. V meste Nitre obesili jedného odsúdeného zločinca. On potom milosťou Božou odviazaný prišiel k opátovi Filipovi a rozprával, ako bol zásluhou blahoslaveného muža Ondreja vyslobodený. Povedal totiž, že keď bol odsúdený, vždycky vzýval jeho meno, a keď ho dvíhali na šibenicu, blahoslavený muž Ondrej ho hneď svojimi rukami pridržal. Keď však všetci v domnienke, že je mŕtvy, vrátili sa domov, ten ho svojou rukou odviazal a nechal odísť. Ó, aké zásluhy má pred Bohom muž, ktorý sa viditeľne ukazuje ľuďom i oslobodzuje ich, hoci neviditeľný má miesto v zboroch anjelských.

Končia sa skutky svätých Svorada a či Ondreja Vyznávača a Benedikta Mučeníka stručne písané Päťkostolným biskupom Maurusom.

Poznámky:

1. Kráľ Štefan vládol v rokoch 997 – 1038.
2. Do nášho kláštora do benediktínskeho kláštora na Panónskej hore (dnešná Pannonhalma severozápadnom Maďarsku).
3. Do pustovníckej samoty legenda síce neuvádza menovité miesto, o ktoré ide, ale podľa starej tradície sa všeobecne usudzuje na Skalku pri Trenčíne. Už okolo r. 1208 sa tu totiž spomína kostol sv. Benedikta.
4. Maurus sa stal opátom r. 1034; udalosti, o ktorých sa v legende hovorí sa teda stali za vlády kráľa Štefana, a to v rokoch 1002 – 1036.
5. Gejza bol vojvodom od r. 1064.

Použité zdroje citovania:

- MARSINA, Richard. 1997. Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka. In: Legendy stredovekého Slovenska. s. 41 – 43. Budmerice: RAK, 1997.
- MAURUS, Maurus: Legenda o sv. Svoradovi a sv. Benediktovi. Zlatý fond denníka SME 2006, [cit. 19. 4. 2011]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/94/Maurus_Legenda-o-sv-Svoradovi-a-sv-Benediktovi.

- r - e - t' - a - z -

SP 21225

Szalka rom. (Vágvölgye)

SP 21225

SP 34173

40 Skalka pri Trenčine

SP 21235

SP 21233

37

SKALKA

Skalka v historických dokumentoch a súvislostiach

Igor • Zmeták

Obdobie 1030 - 1224

Svätý Svorad - Andrej dokázateľne pustovníčil v jaskyni pod Zoborom pri Nitre, s dovolením tamjšieho benediktínskeho opáta Filipa. Okolo roku 1030 - 1031 na tomto mieste aj zomrel. Jeho kratší, či dlhší pobyt aj v jaskyni na Skalke je iba hypotetický, aj keď nie vylúčený. Svätý Benedikt pustovníčil v jaskyni na dnešnej Veľkej Skalke približne v rokoch 1031 - 1034.

Kult uctievania sv. Benedikta na Skalke sa traduje od druhej polovice 11. storočia a na mieste jeho pobytu bol pravdepodobne už koncom storočia postavený kostol sv. Benedikta, ktorý je písomne doložený z roku 1208.¹ Toto miesto sa stalo najstarším pútnickým miestom na Slovensku a Benediktovu jaskyňu môžeme u nás považovať za najstaršiu verejnosti prístupnú jaskyňu.

1064 - 1070

Maurus, benediktínsky mních z kláštora v Pannonhalme, neskorší biskup v Pécsi (Päfkostolí), ktorý osobne poznal Benedikta zo Skalky, napísal v rokoch 1064 - 1070 *Život svätých pustovníkov Svorada Význavača a Benedikta Mučeníka, napísaný Maurusom, Päfkostolným biskupom*. Spísanie skutkov súviselo s kanonizovaním oboch svätcov, a sv. Svorad-Andrej a sv. Benedikt sa tak stali najstaršími svätcami Uhorského kráľovstva a legenda o nich je najstaršou kresťanskou legendou kráľovstva.

1198 - 1224

Maďarský historik Jakab Rupp² našiel v archíve Alojza Medňanského (1784 - 1844)³ zmienky o tom, že v období 1198 - 1224 bývali na Skalke templárski rytieri, a na mieste ich opevneného objektu vznikol benediktínsky kláštor.

Obdobie Benediktínskeho opátstva na Skalke (1224 - 1528)

1224 - 1297

V roku 1224 bolo na základe súhlasu nitrianskeho

biskupa Jakuba pri kostole a jaskyni na Skalke zriadené benediktínske opátstvo: „*Jakub, Nitriansky biskup ustanovuje opátstvo podľa regule Sv. Benedikta na Skalke, a na vydržiavanie rehoľníkov venuje Zem Újazd, predtým patriacu Mogosovi, ktorý ju daroval Nitrianskemu biskupstvu - so 7 volmi, 2 sluhami menom Martin a Zambocz, dve vinice s 2 vinohradníkmi synmi Mikuláša - Mikow a Jovaczin, 40 oviec a tolko isto bravov, 100 kôp obilia, 50-tinu svojich desiatkov s majetkom, ktorý má v dedine Skala Vikozlaus, teraz mních, predtým farár.*“⁴

Podľa zachovanej listiny, 23. 6. 1238 uhorský kráľ Belo IV., „*daroval pátrom polovicu zeme Geztet⁵, patriacej k hradu Trenčín*“⁶. A v roku 1297, nitriansky biskup Paschianus, na žiadosť opáta kláštora Sv. Benedikta - Pavla - potvrdzuje listinu svojho predchodcu, nitrianskeho biskupa Jakuba⁷.

14. - 15. storočie

Po smrti kráľa Ondreja III. v roku 1301 nastalo v Uhorsku obdobie politickej nestability a bojov viacerých politických zoskupení o dosadenie svojho favorita na trón. Matúš Čák, uhorský palatín, spolu s kaločským arcibiskupom Jánom, podporovali voľbu českého kráľoviča Václava III., ktorého aj 27. 8. 1301 korunovali za kráľa Ladislava V. Do druhého politického zoskupenia, ktoré so súhlasom pápeža Bonifáca VIII. podporovalo voľbu Karola Róberta z Anjou, patrili zase nitriansky biskup. Opát Štefan zo Skalky sa nedal vtiahnuť do politických zápasov, ale zostal verný svojmu kresťanskému poslaniu, slúžil omše v kláštore i na Trenčianskom hrade až do Matúšovej smrti v roku 1321⁸. Z obdobia Matúša Čáka sa do dnešných dní v areáli kláštora zachoval cenný gotický portál pri vchode do jaskyne⁹, ktorý svedčí o priaznivom vzťahu tohto mecéna ku Skalke.

Legenda o sv. Svoradovi a sv. Benediktovi sa stala v priebehu 14. - 15. storočia známou v celej Európe, a môžeme v tomto prípade jednoznačne hovoriť o kultúrnom dedičstve európskeho významu - opisy legendy sa zachovali v rukopisných kódexoch významných historických knižníc od balkánskeho Záhrebu, cez Pasov, Mníchov¹⁰, Kráľovskú knižnicu v Bruseli, po Mazarinovu knižnicu v Paríži¹¹. Najstarší úplný opis legendy zo 14. storočia je zachovaný v Széchényiho knižnici v Budapešti so signatúrou Cod. Lat. 33 (fol. 293 - 294), kam sa dostal z neznámeho miesta, ako nález do fondu ústrednej knižnice.

1508 - 1528

Začiatkom 16. storočia nastal postupný úpadok rehoľného života v kláštore, ktorý zaznamenala aj viziácia benediktínskej rehole v roku 1508 - správcom bol 18-ročný Michal Rožoň, a okrem neho žil v kláštore iba 1 benediktín a 1 cistercián¹².

Čo sa týka kostolíka na Malej Skalke, miest, kde zbojníci zhodili zo skaly sv. Benedikta, je zmienka z roku

1520, že ho dal opraviť, či zrekonštruovať Juraj Thurzo, starý otec neskoršieho palatína Juraja Thurzu.¹³ 28. novembra 1528 podpísal cisár Ferdinand I. v Bratislave listinu, na základe ktorej „*daruje a prenáša svoje patronátne právo nad opátstvom na Skalke na Nitrianskeho biskupa Štefana Podmanického a jeho nástupcov, takže, keď sa uprázdni, môžu ho zveriť a udeliť vhodným osobám*“.¹⁴

Benediktínska rehoľa

Regule Benedicti, alebo Skromné pravidlá pre začiatočníkov, ktoré sv. Benedikt z Nursie zaviedol v polovici 6. storočia pre kláštor v Monte Cassine, presadil o tristo rokov neskôr v celej kresťanskej Európe sv. Benedikt z Aniane. Základným pravidlom, ktoré odlišovalo benediktínskych mníchov od ostatných, bola pokora vo všetkom – v jedení, pití, spánku, v plnení povinností, a súčasne aj bezvýhradná poslušnosť voči nadriadeným. Prelomovou kultúrnou novinkou v mníšskom živote bol spôsob, ako sa učiť pokore – bolo to prostredníctvom práce. Už nie iba rozjímanie a modlenie, ale každý druh práce, aj fyzickej, ktorá bola v stredovekom chápaní podradnou činnosťou. Z kultúrneho hľadiska to znamenalo úplnú rehabilitáciu ľudskej práce, ktorá dostala rovnakú dôstojnosť ako modlitba.

Heslo *Ora et Labora* (modli sa a pracuj) je treba chápať aj v dobovom kontexte, ako pokrokovú a revolučnú myšlienku vo vývoji vtedajšej spoločnosti. Postupne sa formovali nové smery aj v benediktínskej reholi – cisterciáni (podľa Roberta z Molesmes z kláštora Citeaux v Burgundsku) venovali najväčšiu pozornosť obrábaniu pôdy, a k tomu prináležiacim prácam (zveľaďovanie Božej záhrady), kartuziáni (od 11. storočia podľa opáta Bruna v Grande Chartreuse v Alpách) zase dokazovali pokoru tým, že nosili šaty z najhrubšieho materiálu, a ich jediným „bohatstvom“ boli knihy a veľká knižnica. Presadenie pútnictva, ako spôsobu pokánia, je zase výsledkom Clunyskej reformy (benediktínsky kláštor v Cluny), ktorá začala organizovať pravidelné púte k sv. Jakubovi do Compostely.

V 9. – 13. storočí boli benediktíni rádom, ktorý formoval kultúru stredovekej Európy aj v oblasti rozvíjania vied a výtvarného umenia – neoddeliteľnou súčasťou práce bol dôraz na pravidelné čítanie a prepisovanie starých rukopisov, tvorbu nových textov a umeleckých diel. Kláštorné skriptória sa stali miestom, ktorý prenášal antickú vzdelanosť do stredovekej kresťanskej spoločnosti – tento trend sa prenášal do všetkých krajín, kde rád pôsobil.

V Čechách bol najvýznamnejším centrom šírenia románskej kultúry kláštor v Prahe na Strahove, v Břevnove založil benediktínsky kláštor sv. Vojtech (biskup, ktorý urobil z pohanského Vajka – kresťana Štefana, neskôr kráľa), nemenej významným bolo

mesto Olomouc, so svojím skriptórium olomouckých biskupov. V Uhorskom kráľovstve plnil „materskú“ funkciu kláštor na Panónskej hore (dnešná Pannonhalma), už od čias kráľa Štefana I., ale ešte o vyše storočie starším strediskom benediktínov bola Nitra, ako sídelné mesto Nitrianskeho kniežatstva už v 9. storočí.

V Trenčianskom kraji je najstarším benediktínskym kultúrnym centrom kláštor na Skalke pri Trenčíne. Druhým miestom, kde sa v kraji usadili benediktíni, je Nové Mesto nad Váhom – od roku 1263¹⁵. Po odobratí vlastníckych práv od mesta v roku 1271, začali pustovníčiť v blízkej Bošáckej doline, ktorá bola po nich aj pomenovaná (pustovníkov miestni ľudia volali bosáci). Ich regionálna pôsobnosť siahala od osady Mnešice (pôvodne aj Mnišice) pod Tureckým vrchom a Trenčianskych Bohuslavíc, cez Haluzice (s doteraz zachovanými zrúcaninami románskeho kostola z polovice 13. storočia), až po dnešnú obec Nová Bošáca.

Skalka v dejinách knižnej kultúry

Historická knižnica benediktínskeho kláštora na Skalke je najstaršia, systematicky vytvorená, zbierka kníh spojená s Trenčínom. Benediktínska rehoľa bola od svojho založenia rádom, ktorý svojim členom pravidelné a intenzívne čítanie kníh (a to nielen liturgických) priamo predpisoval. Podľa analógií z iných benediktínskych kláštorov, bolo vybudovanie knižnice jednou zo základných povinností, ktoré musel materský kláštor pre novovznikajúci urobiť. V nových kláštoroch sa potom ďalšie knihy opisovali už vo vlastnej réžii. Knižnica v každom kláštore musela mať okrem biblických kníh vlastné základné liturgické vybavenie ako misále (omšové knihy), graduále (príručky kratších piesní pre menlivé spevy pri omši), žaltáre (zbierky starozákonných žalmov), antifonáre (zbierky veršov s vlastnou jednoduchou melódiou, komponované pre sviatky), rádové regule a v prípade opátstva aj právne knihy. Pod stredovekou knižnicou si však nemôžeme predstavovať dnešnú knižnicu, ani čo sa týka množstva, ani umiestnenia. Malé, ale ucelené, zbierky rukopisov a kníh boli uložené ako cennosti v zamknutých truhliciach.

Nesmierne vzácnym dokladom rukopisných kníh, ktoré vznikli s najväčšou pravdepodobnosťou priamo v kláštore na Skalke, je pergamenový list, ktorý našiel Richard Marsina pri výskume archívu Trenčianskeho jezuitskeho kolégia v Maďarskom krajskom archíve v Budapešti. Pergamen, s rozmermi 357 x 540 mm (použitý na väzbe urbárnej knihy majetkov opátstva Skalka z roku 1611) je útržkom z antifonára, datovaného podľa písma do druhej polovice 14. storočia¹⁶, ktorý obsahuje aj úryvok z legendy o svätcoch zo Skalky.

Začiatkom 16. storočia kláštor upadal a bol takmer opustený. Podľa zaznamenatej vizitácie z roku

1508¹⁷ bolo ešte v majetku kláštora 9 liturgických kníh – 2 cisterciánske pergamenové žaltáre, 2 cisterciánske graduále, 2 antifonáre, 1 misál z Ostrihomu, 1 cisterciánsky misál a 1 výtlačok regule sv. Benedikta so životopisom sv. Andreja-Svorada a sv. Benedikta – *Regula sancti Benedicticum Vitabatorum Andree et Benedicti*.¹⁸

V roku 1644 daroval kráľ Ferdinand III. celý majetok kláštora, vrátane neupresneného počtu kníh, jezuitskému rádu v Trenčíne. Knihy sa takto dostali najprv do knižnice jezuitov a neskôr piaristov v Trenčíne.

Skalka na historických pohľadniciach

Vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine sa zachoval ucelený súbor pohľadníc Veľkej a Malej Skalky od roku 1905 do roku 1954. Najcennejšie sú z trenčianskej Ganselovej tlačiarne (SP 21239 – r. 1905, SP 21226 – r. 1910, SP 21228 – r. 1911), farebná je od fotografa Viliama Schwarcza (SP 60041 – r. 1917), tiež (SP 75856 – r. 1920), z r. 1924 je *Posviacka Skalky* z ateliéru Foto-Tatra (SP 21234). Trenčiansky ateliér Foto-Tatra má v súbore ešte ďalších 5 pohľadníc z rokov 1925 – 1927. Celý súbor 27 pohľadníc je uvedený v prílohe a je zaujímavým obrazovým doplnkom historických dokumentov.

Poznámky:

1. MARSINA, Richard. In: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. č. 148, s. 116.
2. RUPP, Jakab. 1870. *Magyarország helyrajzi története*. I., II. Pest, 1870, s. 620.
3. Alojz Medňanský (Médnyánszky), v mladosti býval v Beckove a študoval na Piaristickom gymnáziu v Trenčíne, bol správcom úradu hlavného župana Trenčianskej župy (1835 – 1837), venoval sa archeológii, histórii a etnografií, bol spoluzakladateľom Uhorskej akadémie vied.
4. Zdroj – Archívny výskum v Ríme, preklad – Viera Bernátová, Štátny archív, pobočka Trenčín. XVIII. Collegia. No. 1642 – Trenčyn (Trencin, Trencsen). Listy kolégia Spoločnosti Ježišovej, vydané Kláštorom P. Márie v Turci roku 1657. Pre rímsky archív.
5. Gezet, Gesztes, Gestec, Apáthfalva = Opatová nad Váhom.
6. Výskum, preklad a zdroj – Viera Bernátová, Štátny archív, pobočka Trenčín. XVIII. Collegia... tamtiež.
7. Výskum, preklad a zdroj – Viera Bernátová, Štátny archív, pobočka Trenčín. XVIII. Collegia... tamtiež.
8. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera Georgii Fejér...* VIII. II. 169. Č. XVIII. DOHNÁNYI, Ludovít. 1944. *Dejiny Trenčianskeho hradu a vývoj bývalého slobodného kráľovského mesta Trenčína*. Trenčín: rkp., 1944, s. 85 – 91.
9. PAULUSOVÁ, Silvia. 1997. *Doterajšie výsledky stavebno-historického výskumu na Skalkě*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1997, s. 104.
10. Staatliche Bibliotheken Munchen, Codex 16024, fol. 30 V.
11. Bibliothèque Mazarine, Manuscript 1733, f. 399 – 407.
12. MARSINA, Richard. 1997. *Benediktínske opátstvo Skalka*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1997, s. 97 – 98.

13. DOHNÁNYI, Ludovít. 1944. *Dejiny Trenčianskeho hradu a vývoj bývalého slobodného kráľovského mesta Trenčína*. Trenčín: rkp., 1944, s. 179.

14. Výskum, preklad a zdroj – Viera Bernátová, Štátny archív, pobočka Trenčín

XVIII. Collegia... tamtiež.

15. GÁBRIŠ, Jozef, MRVA, Ivan. 2010. *Dejiny rímskokatolíckej cirkvi a prepozitúry v Novom Meste nad Váhom*. In: *Nové Mesto nad Váhom*. Nové Mesto nad Váhom, 2010, s. 175.

16. MARSINA, Richard. 1997. *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť*. Trenčín, 1997, s. 98.

17. MARSINA, R. 1997, s. 98. Podľa SOROS, P. 1912. *Az elenyészet bencés apátságok*. Budapest, 1912, s. 418 – 419.

18. ŠEDIVÝ, Juraj. 2002. *Podmienky pre rozvoj knižnej kultúry na stredovekom Považí*. In: *KNIHA 2001 – 2002*, Martin: SNK, s. 231.

Skalka – výberový súbor historických pohľadníc

(Fond – Slovenská národná knižnica v Martine)

- SP 21239, r. 1905, Gansel
- SP 21241, r. 1910, Zsigmond Wertheim
- SP 21227, r. 1910, Zsigmond Wertheim
- SP 21225, r. 1910, W. L. Budapest
- SP 21226, r. 1910, Gansel
- SP 21228, r. 1910, Gansel
- SP 34680, r. 1915.
- SP 69691, r. 1919, Andor, far.
- SP 65886, r. 1920, Schwartz
- SP 75856, r. 1920, far.
- SP 21231, r. 1920, Gansel Leopold
- SP 21234, r. 1924, Foto –Tatra
- SP 71974, r. 1925, Foto –Tatra
- SP 34173, r. 1925.
- SP 21238, r. 1925.
- SP 21235, r. 1926, Gansel Leopold
- SP 63895, r. 1928, Gansel Leopold
- SP 60143, r. 1930, Minúta, Bratislava
- SP 21237, r. 1932, Ludevít Jeluš
- SP 21229, r. 1933, Kriváňské kníhkupectvo, Bratislava, far.
- SP 21230, r. 1933, Kriváňské kníhkupectvo, Bratislava, far.
- SP 57950, r. 1952, Tvar, Bratislava, far.

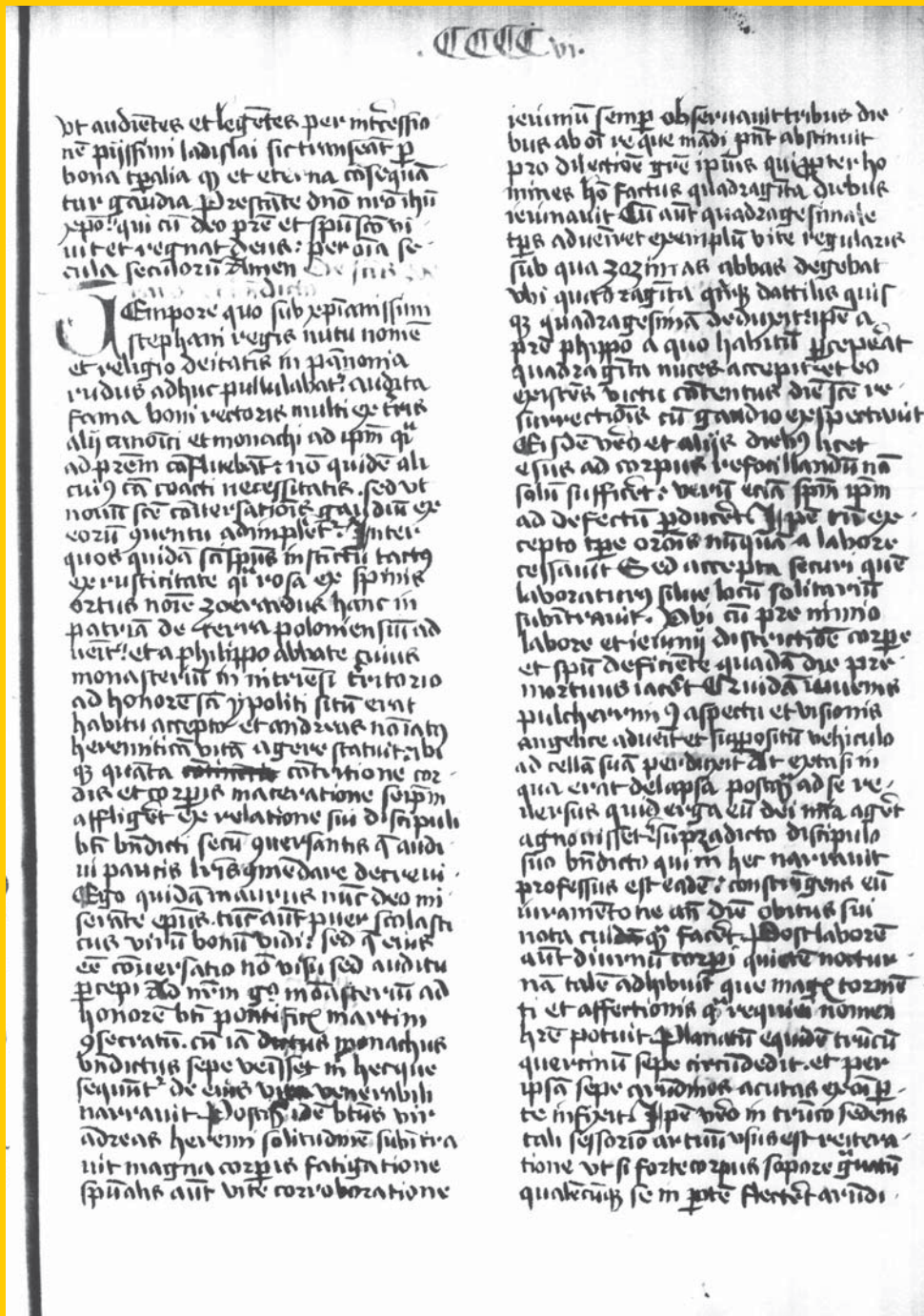
Literatúra:

- *Benedikt z Nursie. Texty Gregora Veľkého*. 1991. Praha: Zvon, 109 s.
- BUDAY, Jozef. 1924. *Život sv. Andreja a Benedikta, slovenských pustovníkov, s opisom miest, ich životov*. Trnava: SSV, 32 s.
- DOHNÁNYI, Ludovít. 1944. *Dejiny Trenčianskeho hradu a vývoj bývalého slobodného kráľovského mesta Trenčína*. Trenčín: rkp., 430 s.
- HOLINKA, Rudolf. 1934. *Sv. Svorad a Benedikt, svätci Slovenska*. Bratislava, Praha, 56 s.
- LAMA, Charles de. 1971. *Bibliothèque des écrivains de la congrégation des Saint-Maur*. Geneve, 261 s.
- MARSINA, Richard. 1997. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávaca a Benedikta mučeníka*. In: *Legendy stredovekého Slovenska*, s. 41 – 43. Budmerice: RAK, 1997.
- SCHERMANN, Eged. 1940. *A Pannonhalmi szent Benedek-rend tagjai*. Budapest, 156 s.
- STÁREK, Ludovít. 1852. *Píseň o sv. Benediktovi, pustevníkovi a mučedníkovi Trenčanském*. Trenčín : F. X. Škarnicl, 8 s.
- *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benedikten-Ordens und seinen Zweige*. 1926. Munchen: Bayerische Benediktiner Akademie, 310 s.
- SZENTIMREI, Márton. 1880. *Szent Benedek élete és hatása...* Komárom, 500 s.
- *The Rule Saint Benedikt*. 1966. New York: Cooper Square Publishers, 130 s.
- WIMMER, Bonifac. 1880. *Album Benedictum nomina exhibens monachorum*. Bm. 549 s.

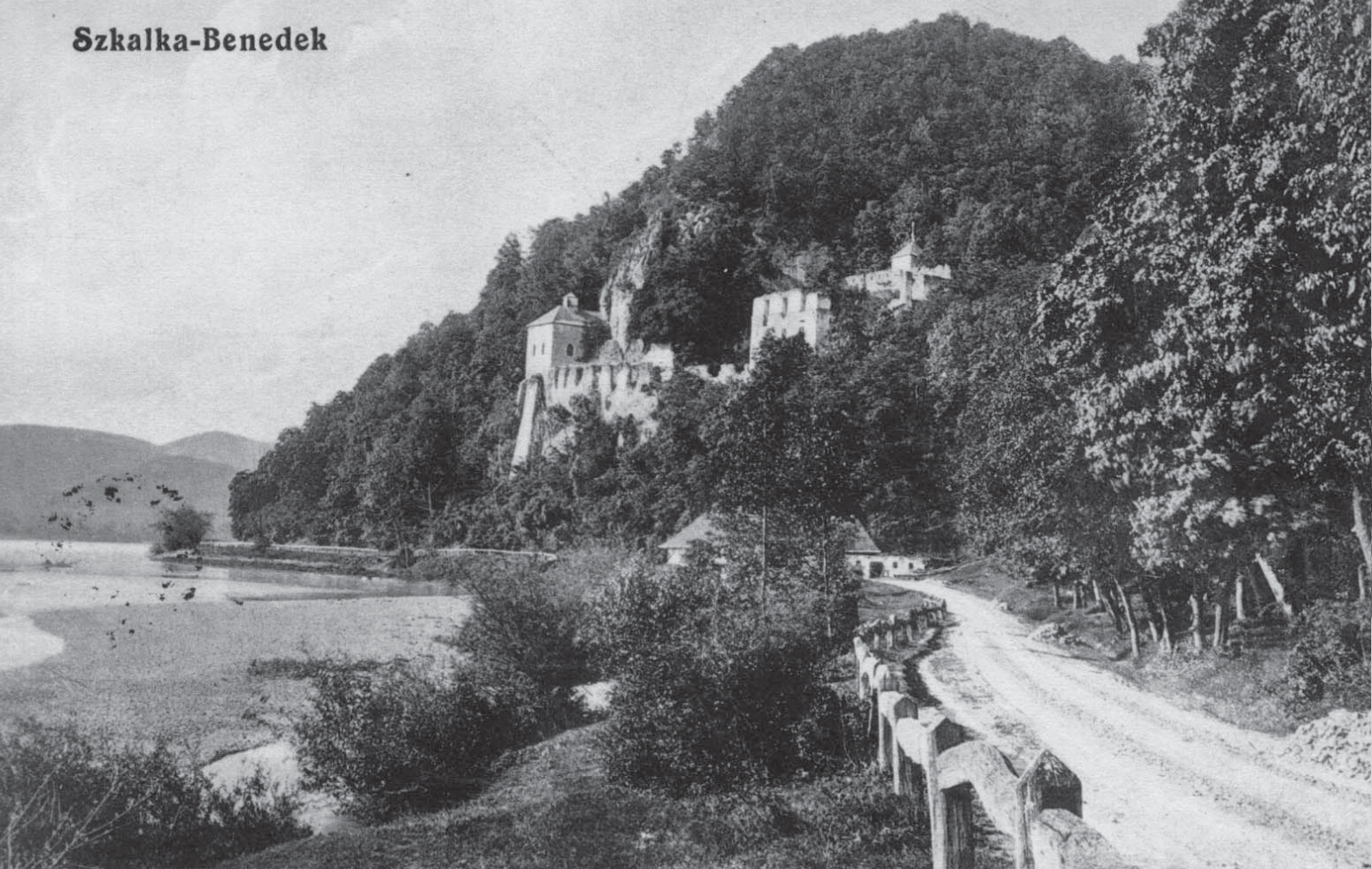
Autor: Igor ZMETÁK, Mgr., PhD., 1965. Vyštudoval kulturológiu a etnológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (FiF UK) v Bratislave. Špecializuje sa na výskum historických knižničných dokumentov a dejiny etnológie, je odborným pracovníkom Slovenskej národnej knižnice v Martine a externým spolupracovníkom Katedry etnológie a kultúrnej antropológie na FiF UK v Bratislave. Žije v Trenčíne.

Resumé: Text prináša v chronologickej štruktúre najdôležitejšie fakty a udalosti o Skalke a kláštore od polovice 11. storočia do roku 1528, tak ako boli zachytené v historických knižničných a archívnych dokumentoch, zároveň predstavuje význam pôsobenia benediktínskej rehole v európskom kontexte, i v Trenčianskom kraji. Súčasťou príspevku je aj analýza Historickej knižnice benediktínskeho kláštora na Skalke a súbor historických pohľadníc z fondu Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Strana z rukopisného kódexu, ktorý opisuje legendu (Mazarinova knižnica v Paríži)

Szkalka-Benedek

SP 21227

SP 21234

Szkalka

13 Gausel Lipót, Trencsén

SP 21228

SP 65886

4 Veľká Skalka v obraze archeologických prameňov a kláštorný život v stredoveku

Daniela • Nipčová

Počiatky benediktínskej rehole siahajú do 6. storočia, kedy sv. Benedikt z Nursie (480 – 547), ktorý je považovaný za zakladateľa západného mníšstva, založil kláštor na Monte Cassino. Podoba pôvodného kláštora na Monte Cassino nie je známa, ale počas storočí boli mníchmi vytvorené zásady kláštornej zástavby, ktorá sa v architektúre kláštorov udržala v celom stredoveku. Jednotná schéma miestností kláštora bývala modifikovaná vplyvom rôznych podmienok jednotlivých kláštorov, geografických i finančných, ale v podstate bola vždy dodržaná. Jadro kláštora tvoril kostol, na ktorý nadväzovala kvadratura kláštora, teda štvoruholníkový priestor krížovej chodby s rajsým dvorom, ktorý bol z ďalších troch strán uzavretý obytnými a inými priestormi ako kapitulná sieň, refektár (kláštorná jedáleň), dormitórium (spoločná spálňa), kalefaktórium (vykurovaná miestnosť), skriptórium, archív, cely rehoľníkov, armarium (kláštorná knižnica). Kláštor zvyčajne zahrňoval komplex budov, z ktorých niektoré slúžili i hospodárskemu zabezpečeniu kláštora. Ideálny pôdorys kláštorného komplexu spolu s hospodárskymi stavbami je známy z 9. storočia podľa plánu zo Sankt Gallen (*Unger 2008, 51*). Kláštory vytvárali stavebne i hospodársky uzavretý celok väčšinou chránený ohradným múrom. Kláštorný kostol nebol prístupný verejnosti. Kláštory slúžili aj ako depozitár listín, pre ktoré malo byť vďaka posvätnosti kláštorných múrov toto miesto bezpečnou ochranou. Ak nemali vlastné skriptórium, nachádzala sa tu minimálne knižnica. Jednotlivé kláštory si pri svojom založení spravidla stavali len drevené provizoriá, ktoré neskôr nahradili murovanými kamennými stavbami. Jedným zo základných pilierov benediktínskeho mníšstva bolo záväzné zotrvanie v kláštore až do smrti (*stabilitas loci*). Život v kláštore bol hľadaním rovnováhy medzi modlitbou, prácou a štúdiom (*lectio divina*). Kláštory boli

posvätným miestom (*locus sacer*), miestom spojenia človeka s Bohom, od ktorého ľudia očakávali prísľub modlitby a Božej milosti (*Valachová 2001, 16 – 17*). V zmysle 72 kapitol spísaných sv. Benediktom bola duchovná cesta mníchov k dokonalosti rozvrhnutá do pevne stanovených hodín modlitieb. Začínali sa rannými modlitbami (*matutina*) a končili večernými chválami (*laudes*) po západe slnka. Kontemplácia bola prepojená s prácou remeselnou, umeleckou a vedeckou. Deň naplnený prácou a modlitbou zodpovedá duchu benediktínskeho rádu (*Šolle 1996, 191 – 192, 195*).

Predpokladá sa, že prvé benediktínske misie boli na území Slovenska súčasťou kristianizácie spomínanej v zachovanej písomnej žiadosti veľkomoravského kniežaťa Rastislava byzantskému cisárovi Michalovi III. z roku 862 o vyslanie učiteľa a boli pravdepodobne aj pred rokom 828, keď salzburský arcibiskup Adalráam vysvätil kostol v Nitre (*Marsina 1999, 34, 37*). Zakladanie benediktínskych kláštorov bolo spojené s hospodárskou, kultúrnou a duchovnou kultiváciou územia. Nesporne veľkú úlohu zohrala možnosť dať určitému územiu prostredníctvom kláštorov istú organizačno-správnú formu. V rámci misií pôsobiacich v 10. storočí v teritóriu utvárajúceho sa Uhorského kráľovstva, vďaka ktorým sa rod Arpádovcov jednoznačne priklonil k západnej, latinskej cirkvi, bola misijná činnosť benediktínskeho rádu nepopierateľná (*Ruttkay 2001, 128 – 130*). Archistérium, teda materským kláštorom ďalších opátstiev bol najstarší mužský benediktínsky kláštor. Prvým uhorským benediktínskym kláštorom bol kláštor na Panónskej hore (Pannonhalma) založený v roku 996 veľkokniežatom Gejzom. Dokončený a vysvätený pod patronátom sv. Martina bol za vlády Štefana I. v roku 1002. Štefan I. mal založiť, resp. obnoviť v prvom desaťročí 11. storočia ďalšie štyri benediktínske kláštory. Jedným z nich bolo opátstvo na Zobore. Tradícia spája toto miesto s existenciou staršieho cyrilometodského učilišťa. Jeho založenie však nedokladá žiaden písomný prameň, no predpokladom pre vznik kláštora mohlo byť založenie biskupstva v Nitre v roku 880, na čele ktorého bol benediktín Wiching. Český kronikár Kosmas (1045 – 1125) v diele *Kronika Čechov* (*Chronica Boemorum*) zaznamenal, že v roku 894 sa Svätopluk „*utiahol na jedno miesto na stráni hory Zobor, kde kedysi s jeho podporou a pomocou postavili traja pustovníci vo veľkom a neprístupnom lese kostol*“ (*Bláhová – Fiala 1972, 34*). Kosmasovo svedectvo je prijímané skôr s výhradami, no vzhľadom na jeho osobný kontakt s prostredím uhorského kráľovstva mohol mať poznatky o neskoršom založení kláštora. V kontexte dejinného vývoja Nitrianskeho kniežatstva koncom 9. storočia by postavenie zoborského kostola zodpovedalo najskôr založeniu menšej benediktínskej komunity v jeho blízkosti. Menšie komunity bývali misijnými základňami a v zmysle rehole sv. Benedikta priestorom pre kontemplatív-

ny život bratov – pustovníkov, ktorí predtým prešli rehoľnou formáciou v kláštore (*Foltýn 2009, 12 – 13*). Zsvätenie zoborského kláštora sv. Hypolitovi naznačuje súvis vzniku kláštora s iniciatívou východofranského benediktínskeho opátstva v Sankt Pöltene. Tento kláštor vznikol na prelome 8. a 9. storočia a bol najvýchodnejším oporným bodom misií pasovskej diecézy na slovanské územie. Príchodom starých Maďarov bol zničený a podarilo sa ho obnoviť v poslednej tretine 10. storočia. Opátstvo v Sankt Pöltene bolo patronátnym menovcom a možno aj materským kláštorom zoborského kláštora sv. Hypolita (*Marsina 1992, 412*). Prvým dokladom o zoborskom kláštore je legenda o živote svätých pustovníkov Svorada-Ondreja vyznávača a Benedikta mučeníka „*Vita sanctorum heremitarum Zoardi Confessoris et Benedicti*“. Autorom najstaršej zachovanej legendy Uhorského kráľovstva napísanej v rokoch 1064 – 1070 je päťkostolný biskup a niekdajší pannonhalmský opát Maurus. Legenda veľkého literárneho a historického významu splnila svoj cieľ, ktorým bolo dosiahnutie skorej kanonizácie oboch pustovníkov ako domácich svätcov. Text legendy je dokladom, že zoborský kláštor je nepochybne najstarším kláštorom na našom území.

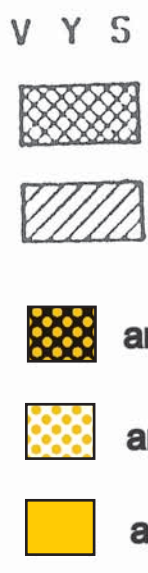
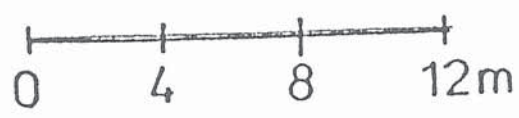
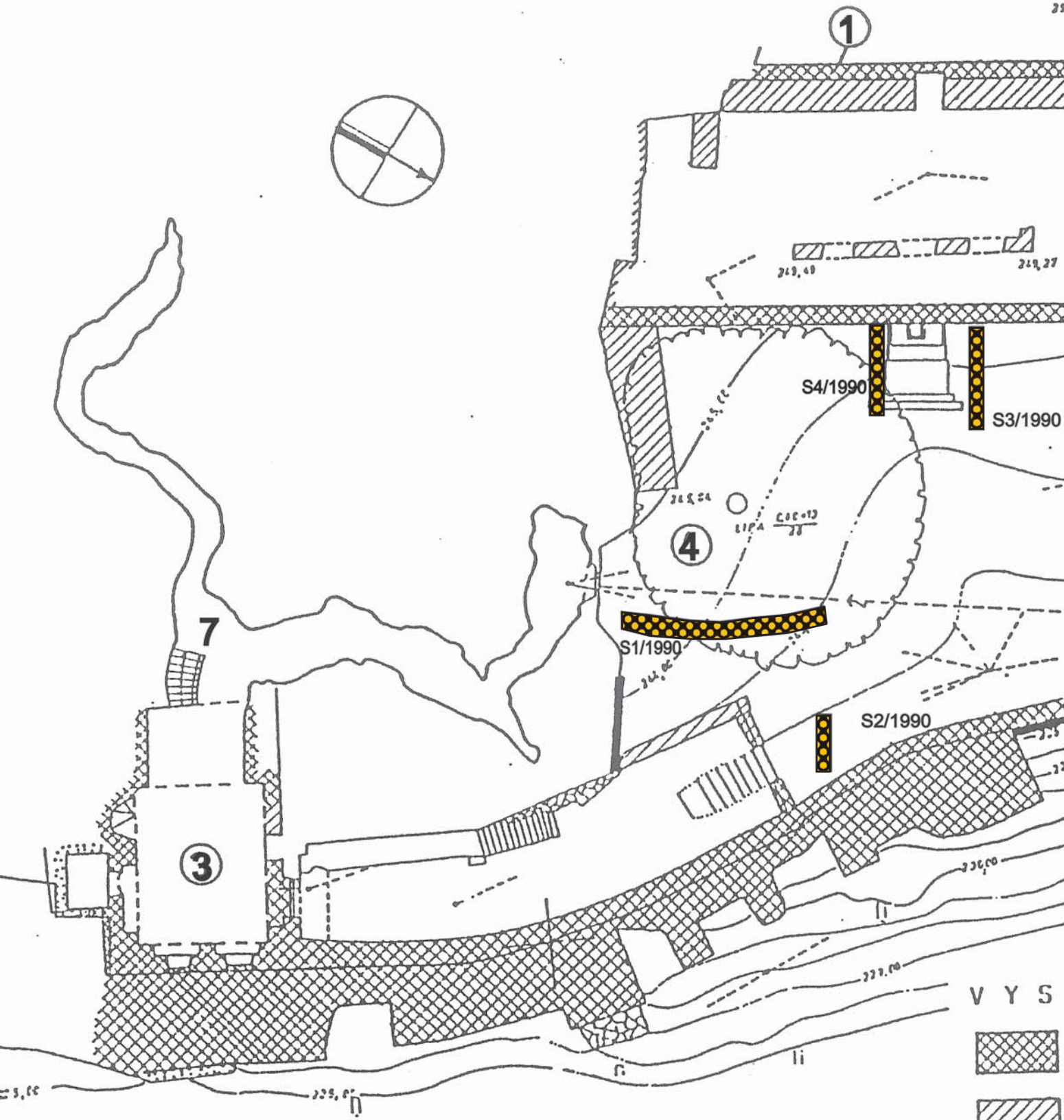
Podľa patronátneho práva (*ius patronatus*) existovali dva druhy kláštorov. Prvé uhorské benediktínske kláštory boli spájané s kráľovskými fundáciami. Skoro všetky vznikli v 11. storočí. Patrí medzi ne i kláštor v Hronskom Svätom Beňadiku založený Gejzom I. v roku 1075 (*Múcska 2002, 68 – 69*). Tieto kláštory sa vyznačovali väčšími donáciami a vyňatím spod súdnej právomoci diecézneho biskupa. Do druhej skupiny patrili kláštory súkromné, ktoré si podľa príkladu panovníka zakladala na svojich majetkoch šľachta. Zemepanská fundácia je napríklad pripisovaná benediktínskemu kláštoru Panny Márie v Klíži (*Valachová 2001, 21*).

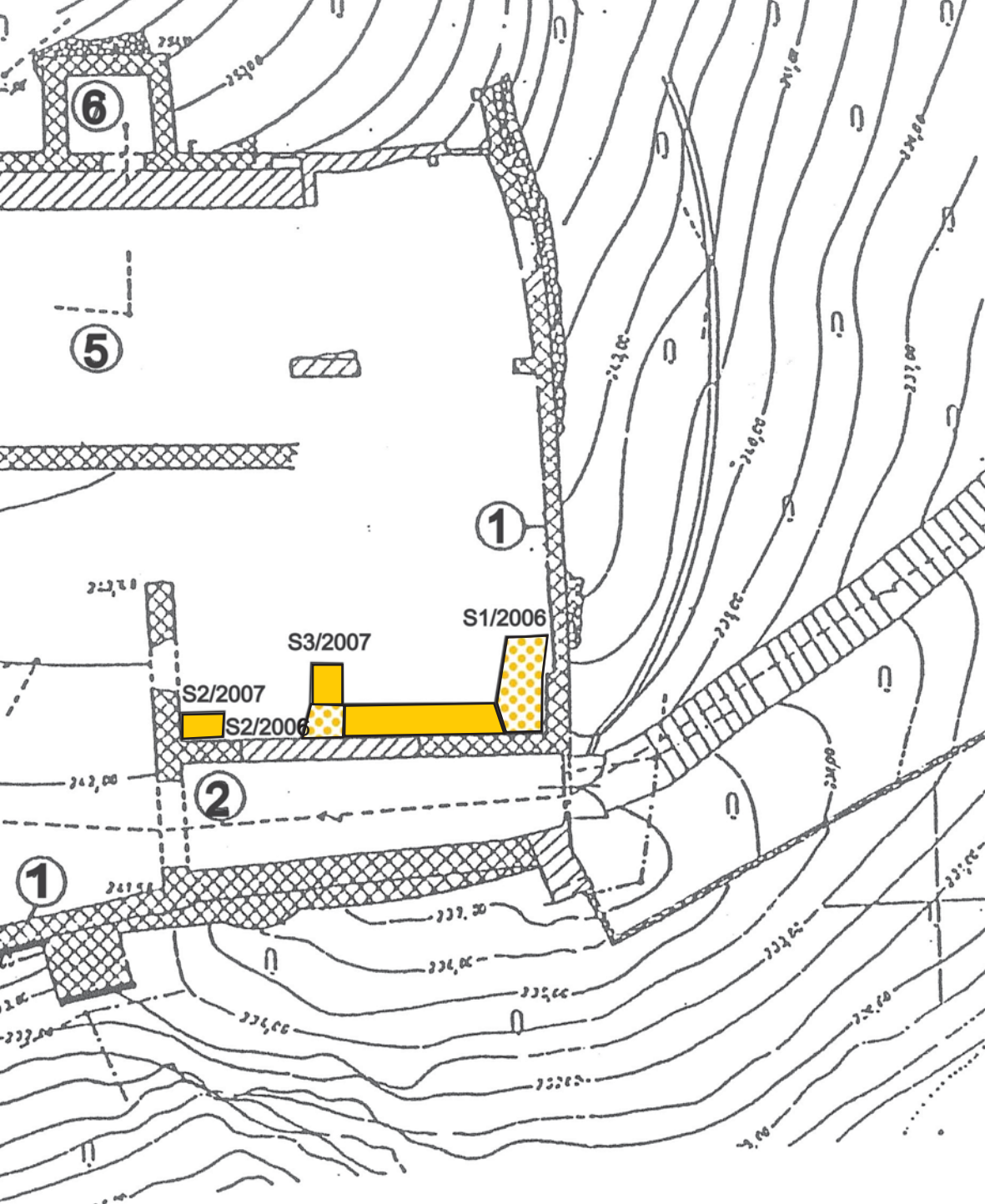
V 11. – 12. storočí možno hovoriť o renesancii eremitizmu na Západe (*Slivka 2002, 76*). Vplyv eremitského smeru mníšskeho života sa prejavil aj v prostredí zoborského kláštora. Eremitizmus sv. Svorada nesie mnohé prvky, ktoré majú svoj pôvod vo východnej askéze podľa regule opáta Zosima, ktorú zaviedol v kláštore blízko Jordánu. V styku s východnými mníchmi boli viaceré benediktínske kláštory. Takým bol aj kláštor sv. Bonifáca a Alexia na Aventine v Ríme, kde vstúpil do rehole i sv. Vojtech, zakladateľ prvého českého benediktínskeho kláštora Břevnov (v rokoch 992 – 993), ktorý si priviedol do Čiech svojich benediktínskych bratov z Itálie. Z břevnovského kláštora vychádzali snahy smerujúce k upevneniu kresťanstva nielen v Čechách, ale aj v Poľsku a Uhorsku (*Judák 2009, 21; Šolle 1996, 216 – 217*). Existujú napríklad aj stručné správy o tom, že v jaskyniach v Tihanyi pri Balatone žili východní eremiti (*Marsina 1992, 419*). O neustálom pohybe mníchov svedčia mnohé doklady ich činnosti. V legende o sv.

Svoradovi-Ondrejovi a sv. Benediktovi je zmienka o návštevách sv. Benedikta v pannonhalmskom kláštore a pomoc zoborských mníchov Krata a Tasilu biskupovi Gerhardovi (asi od roku 1030) je spomínaná v súvislosti s ich činnosťou v novozaloženom čanádskom biskupstve (*Marsina 1992, 417*). Nepochybne určitú úlohu v prenose východných vplyvov zohrávali aj púte na pamätné miesta. Od počiatku 11. storočia sú v Palestíne zmienky aj o pútnikoch z Uhorska. Pred rokom 1020 pre nich založil kráľ Štefan I. v Jeruzaleme útulok – xenodochium (*Ruttkay 2002, 163*).

V strednej Európe sa eremitské prejavy spájajú predovšetkým s tzv. misionárskym eremitizmom. Misijné pôsobenie benediktínskej rehole v uhorsko-moravskom pohraničnom pásme mohlo byť jedným z dôvodov pobytu Benedikta na odľahlej trenčianskej Skalke, kam odišiel po Svoradovej smrti. Zakladateľmi mnohých predovšetkým benediktínskych kláštorov v 11. storočí boli významní pustovníci (*Slivka 2002, 79 – 81*). Globálne nastal zlom vo vývoji situácie v benediktínskej reholi v prvej polovici 13. storočia. V 14. až začiatkom 15. storočia nastáva obdobie tzv. opátov – komendátorov, ktorí nemali záujem o riadny chod kláštorov a hospodársky ich zdierali. Tento nepriaznivý vývoj zasiahol od 15. storočia aj Uhorsko (*Múcska 2002, 63, 70*). Obraz stavu kláštorov zo začiatku 16. storočia zachovala vizitácia 17 benediktínskych kláštorov v Zadunajsku a na Slovensku, ktorú vykonal bátsky opát Mikuláš a zalavársky opát Juraj Turzo. Na Slovensku navštívili kláštory v Lekýri, Hronskom Beňadiku, Klíži, na Skalke pri Trenčíne a v Štôle. Úpadok benediktínskeho mníšstva v Uhorsku sa snažil odstrániť pannonhalmský opát Matúš Tolnai, avšak jeho predstava reorganizácie benediktínskych opátstiev sa nenaplnila (*Valachová 2001, 32 – 33*).

Dejiny Veľkej Skalky sa spájajú predovšetkým s pustovníckym životom a tragickou smrťou Benedikta a neskorším založením benediktínskeho opátstva. Smrť Benedikta sa predpokladá v rokoch 1034 – 1037 (*Ruttkay 2001, 133*). Benedikt bol už pred príchodom Svorada-Ondreja členom benediktínskeho zoborského kláštora. Predpokladá sa, že odišiel na Skalku po smrti Svorada-Ondreja okolo roku 1031. Vzhľadom k už spomenutej viazanosti pustovníkov na materský kláštor v znení stanov regule sv. Benedikta je pravdepodobné, že Benedikt musel udržiavať kontakt so svojím materským kláštorom na Zobore, ako aj že musel mať umožnenú pravidelnú účasť na liturgii v nejakom chráme v blízkom okolí (*Komorovský 1997, 36 – 37*). J. Komorovský predpokladá, že by týmto chrámom mohla byť rotunda zistená archeologickým výskumom na Trenčianskom hrade. Základy stavby centrálného charakteru boli objavené T. Nešporovou začiatkom 70. rokov 20. storočia (*Komorovský 1997, 36; Nešporová 1974*). Podľa výsledkov výskumu bola trenčianska rotunda posta-

V E T L I V K Y :

murivo gotické

murivo klasicistické

murivo barokové

murivo noyodobé

archeologický výskum 1990 (Z. Břízová)

archeologický výskum 2006 (T. Nešporová)

archeologický výskum 2007 (M. Slívka-D. Nipčová-M. Mlynka)

Kláštor Skalka, stavebno-historická analýza prvého nadzemného podlažia (Břízová 1990)

1 - opevnenie kláštora,

2 - vstupný objekt,

3 - kostol so sakristiou

4 - vstup do jaskyne,

5 - budova konventu,

6 - západná veža,

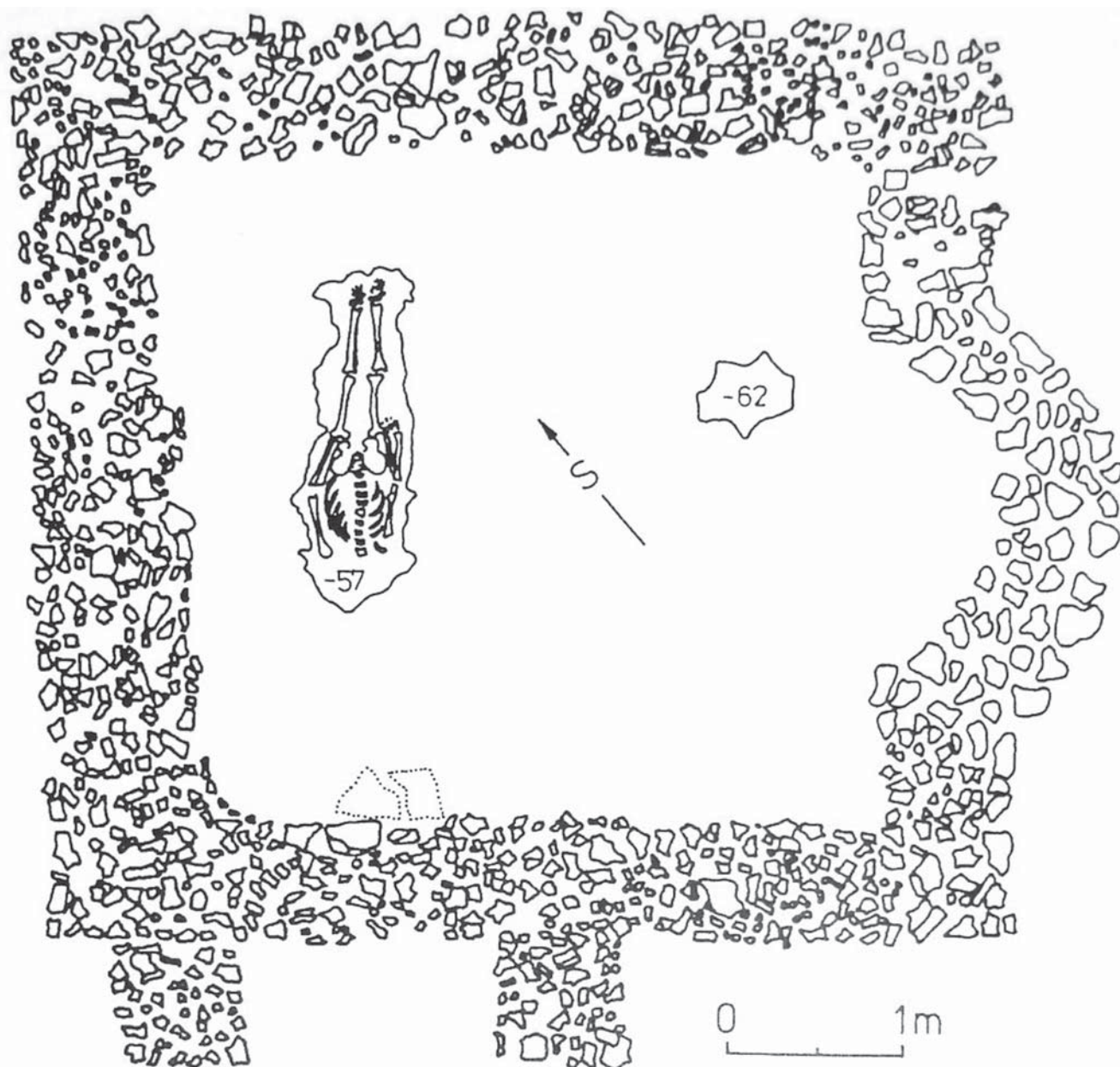
7 - jaskynné priestory

(Vlčko 1995, 5, obr. 6)

vená najneskôr v 11. storočí, čo dokladajú hrobové nálezy z cintorína v okolí rotundy (Nešporová 1977, 193). Od jaskyne, tradovaného miesta pustovníckeho života Benedikta, je vzdialená približne 3 km. Omnoho bližšie, asi vo vzdialenosti necelých 800 m od jaskyne sa našli v roku 1995 základové časti sakrálnej stavby. Je situovaná na ostrožnej vyvýšenine nazývanej Chochel. Dispozične stavba predstavuje nepravidelné štvorcové jednodolie s výstupkami umiestnenými na južnej strane lode, lemujúcimi pravdepodobný vstup do interiéru. Apsida nachádzajúca sa na juhovýchodnej strane lode je plytká, jemne vyklenutá do priestoru. Vzhľadom na absenciu kameňov v okolí sakrálneho objektu M. Hanuliak predpokladá, že nadzemné konštrukcie objektu boli vybudované z dreva. Zaujímavé je datovanie tohto sakrálneho objektu. M. Hanuliak datoval pôvodne jeho vybudovanie najneskôr k polovici 12. storočia. Toto datovanie vychádzalo z prítomnosti vrcholnostredovekého cintorína, ktorý je od objektu kostola vzdialený vyše 25 m. Obdobie pochovávaní na tomto cintoríne spadá do poslednej štvrtiny 12. až prvej polovice 13. storočia (Hanuliak 1997, 17, 19). Vtedy M. Hanuliak zároveň načrtoval možnosť stotožnenia tejto stavby s kostolom sv. Benedikta, spomínaného v listine z roku 1208 ako vcelku reálnej verzie. Listina z roku 1208 je najstaršia hodnoverná listina týkajúca sa určenia hraníc majetkov nitrianskeho biskupa. Sú v nej popísané hranice majetku v Skale, kde jedným z hraničných bodov je medzník pri ceste, ktorá ide od kostola sv. Benedikta (Marsina 2003, 85). Pri verifikácii priebehu možných trás popísanej hranice je kostol z listiny z roku 1208 skôr predchodcom kostola sv. Benedikta a Všetkých svätých v miestach neskôr založeného benediktínskeho opátstva spomínaného v zakladacej listine kláštora z roku 1224 (Hanuliak 1997, 18). Interpretácie využitia stavby na Chochli sa však rôznia. A. Ruttkay pripúšťa, že drevená stavba na Chochli mohla patriť do obdobia pobytu Benedikta na Skalke a súvisieť s pustovníckym miestom, resp. že bola postavená skoro po Benediktovej smrti v blízkosti jeho martyria (Ruttkay 2002, 43). M. Slivka sa prikláňa k tomuto názoru a tiež uvádza možnosť interpretácie tejto sakrálnej stavby ako drevenej pustovne. Uvádza analógiu sv. Benedikta so sázavským pustovníkom sv. Prokopom. Prokop bol príslušník nobility a kňaz, kanonizovaný od roku 1204 ako domáci český svätec, s menom ktorého je spojený vznik benediktínskeho kláštora Sázava. Podľa legiend sa Prokop uchýlil do samoty pri rieke Sázave, kde sa okolo neho sústredila skupina pustovníkov. Neskôr vďaka kniežatám Oldřichovi (1012 - 1034) a Břetislavovi I. (1035 - 1055) bol v 30. rokoch 11. storočia pre túto komunitu založený kláštor. Tunajšia mníšska komunita si vybrala pre svoj spôsob spoluzititia rehoľu sv. Benedikta (Sommer 2002, 149). Archeologický výskum sázavského kláštora a v tzv. Prokopovej jaskyni ukázal, že

jaskyňa nebola trvalým obydlím. Zistená prvotná drevená zástavba kláštora poukazuje na situovanie prvej drevenej stavby - pustovne nad jaskyňou. Podobná drevená pustovňa sa mohla nachádzať na vyvýšenine Chochel (Slivka 2002, 81). M. Hanuliak po spracovaní výskumu posúva datovanie vzniku stavby do veľkomoravského obdobia. Uvádza, že škála výskumom získaných poznatkov dovoľuje s väčšou pravdepodobnosťou spojiť prvú fázu tohto kostola už s veľkomoravským osídlením lokality v druhej polovici 9. storočia. V druhej polovici 10. - 11. storočí nastal hiát v dovtedajšom spôsobe využívania lokality, teda práve v období pobytu Benedikta na Skalke. K opätovnému využitiu lokality dochádza od začiatku 12. storočia a pokračuje do polovice 13. storočia. Vtedy tu bol umiestnený kostolný cintorín obyvateľov historicky známej obce Skala (Hanuliak 2001, 163 - 164). Ďalšia zmienka o sakrálnej stavbe pri Trenčíne sa nachádza v tranzumte, t. j. hodnovernom odpise sfalšovaného, nezachovaného a neznámeho exempláru, verzie najstaršieho listinného originálu listiny z roku 1111, kde sa spomína kaplnka sv. Svorada „*Dedit eciam Ladislaus rex sancto Ipolito capellam sancti Zoerardi in Trinchen et terram ex utraque parte Wag super quam capella stat*“. Odpis vyhotovený v roku 1414 pre nitrianskeho biskupa Hynka, ktorý bol zároveň aj správcom kláštora na Zobore hovorí o darovaní kaplnky sv. Svorada a zeme z oboch strán Váhu, nad ktorým kaplnka stála kráľom Ladislavom I. zoborskému kláštora (Oslanský 2002, 214). Zvyčajne je so stavbou kostola v tomto regióne spájané patrocínium sv. Benedikta, ktorý tu pôsobil. Či možno vyššie uvedenú kaplnku sv. Svorada spájať so sakrálnou stavbou na vyvýšenine Chochel, je otázne.

V roku 1224 nitriansky biskup Jakub založil na svojom majetku Skala, kde sa nachádzala tradovaná pustovnícka jaskyňa a kostol sv. Benedikta benediktínske opátstvo. Objekt kláštora sa nachádza na východnej strane vyvýšeniny, ktorá je na severovýchode ukončená polohou Chochel. Z juhovýchodnej strany je objekt kláštora chránený skalným bralom s jaskyňou, ku ktorej sa z východu primkyna stavba kostola. Na skalné bralo nadväzuje hradbový múr vymedzujúci priestor kláštora s približnou veľkosťou 30 x 40 m. Doterajšie poznatky o stavebno-historickom vývoji objektu sa opierajú predovšetkým o dostupné písomné pramene a výsledky čiastočných výskumov. Domnienka, že pred príchodom benediktínov sa v tejto polohe nachádzala komenda templárov, je doposiaľ nepotvrdená (Pachanská - Hlaváčková 1993, 4). K. Pachanská a M. Hlaváčková na základe štúdia archívnych materiálov k objektu kláštora rozlišujú dve stavebné etapy kláštora. S prvou etapou je spojené pôsobenie benediktínov na Skalke - obdobie benediktínskeho opátstva (1224 - 1528). Druhé obdobie je spojené s činnosťou jezuitov (1644 - 1773). Prvý stavebno-historický výskum

Skalka, poloha Chocheľ, zvyšky kamennej podmurovky a interiér sakrálnej stavby (Hanuliak 2001, 158, obr. 3)

v rokoch 1990 - 1991 potvrdil existenciu starších stredovekých stavebných konštrukcií, avšak bez ich presnejšieho zaradenia. Staršie stavebné etapy sa podarilo identifikovať v severovýchodnom hradbovom múre, kde škára pri kamennom armovanom nároží naznačuje asi pôvodné, najstaršie stavebné uzavretie areálu a v obvodových murivách dolnej kaplnky Božieho hrobu, časti trojpodlažnej kaplnky - kláštorného kostola. Na základe predbežných výsledkov sú tieto murivá datované do 13. storočia, najneskôr do 2. štvrtiny 13. storočia, teda do obdobia založenia kláštora. V 14. storočí bol kláštor rozlohou približne o polovicu menší oproti dnešnej. Koncom stredoveku nadobudol rozlohu totožnú s dnešným areálom

(Gajdošová - Paulusová 1997, 42). Archeologický výskum, ktorý v roku 1990 realizovala Z. Břízová na nádvorí kláštora preukázal zvyšky kamennej deštrukcie a muriva z lomového kameňa, ktoré autora výskumu zaraďuje k najstaršiemu obdobiu existencie benediktínskeho kláštora. Nález kamennej deštrukcie a muriva z lomového kameňa bol zistený v sonde (0,6 x 10 m) vyhĺbenej od gotického portálu v kamennom masíve severným smerom do strednej nádvorja. Kamenná deštrukcia sa nachádzala 3 m od masívu skaly, mala šírku 1 m a bola situovaná kolmo na smerovanie sondy. Bezprostredne pri nej snáď i na ňu nadväzujúce bolo neinterpretované murivo, zachované v dĺžke 4 m. Doposiaľ boli identifikované

ako stredoveké len časti murív. Podoba pôvodného stredovekého kostola ako aj pôvodných kláštorných objektov zostáva neznáma. Ku kláštornému osídleniu patrilo i potrebné hospodárske zázemie kláštora, ktoré možno predpokladať v jeho tesnej blízkosti. Vzhľadom na absenciu výskumov predovšetkým archeologického výskumu však informácie tohto charakteru nemáme. Stredoveká benediktínska etapa kláštora sa končí v roku 1528, kedy kláštor obsadilo cisárske vojsko. Pôvodne sa s týmto obdobím spájali opevňovacie práce, ktoré mali byť v priebehu 16. storočia završené stavbou vysokej strážnej veže (Pachanská - Hlaváčková 1993, 5), no neskorší stavebno-historický výskum preukázal, že stavba veže je v základoch zachovaná gotická bašta, postavená pravdepodobne v 14. storočí (Gajdošová - Paulusová 1997, 43). Vzhľadom na dlhodobé opustenie kláštora, kedy opátstvo existovalo len titulárne, bolo príchodom jezuitov nutné kláštor renovovať od základov. V rokoch 1667 - 1669 sa realizuje výstavba kláštorných budov, vzhľadom na neukončený stavebno-historický výskum v nepoznanom rozsahu zachovania pôvodných benediktínskych stavieb. Boli postavené dve chodby, refektár, kuchyňa, izba, v hornej chodbe spálne (Pachanská - Hlaváčková 1993, 5). K predstave rozmiestnenia budov kláštorného komplexu a ich účelu zatiaľ vzhľadom na absenciu výskumov poznatky nemáme, ale existujúca Könyökiho kresba pôdorysu kláštora z druhej polovice 19. storočia nám dovoľuje si aspoň v hrubých líniách predstaviť kláštorný areál v tomto období. Možno konštatovať, že súčasný kostol - objekt kaplniek pochádza až z mladšej prestavby, z obdobia, z ktorého pochádza i zachovaná, čiastočne preskúmaná kvadratura kláštora.

V 60-tych rokoch 19. storočia lákal kláštor hľadačov pokladov, ku ktorým patrilo i gróf Pongrác. V roku 1862 dal vykopať hlboké jamy po oboch stranách vstupu do kostola a na dvore kláštora (Pachanská - Hlaváčková 1993, 11). O ďalších výkopoch v areáli kláštora sme informovaní až správou z už zmienennej archeologickej sondáže Z. Břízovej v roku 1990. Okrem stredovekých nálezov boli výskumom zistené nálezy fragmentov glazovanej keramiky (glazovanej kachlice, zlomok šesťbokej glazovanej dlaždice), kus bobrovky, kosti hospodárskych zvierat, časť ľudskej lebky, tehlovej deštrukcie, častí muriva a stavebných článkov. Uvedené nálezy pochádzajú z druhej etapy existencie kláštora ako kláštora jezuitského. Ich pobyt bol sprevádzaný neustálou stavebnou činnosťou až k posledným opravám kláštora v roku 1768, päť rokov pred zrušením rehole. Ďalšiu etapu archeologického výskumu realizovala archeologička Trenčianskeho múzea T. Nešporová v roku 2006, pre ktorú sa tento výskum stal tragicky osudným uvoľnením svahu prístupovej cesty, kde vykonávala obhliadku pred vykonaním archeologického výskumu. T. Nešporovou začatý archeologický výskum objektu pri vstupe do kláštora bol dokončený v roku

2007. Priniesol predovšetkým doklady z obdobia pôsobenia jezuitov v podobe nálezov fragmentov keramiky datovaných do 17. - 18. storočia. Ojedinele boli zistené i črepy nesúce znaky keramiky datovanej do 13. - 15. storočia, avšak nachádzajúce sa v sekundárnych polohách v zásypových vrstvách. V približne strednej časti severovýchodnej strany objektu pri vstupe do kláštora boli zistené stupne vytesané do skalného podlažia. Je predpoklad, že sa tu nachádzali schody. Popri severovýchodnom múre objektu v priestore severného nárožia bol zistený fragment muriva staršej stavebnej etapy kláštora. Vo východnom nároží objektu je zachovaná baroková maltová podlaha, pod ktorou sa nachádzala zvlnená vrstva staršej maltovej podlahy. Materiál, resp. údaj ktorý by tieto dlážky presnejšie dotal zistený nebol.

Zborník venovaný kláštoru v Skalke pri Trenčíne z roku 1997 zhrnul vtedajší stav poznania a výskumov realizovaných v kláštore a jeho blízkom okolí. Dá sa konštatovať, že hoci je benediktínske opátstvo v Skalke dlhodobou stredobodom pozornosti laickej i odbornej verejnosti, systematické doskúmanie kláštora je stále len víziou budúcnosti a dúfajme, že komplexné preskúmanie kláštora s publikovaním získaných výsledkov sa raz stane realitou. Možnosť realizácie pamiatkových výskumov v tomto areáli znamená prínos pre dejiny, pre poznanie vývoja osídlenia, spoločenskej a hospodárskej organizácie a kultúry každodenného života a pre spresňovanie kritérií typologickej a chronologickej klasifikácie historických architektur. Kláštorný komplex predstavuje hodnotu v kultúrnych dejinách i v súčasnosti. Je nielen nositeľom fenoménu označovaného ako *genius loci* (duch miesta), ale tvorí aj integrálnu súčasť prostredia kultúrnej krajiny.

Literatúra:

- BLÁHOVÁ, M. - FIALA, Z.: Kosmova Kronika česká. Praha 1972.
- BRÍZOVÁ, Z.: Skalka, klášter. Nálezová zpráva. Frýdek Místek, prosinec 1990.
- FOLTÝN, D.: Pražský děkan Kosmas a jeho zpráva o údajném předchůdci benediktinského opatství na Zoboru. In: Monumentorum tutela, 21, 2009, s. 11 - 16.
- GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: Kláštor na Veľkej Skalke. Výskum a obnova. In: Pamiatky a múzea, 3, 1997, s. 41 - 44.
- HANULIAK, M.: Výsledky archeologického výskumu v Skalke nad Váhom a ich vzťah k benediktínskemu opátstvu. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a pútí, ed. R. Marsina. Trenčín 1997, s. 16 - 21.
- HANULIAK, M.: Včasnostredoveká sakrálna stavba zo Skalky nad Váhom. In: Veká Morava medzi východom a západom. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno, 17, 2001, s. 155 - 168.
- JUDÁK, V.: Působení kamaldulov na území Slovenska. In: Monumentorum tutela, 21, 2009, s. 17 - 28.
- KOMOROVSKÝ, J.: Svätý Svorad a Benedikt v eremitskom hnutí. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a pútí, ed. R. Marsina. Trenčín 1997, s. 32 - 38.
- MARSINA, R.: Kristianizácia Maďarov a Uhorska medzi východom a západom. In: Historický časopis, 40, 4, 1992, 409 - 421.
- MARSINA, R.: Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredo-

vekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Budmerice 1997, s. 35 – 43.

- MARSINA, R.: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999.
- MARSINA, R.: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana. Bratislava 2003.
- MÚCSKA, V.: Rád benediktínov a jeho vývoj v stredoveku. In: Rehole a kláštory v stredoveku (zost. Kozíak, R. – Múcska, V.). Banská Bystrica – Bratislava 2002, s. 49 – 74.
- NEŠPOROVÁ, T.: Výsledky historickoarcheologického výskumu na Trenčianskom hrade. In: Vlastivedný časopis, 32, 1974, s. 142 – 143.
- NEŠPOROVÁ, T.: Historickoarcheologický výskum Trenčianskeho hradu – predbežné výsledky. In: AVANS v roku 1976, Nitra 1977, s. 193 – 195.
- OSLANSKÝ, F.: Zoborský benediktínsky kláštor a jeho zánik. Nitra v slovenských dejinách (zost. R. Marsina), Vrútky 2002, s. 212 – 219.
- PACHANSKÁ, K. – Hlaváčková, M.: Skalka – kláštor. Historicko-archívny výskum. SÚPS Bratislava, jún 1993.
- RUTTKAY, A. T.: Sv. Svorad a Benedikt v kontexte starších slovenských dejín. In: Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III – IV, Bratislava, 2000 – 2001, s. 127 – 139.
- RUTTKAY, A. T.: K problematike christianizácie a najstarších cirkevných architektúr na Slovensku z hľadiska archeologického výskumu. In: Cirkevné pamiatky – pramene kultúry a vzdelanosti. Nitra 2002, s. 18 – 59.
- RUTTKAY, A. T.: Archeologický výskum cirkevných architektúr a christianizácia. In: A. Ruttkay – M. Ruttkay – P. Šalkovský edd., Slovensko vo včasnem stredoveku, Nitra 2002, s. 157 – 178.
- SLIVKA, M.: Kresfanské pustovnícke hnutie. In: Rehole a kláštory v stredoveku (zost. Kozíak, R. – Múcska, V.). Banská Bystrica – Bratislava 2002, s. 75 – 84.
- SLIVKA, M. – NIPČOVÁ, D. – MLYNKA, M.: Skalka nad Váhom. Prekrytie priestoru pri vstupe do Kláštora Jezuitov v Skalke nad Váhom. Kláštor Jezuitov, NhNKP č. ÚZPF 1305/1 (výskumná dokumentácia z archeologického výskumu). Trenčín 2007.

• SOMMER, P.: Kláštor Sázava. In: Stred Európy okolo roku 1000. Historické, umeleckohistorické a archeologické štúdie a katalóg k výstave. Praha 2002, 149.

- ŠOLLE, M.: Od úsvitu kresťanství k sv. Vojtěchu. Praha 1996.
- UNGER, J.: Archeologie církevních památek na Moravě a ve Slezsku. Opava 2008.
- VALACHOVÁ, D.: Dejiny benediktínskeho opátstva v Klíži. In: Historický časopis, 49, 1, 2001, s. 16 – 36.
- VLČKO, J.: Kláštor Skalka. Inžinierskogeologická pasportizácia vybraných historických objektov. Bratislava 1995.

• **Autorka:** Daniela NIPČOVÁ, Mgr., 1976. Absolventka odboru archeológia, história a muzeológia na FF UKF v Nitre, pôsobí na Krajskom pamiatkovom úrade v Trenčíne, venuje sa sakrálnej architektúre.

• **Resumé:** Benediktínske misie ako súčasť kristianizácie nových území je na Slovensku možné predpokladať v 9. storočí. Zakladanie kláštorov zohralo dôležitú úlohu pri formovaní uhorského kráľovstva. Dejiny Skalky sú spojené s pustovníckym životom sv. Benedikta a vznikom kláštora benediktínov v prvej polovici 13. storočia. V polohe Chocheľ boli archeologickým výskumom zistené zvyšky kostola. Jeho datovanie je s veľkou pravdepodobnosťou možné zaradiť do veľkomoravského obdobia.

• • •

SP 63895

Jezuitské pramene z Budapešti o Skalke

Eszter • Kovács

Nitriansky biskup Ján Püsky, vtedajší opát Skalky, v r. 1645 daroval jezuitskému rádu t. č. opustené opátstvo Skalky.¹ S týmto rozhodnutím namiesto benediktínov prevzal správu mníšsky rád iného typu, ktorý do vlastných rádo- vých tradícií do určitého stupňa zapracoval aj udo- mácnené benediktínske tradície. Táto doba je veľmi dobre zdokumentovaná, lebo jezuiti počnúc vznikom svojho rádu vyhotovovali podrobné a presné záznamy o udalostiach, ktoré sa ich dotýkali. Každý kláštor viedol diárium, do ktorých zaznamenávali udalosti každého dňa. Najdôležitejšie udalosti kláštora zachytili v *historia domus-e* a každý rok písali hlásenie (*litterae annuae*) predstaveným rádu, provinciálovi do Viedne a generálovi do Ríma. Kláštory o členoch rádu viedli každý rok katalóg a každé tri roky podrobnú evidenciu. Archívy kláštorov popri tom uschovávali početné úradné listiny. Dokumentačné písomné materiály po rozpustení jezuitského rádu v r. 1773 sa roztrúsili, významná časť sa zničila. Spisy uhorských jezuitov sa dostali do Magyar Kamara Archívuma (*slov.: Archív Uhorskej komory*), dnes sú uložené v Magyar Országos Levéltár (*slov.: Maďarský krajiný archív*).²

Dokumenty týkajúce sa minulosti kláštora na Skalke sú v materiáloch trenčianskeho kláštora. Fond Jesuitica sa delí na dve veľké časti. Prvou je *registra- ta* a druhou je *irregistrata*. V oboch kategóriách sa delia písomnosti podľa kláštorov. K písomnostiam v časti registry, keď sa dostali ku Magyar Kamara (*slov. Uhorská komora*), bol vyhotovený podrobný zoznam s krátkou, po latinsky písanou registrou. Aj k registám vyhotovili index, ktorý pramene delí podľa miestnych a rodných mien a v jednej vete zhrňuje ich obsah.³ Pod heslom Szalka nájdeme pomerne veľa novovekých listín. Všetky sú úradné spisy, žiadosti, spisy súdnych sporov, dokumentácia majetkových sporov, spisy pánskej stolice, hlá- senia o obhliadke chotárov a hraníc pozemkov, hos- podárske písomnosti a iná úradná korešpondencia. Podobná je aj časť irregistraty. Pomenované bolo takto preto, lebo k týmto dokumentom v 18. storočí nevyhotovili samostatný index. Tu nájdeme aj zakla- dajúcu listinu trenčianskeho kolégia a iné úrad- né, právne a hospodárske písomnosti.⁴

V jezuitských prameňoch sa v zaujímavom počte za- chovali staré benediktínske dokumenty, medzi nimi archív trenčianskeho kolégia, a v ňom aj texty nie- kolkých stredovekých dokumentov, vzťahujúcich sa ku Skalke. Väčšinu z nich poznáme nie v originálnej forme, ale z novovekých prepisov. Sú medzi nimi také, ktoré len okrajovo spomínajú Skalku pri ob- hliadke chotárov a pozemkov. Také sú napríklad do- kumenty hronskobeňadického konventu z r. 1272⁵ a 1330⁶, a zlomok z r. 1381⁷. Všetky sa zachovali v novovekých kópiách. Do druhého typu písomností patria spisy o právnych zárukách viazaných na Skal- ku, z ktorých najdôležitejšia je listina nitrianskeho biskupa Jakuba, podľa ktorej potvrdil založenie be- nediktínske opátstva na Skalke a daroval mu statky a vý- nosy. Pôvodný dokument z r. 1224 sa nezachoval, ale pre jeho dôležitosť ho viacerí prepísali a potvrdili, preto poznáme jeho text. Väčšina kópií je novoveká, ale dve stredoveké prepisy z r. 1328⁸ sa našli medzi spismi trenčianskych jezuitov. Novovekú úplnú a ob- sahovú kópiu zakladajúcej listiny Skalky chránil tiež tento fond.⁹ Z kópie z raného novoveku poznáme privilégia Ludovíta I. pre nevoľníkov Skalky a iného okolia.¹⁰ Stredoveké listiny počas jednej archívnej re- organizácie umiestnili so samostatnou značkou do osobitného fondu (listinné materiály spreď Moháča). Všetok materiál tohto fondu, s obrazmi, presným opisom a registami je dostupný na internete.¹² Pri- rodzene aj z doby po Moháči, spreď r. 1645, sa nám zachovali dokumenty podobného charakteru,¹³ tak na základe jezuitských listinných materiálov dá sa prezrieť história Skalky od začiatku po r. 1773. Tam sú zachytené právne a hospodárske písomnosti, a ako vyplýva z ich charakteru, sú to presné a dôveryhod- né pramene, ale cez nich máme malú možnosť na- hliadnuť do života kláštora.

Najdôležitejším prameňom histórie Skalky popri archívnych spisoch je *historia domus* trenčianskeho kláštora, ktorú chránia v Egyetemi Könyvtár (*slov.: Univerzitná knižnica*). Tento prameň je bezmála úpl- ný, na začiatku chýba pár listov a r. 1773 nebol sprave- ný. *Historia domus* má iný pramenný charakter, ako archívne materiály. Je menej presná, občas sa dá pochybovať o jeho vierohodnosti, ale lepšie ukazuje kláštorový život. Je dôležitým prameňom na výskum dejín dramatických hier, misií, náboženských spo- ločností a škôl. V prípade Skalky na základe histórie domus môžeme najlepšie spoznať formy zbožnosti spojených s kultom sv. Svorada a sv. Benedikta.

Najviac údajov týkajúcich sa Skalky nájdeme v histo- ria domus v spojitosti s púfami usporiadanými roč- nou pravidelnosťou. Hoci každý rok nespomínajú procesie, ale z toho, že vždy zdôvodňujú, keď sa ne- konala kvôli niečomu¹⁴, môžeme predpokladať, že aj vtedy ich usporiadali, keď ich zo zábudlivosti zabud- li zaznamenať do *historia domus*. Z trenčianskeho jezuitského kolégia každoročne dvakrát šla púf na Skalke. Prvá, 17. júla, k jaskyni sv. Svorada a Benedik-

ta, kde dávnejšie stál kláštor (Skalka Maior) a druhá, 15. augusta, ku kaplnka Nanebovzatia Panny Márie (Skalka Minor). Počas existencie kláštora máme plynulé správy o úspechoch púti. K obyvateľom okolia radi sa pripájali aj zástupcovia rodín vyššej šľachty¹⁵, viacerí sem prišli z blízkych liečivých kúpeľov, aby sa sv. Benediktovi poďakovali za svoje uzdravenie¹⁶, ba aj z Moravy prišli v peknom počte na sviatky.¹⁷ Z povestí o návrate do cirkvi môžeme usudzovať, že aj protestantské obyvateľstvo sa zúčastňovalo týchto zbožností. Podľa histórie domus stálymi rekvizitami púti boli hymny sv. Ambróza, ktoré spievali cestou, potom slávnosti ukončili sväté omše, konané pri kaplnkách, s kázaním Božieho slova.

História domus často referuje o zázračných udalostiach, ktoré sa stali na Skalke. Niekoľko príkladov: v r. 1654 počas vianočnej noci cez štyri hodiny bolo vidieť zvláštny svetelný jav nad kostolom, ktorý bol postavený na tej skale, z ktorej sv. Benedikta zhodili do Váhu. V tom istom roku sa vyliat Váh, odplavil blízke polia a domy, ale žiadna časť malého kostolíka nebola vôbec poškodená, lebo keď už prúd vody priblížil sa k nemu, búrka sa utišila.¹⁸ V r. 1663, keď Turci s tatárskymi pomocnými vojskami plienili okolie, ženy z okolia našli ochranu v jezuitskej rezidencii na Skalke. Nepriatelia pri prenasledovaní utekajúceho obyvateľstva prekročili Váh a už-úž vystúpili po schodoch kláštora, (kde muži vôbec neboli a tam utiekli všetky ženy), ale kvôli niečomu vôbec nevošli. Podľa pisateľa histórie domus toto miesto chránili svätí pustovníci.¹⁹ V r. 1692 jeden muž trpel na ťažkú pľúcnu chorobu (hectica febris), keď po procesii v kostole Nanebovzatia Panny Márie pri Váhu sa pokajal a dal vzácne milodary, vyliečil sa.²⁰ V r. 1695 získalo zdravie veľmi ťažko nemocné dieťa, ktorého matka obetovala Panne Márii na Skalke.²¹ Opisy zázračných prípadov nie sú zriedkavé v histórii domus, ba čo viac, každý rok nájdeme takéto zápisy, ale vo väčšine prípadov ich prisúdili veľkým svätým jezuitského rádu, sv. Ignácovi z Loyoli a sv. Františkovi Xaverskému a pomerne málo sa píše o zázrakoch svätých pustovníkov.

V časoch vyhnania Turkov okrem pravidelných dvoch procesií, usporiadali mnoho mimoriadnych ďakovných púti na Skalke, alebo len kvôli modlitbám za víťazstvo.²² Práve tak boli ďakovné procesie za úspechy v 15-ročnej vojne. V r. 1710 aj počas morovej epidémie usporiadali mimoriadne pobožnosti, aby sa modlili za skončenie epidémie.²⁴ V jednom prípade nás scriptor informuje aj o tom, že usporiadali púť ku kaplnke sv. Jána Nepomuckého na Malej Skalke.²⁵

Okrem procesií zriedkavo sa dočítame o tom, že by sa sv. Svorad a sv. Benedikt tešili v kruhu jezuitov mimoriadnej úcte, nájdeme iba niekoľko odkazov. Napr. v r. 1695 lekárnik trenčianskeho kolégia, Ferdinand Tindelli, na Skalke zložil svoj štvrtý mníšsky sľub stojac tam, kde kedysi boli lôžka svätých.²⁷

V r. 1727 trenčianski jezuiti dostali malý kúsok z relikvie sv. Svorada a sv. Benedikta, ktorú strážili v Nitre. Túto relikviu 17. júla v procesii, ktorého sa zúčastnil aj nitriansky praesul, v ozdobnom ossáriu niesli kanonici a potom uložili v kaplnke opátstva.²⁸

V histórii domus o hospodárskych a právnych záležitostiach kláštora nájdeme iba niekoľko informačných údajov. Výsledky zdĺhavých právnych procedúr vo všeobecnostiach zosumarizovali iba do niekoľkých riadok, medzi nimi napríklad aj úradné prevzatie vlastníctva opátstva na Skalke.²⁹ Aj v otázkach hospodárskych záležitostí sú takisto málovravní, hoci každý rok v krátkosti vymenujú rasty a straty kolégia a k nemu patriacich majetkov, ale dôvody nerozoberajú. Badať v materiáloch hospodárskych a právnych prípadov dotýkajúcich sa Skalke, dá sa v listinných materiáloch chránených v Magyar Országos Levéltár (*slov.: Maďarský krajinový archív*).

Podľa histórie domus sa zasa dajú dobre vystopovať stavebné a rekonštrukčné práce na Skalke. Tie prebiehali čiastočne na majetkoch patriacich ku Skalke, kde stáli menšie hospodárske budovy³⁰, a tiež na budovách bývalého opátstva, ktoré pred príchodom jezuitov boli v pomerne schátranom stave. Podľa svedectva histórie domus prvá etapa stavieb bola dokončená v r. 1669. Vtedy boli hotové dve arkádové chodby, komory, jedáleň, kuchyňa, spálne a väčšina dverí a okien sa dostala na miesto. Do jedálne pribudli stoly a stoličky.³¹ V r. 1672 zbúrali zvyšky rozpadajúcich sa a nebezpečných múrov³², nakoniec v r. 1673 dokončili práce³³. Po Rákócziho povstaní bolo nutné dať do poriadku rezidenciu a obe kaplnky na Skalke, k tomu dostali aj kráľovskú podporu³⁴. V r. 1717 obnovili opátstvo, dostalo novú strechu, spevnili veže, svätýňu zrenovovali zvonka i zvnútra.³⁵ Od 30. rokov 18. storočia, popri výstavbe rezidencie, pokračovala obnova³⁶ aj s cieľom, aby v prípade epidémie alebo iného nebezpečenstva mohlo slúžiť ako útočisko obyvateľom kolégia a domu novicov³⁷. Súčasne pravidelne sledovali aj stav kaplniek, viackrát sa dočítame o menších rozšíreniach a obnovách.³⁸

Popri nutnej údržbe a rozšíreniach skrášľovali opátstvo a okolie oboch kaplniek umeleckými dielami. Tie spomína aj rádový pisár. 8. októbra 1676 pri kostole Nanebovzatia P. Márie postavili Kalváriu s tromi krížmi.³⁹ Túto skulptúru v r. 1696 obnovili.⁴⁰ V r. 1678 na ceste vedúcej ku kaplnke sv. Ondreja a Benedikta postavili štyri kamenné sochy, ktoré zobrazovali utrpenia Ježiša.⁴¹

Snahu o estetickú úpravu kostolov môžeme sledovať aj na základe histórie domus. V r. 1678 v kostole Nanebovzatia P. Márie umiestnili obraz P. Márie z Czenstochowej.⁴² V r. 1725 ten istý kostol dostal menší organ.⁴³ V r. 1724 do kaplnky vytvorenej v jaskyni sv. Benedikta sa dostal nový oltár, lebo predchádzajúci sa zničil kvôli nevhodnému ulože-

1715

+.
 Jeho Vessely Fepleg, na Tephjach w fanykem pcentu, negatu Hamar,
 ku mezi mladězu Tephjku, foku dvojnima Towarjima gest udelal; ště-
 rehozto Arned štolicina na Trencianskij Samet, gest bla doriedla do
 Arestu, aby tam do frawa foku j firmu Towarjima jedel a tak neč,
 zegije ho zanechat tam napra Vorchnost, tedjwa otud ho vzala do
 fweho Arestu na Skalke, aby tam jedel. Steg fuzijny ga nize po,
 depfari; Gnamošt uwodjucem jeho dwagijst hodnej milofy fany Pater
 Procunatornyj slawneho flegum Trencjand, ze tohge fpedgmejwra,
 neho Jana Vesselcho nejzin ve stu Glich, id est f. in f. 100.
 ze kde kolwek fahim budu jeho fofrebnat do frawa, a fofrawi;
 ze ko cpejem do fawit a to pod fofrukompfawim wif foflozenym;
 zo gefhibich neuzymit, fofoweni budu takorke fawic jeho dwagijst
 hodnej milofy fofozit. Pro lepsi gifotu dawam se fofe tento obligator
 nejzin gnancim wofafnim fofepfawij, a kirjickem rukku mu fofoweni;
 In Skalke Die 3. Septemb. 1715.

Thobias Kovacs

E 152. Ineg. Coll. Trenci. M. t. 47. 1
50

Slovenský text v jezuitskom fonde v Budapešti z r. 1715

niu.⁴⁴ V r. 1742 rezidencia na Skalke dostala nové maľby so zobrazením patrónov rádu a miesta, ako aj so symbolmi trencianskeho kolégia.⁴⁵

Kláštor na Skalke podľa úmyslu zakladateľa obývali väčšinou starší pátri, ktorí sa sem utiahli, ale ako sa to dozvedáme z histórie domus, aj oni boli aktívni, často mali katechézu pre mladých a obyvateľov okolia, ktorí k ním prichádzali.⁴⁷ Aj počas procesií boli pravidelné katechézy v nemeckom a slovenskom jazyku.⁴⁸

Všeobecné historické údaje o kláštore zriedkavo nájdeme. Na základe histórie domus dobre sa dajú vysledovať okolnosti založenia trencianskeho kolégia a aj prevzatie Skalky do majetku aj napriek tomu, že prvé listy prameňa sú silne poškodené.⁴⁹ Na väčšie svetovo-politické udalosti nájdeme odkazy v spojitosti so vďakvzdaním v kostole na Skalke. Okrem nich početné údaje nájdeme na miestne udalosti, o po-

vodniach Váhu, zvláštnych prírodných udalostiach a katastrofách. Môžeme sledovať vojnové udalosti na okolí, výnimkou Rákócziho povstania, lebo vtedy jezuiti utiekli a históriu domus nikto nepísal.⁵⁰ Kvôli opisom zázračných uzdravení podáva údaje aj k histórii morových epidémií. Mimoriadne významnou sa stala Skalka v r. 1715, keď v polovici septembra chovanci jezuitského kolégia so svojimi profesormi utiekli na Skalku, pred morom ničiacim celé mesto. Napriek núdzi a tvrdej zimy zostali zdraví. Podľa historica rádu preto, lebo nestratili svoju vieru v Boha a pravidelné dodržiavali zbožnosť.⁵¹ 14. februára 1716 sa vrátili späť do Trenčína, spievajúc hymny sa tiahli do kláštora, kde po svätej omši mali spoločnú vďaky vzdávajúcu modlitbu za ukončenie moru.⁵²

Zachované jezuitské pramene sú pomerne mnohofarebné a poslúžia údajmi nielen k dejinám jezuitského rádu. Zachovali pre nás početné pamiatky

z doby benediktínov a prostredníctvom nich môžeme nahliadnuť do života obyvateľstva okolia. Dejiny kláštora od založenia až po r. 1773 v podstate sa dajú vystopovať na základe písomností, zachovaných jezuítmi.

Preklad: Ludovít Dulai

Poznámky:

1. Velics László: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából (*Črty z dejín uhorských jezuitov*), II. zošit (1610 – 1690), Budapest, 1913. 74.
2. Maďarský krajiniský archív, fond *Jesuitica* Archívu Uhorskej komory (E 152).
3. K trenčianskym materiálom bola vyhotovená trojzväzková regesza. E 152 146 – 148.
4. Zaujímavosťou je, v časti irregistraty je škatuľa obsahujúca dokumenty v slovenčine (E 152 323d. 11.t). Sú tu svedecké výpovede, listiny záruk a iné spisy dokumentujúce menšie právne záležitosti. Z nich na Skalke sa môžu viazať: 15. (15. p.), 46. (49. p.), 47. (50. p.), 48. (51. p)
5. Regesta: E 152 146. 4/7 80b. Všetky dokumenty: DL 794; DL 795.
6. Regesta: E 152 147. 18/2 124b. Všetky dokumenty: DL 2623.
7. Regesta: E 152 146. 6/34 173a. Všetky dokumenty: DL 25150.
8. Regesta: E 152 147. 19/16 149. Všetky dokumenty: DL 25031. Regesta: E 152 146. 4/43 96b. Všetky dokumenty: DL 1461.
9. Regesta: E 152 146. 4/42 96a. Všetky dokumenty: DL 11358
a) Regesta: E 146 4/39 93a-b. Všetky dokumenty: DL 99
b) Regesta: 146. 9/1 Všetky dokumenty: DL 25734
10. Regesta: E 152 146 12/33 376a. Všetky dokumenty: DL 4448, DL 4449
11. Regesta: E 152 147 20/1 173a-b. Všetky dokumenty: DL25212
a) Regesta: E 152, 19/91 169a-b. Všetky dokumenty: DL 10212
12. *Collectio Diplomatica Hungarica*: <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a101129htm?v=pdf&a=start>
13. Niekoľko príkladov: E 152 146 90 – 92. p., 97 – 99. p., 308. p.
14. Niekoľko príkladov: *Annuae Collegii et domus probationis Threnchiniensis* Egyetemi Könyvtár Budapest = EKB Ab 114. 136. a; v r. 1685 nemohli vykonať púť sv. Svorada a Benedikta, lebo povodeň zmieta most a od mesta sa nedalo priblížiť ku Skalke. Sviatok svätých mohli osláviť iba bývajúcí na opačnom brehu; *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 134b; v r. 1716 kvôli dažďom nemohli vykonať procesiu na sviatku sv. Svorada a Benedikta, tak pod vedením piechovského dekana oslávil iba tí, ktorí bývalí na okolí. 1734: augustovej púti. zabránila povodeň Váhu. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 29b.
15. *Annua Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 40. (r. 1653), 157 (r. 1668), *Annuae Collegii...Threnchiniensis* EKB Ab 115. 48a (r. 1695)
16. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 32. (r. 1652), 164. (r. 1669)
17. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 157. (r. 1668), 134. (r. 1665), *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 28a (r. 1690), *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 39b (r. 1693), *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 127a (r. 1715)
18. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 43
19. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 126.
20. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 37b.
21. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 48b.
22. 1685. Zorganizovali procesiu k jaskyni sv. Svorada a Benedikta, aby sa modlili za dobytie hradu Nové Zámky a za Ostrihom. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 136a. 1686. Okrem dvoch pravidelných procesií usporiadali aj jednu mimoriadnu slávnostnú púť (ku kostolu Nanebovstúpenia P. Márie) z príležitosti dobytia Budinského hradu, ktorej, na rozkaz cisára, sa museli zúčastniť všetci. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 4a. V r. 1687 v tom istom kostole usporiadali vďakyvzdanie za dobytie hradu Siklós. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 13b.

23. 1758. Od kolégia vyšli dve procesie na Skalke, hlavnými usporiadateľmi boli dekáni z okolia. Prvá bola vďaka za to, že 6. júla pri Olomouci sa podarilo zastaviť pruský útok, druhá tak isto z vďaky za víťazstvo nad Prusmi 29. októbra v Lužiciach. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 13b.
24. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 91a.
25. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 110a. z r. 1758.
26. Lukács Ladislaus: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu* (1551 – 1773), III, Romae, 1988. 1715
27. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 48a.
28. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 172b.
29. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* Egyetemi Könyvtár Budapest = EKB Ab 114. 1 – 3; 30 – 31.
30. Napr. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 83. (1658); *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 48a. (1739)
31. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 80a.
32. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 93a.
33. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 96a.
34. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 112b.
35. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 30a.
36. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 27a; 30a.
37. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 50b.
38. Napr. 1745 malý kostol Nanebovzatia P. Márie na Skalke rozšírili s dvomi menšími vežami. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 62a; v r. 1768 tá istá kaplnka dostala novú strechu *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 143b.
39. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 106
40. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 60a
41. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 111.
42. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 115
43. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 165a.
44. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 163a.
45. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 54b.
46. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 40.
47. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 46a, (1695); 143b. (1718); 162a. (1724); *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 117. 17a. (1731); 49b. (1740).
48. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 162a. (1724); 164b. (1725). *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 37b. (1736).
49. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 114. 1 – 3; 30 – 31.
50. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 85a.
51. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 129a.
52. *Annuae Collegii... Threnchiniensis* EKB Ab 115. 133b.

Autorka: Eszter KOVÁCS, PhD., 1980. Študovala na Pázmány Péter Katolikus Egyetem [Katolícka Univerzita Petra Pázmána] na Filozofickej fakulte históriu a bohemistiku. Pracuje v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Špecializuje sa na české a uhorské cirkevné a kultúrne dejiny v 16 – 17. storočí, a tiež na dejiny jezuitského rádu.

Resumé: V Budapešti sú zachované dokumenty o Skalke v Národnom archíve [Magyar Országos Levéltár] a v Univerzitnej knižnici [Egyetemi könyvtár]. V Národnom archíve vo fonde jesuitica (E 152) sú medzi listinami trenčianskych jezuitov aj stredoveké listiny. Väčšina listín sú hospodárske, alebo právnicke dokumenty. V Univerzitnej knižnici je uložená historia domus trenčianskeho jezuitského kolégia, v ktorom nájdeme údaje o každodennom živote jezuitov na Skalke a o slávnostných púťach do svätej jaskyne.

...

Trenčianski jezuiti a Skalka

Viliam • Judák

Biskup Maurus v stredovekej legende *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Beňadika mučeníka* udáva správu aj o tom, že neporušené telo sv. Beňadika sa našlo po roku vo Váhu.¹ Bližšie však miesto neurčuje. Starobylá tradícia dosvedčuje, že to bola Skalka pri Trenčíne. Tam totiž už v roku 1208 stál kostol zasvätený sv. Beňadikovi.² V benediktínskom prostredí Uhorska koncom 11. storočia kult sv. Beňadika prevýšil kult sv. Svorada-Andreja. Neujal sa však v okolitých slovanských krajoch. U sv. Beňadika sa od začiatku stáva miestom jeho úcty Skalka – miesto jeho umučenia. U sv. Svorada-Andreja to bola Nitra, miesto jeho pochovania.³

Nitriansky biskup Jakub I. vo fundačnej listine Opátstva – *Sancti Benedicti* – na Skalke z roku 1224 ako dôvod, prečo práve na tomto mieste zakladá opátstvo k úcte sv. Beňadika, odvoláva sa na zjavné stopy mučeníctva v jaskyni: „... in spelunca quae vulgo Scala dicitur, ubi etiam sanguis eiusdem martyris usque in hodiernum diem perfusus in pariete speluncae esse dinoscitur...“⁴

Hmotné zabezpečenie novozriadeného opátstva bolo pomerne malé, išlo o malý kláštor, v ktorom mohlo žiť doslovne len niekoľko mníchov. To viedlo panovníka Belu IV. o rozšírenie majetku kláštora.⁵ Opátstvo od svojho založenia až do začiatku 16. storočia spravovali kláštor benediktíni.⁶

Kláštor sa stal duchovným centrom Považia. Jeho šľachetné poslanie však narúšali časté vojnové nepokoje. Počas nájazdov husitov na Slovensko r. 1431 dobyli Trenčín a s najväčšou pravdepodobnosťou poškodili aj kláštor na Skalke.⁷

V r. 1528 vojská Ferdinanda Habsburského dobyli Trenčiansky hrad a majetok kláštora bol použitý ako žold pre cisárskych vojakov. Správu opátstva prebrali nitrianski biskupi. Prvým opátom po vyhnaní benediktínov bol Štefan Podmanický. Patronátne právo nad opátstvom dostal 29. novembra 1528, ktoré prešlo aj na jeho nástupcov.⁸ Ferdinand I. listinou z 22. 9. 1553 potvrdil správcovi diecézy (nebiskupovi) Františkovi Turzovi hodnosť opáta v Skalke, ako aj jeho nástupcom na nitrianskom stolci.⁹

Nitriansky biskup Ján Püsky (opátom na Skalke od 9. 11. 1637) so súhlasom kráľa Ferdinanda III. a ostri-

homského arcibiskupa Juraja Lipaya 28. októbra 1644 daroval opátstvo jezuitom.¹⁰ V darujúcej listine o. i. píše: „Rozhodli sme sa, že opátstvo sv. Beňadika, ležiace pri rieke Váh v Trenčianskej župe a Nitrianskej diecéze, všeobecne Skalkou zvané, odovzdáme otcom Spoločnosti Ježišovej.“¹¹

Po vzniku Spoločnosti Ježišovej a po schválení jej stanov (1540), sa usilovali jej členovia rozšíriť svoje pôsobenie do viacerých krajín, čo si vyžiadalo aj budovanie územnej organizačnej štruktúry. Takto vznikali rehoľné provincie a už v čase smrti svojho zakladateľa (1556) mala spoločnosť asi tisíc členov v 101 domoch a 13 provinciách.¹² Územie Slovenska patrilo do rakúskej provincie, ktorá bola založená r. 1563.¹³

Mikuláš Oláh, ostrihomský arcibiskup (v r. 1553 – 1568) muž vzdelaný a rozhladený sa rozhodol v rekatolizačnej činnosti spolupracovať s jezuitmi, ktorých pozval do Trnavy. Tu bolo zriadené prvé jezuitské kolégium v Uhorsku r. 1561.¹⁴ Hoci museli jezuiti opustiť Trnavu r. 1567,¹⁵ znovu sa do Trnavy o niekoľko desaťročí vrátili a následne rozšírili svoju činnosť po celom území dnešného Slovenska. Pri prechodnom zrušení rehole (1773) bolo na Slovensku: 7 kolégií, 9 rezidencií a 5 misijných domov. V tomto čase tu pôsobilo 483 jezuitov.¹⁶

V Trenčíne sa jezuiti nemohli usadiť pre nesúhlas mestskej rady, preto si zvolili za sídlo bývalé benediktínske Opátstvo sv. Beňadika na Skalke, kde prišli r. 1645. Samozrejme ich túžbou bolo dostať sa do Trenčína, ale to sa im podarilo až 2. decembra 1646.¹⁷ Už v r. 1632 im Brigita Bošňáková, vdova po kráľovskom sudcovi Gašparovi Trstánskom, zanechala v testamente svoj dom (oproti terajšiemu piaristickému kostolu). Tu zriadili aj kaplnku.¹⁸ Mestská rada proti tomu protestovala a pokarhala grófa Šeréniho (zaťa Brigity Bošňákovovej), že prijal do svojho domu jezuitov.¹⁹

Jezuiti v Trenčíne založili chlapčenský konvikt pre šľachtickú mládež a gymnázium otvorili už začiatkom januára 1649.²⁰

Prvým jezuitským predstaveným na Skalke sa stal P. Martin Fábri, Chorvát, s ktorým spolupracoval P. Daniel Zedník, Slovák. Narodil sa v decembri 1592 v Pruskom.²¹ Do noviciátu Spoločnosti vstúpil 9. októbra 1616 v Leobene. Po jeho absolvovaní r. 1618 učil v Trnave r. 1619 gramatiku. R. 1620 študoval v Ljubljane kazuistiku, pokračoval v nej potom rok v Klagenfurte. Po vysviacke za kňaza si vykonal r. 1622 v Eberndorfe tretiu probáciu. R. 1623 – 1627 pôsobil na Spiši ako misionár. V rokoch. 1628 – 1629 vyučoval v Trnave gramatiku a bol zástupcom rektora seminára. Posledné sľuby zložil v októbri 1629. V Humennom pôsobil ako misionár, spovedník a konzultor (1630 – 1631). V r. 1632 – 1636 bol kazateľom a dušpastierom v Košiciach. R. 1637 – 1640 zastával v Bratislave funkciu ministra domu, prokurátor, spoved-

níka, správcu kostola, konzultora a prefekta škôl. R. 1641 bol opäť v Humennom v pastoračii, zároveň bol konzultorom a katechetom. Zomrel 20. októbra 1645 na Skalke.²² Tu je aj pochovaný.

Pastoračnú činnosť už od začiatku zaznamenal sám P. Fábri nasledujúcimi slovami: „Katolíckemu ľudu poskytujeme pokrm učenia Kristovho čiastočne v kostolíku Skalky, čiastočne a najmä v kostolíku Panny Márie, postavenom na strmej skale pri Váhu, odkiaľ zhodili svätého Benedikta mučeníka do rieky. Sem chodievajú katolíci z mesta v nedeľu a sviatok, lebo evanjelici nestrpia katolíckeho kňaza v Trenčíne.“²³ Začiatky tejto práce na katolíckej obnove horného Považia boli ťažké, spojené s veľkými prekážkami, no plody apoštolskej horlivosti postupne dozrievali: rady veriacich rástli. Na Skalke mohutnel nábožný spev zhromaždených veriacich po slovensky, (*idiomate slavonico*), a to nielen tu, ale aj na okolí. Roku 1671 boli katolíkom vrátené kostoly v Teplej, Dobrej, Dubnici, Nemšovej, Soblahove, Selci, Bobote, Chlievanoch, Hradnej, Pruskom. A začiatok tejto práce má korene práve na Skale.²⁴

Jezuiti popri mnohorakej pastoračnej a akademickej činnosti sa starali aj o hmotné zveľadenie bývalého benediktínskeho opátstva. V r. 1653 – 1657 stavali kostol v Trenčíne zasvätený sv. Františkovi Xaverskému a v nasledujúcich rokoch hneď po stavbe jezuitského kláštora v Trenčíne začali so stavebnými prácami na Skalke. V r. 1667 – 1669 vybudovali v blízkosti polozrúcaného starého kláštora benediktínov nový kláštor.²⁵

Neblahé pomery labansko-kuruckých vojen sa odrazili Trenčíne aj na Skalke zač. 18. storočia.²⁶ Bolo treba opäť pristúpiť k rozsiahlym stavebným úpravám. R. 1717 znovu postavili kaplnku sv. Andreja a Beňadika, a nasadili na ňu novú kupolu. Zrúcali starú vežu a vystavili novú, vyčnievajúcu nad kláštorom. Postavili aj nový múr chrániaci stranu kláštora proti dažďom od Váhu. Roku 1726 plastickou dekoráciou ozdobili a vybielili všetky izby a chodby kláštora. O rok neskôršie zadovážili do kaplnky malý organ. Do jedálne kláštora boli umelecky zhotovené stoly, stolice a skrine (1737) a v r. 1742 krášlili steny obrazy patrónov sv. Andreja a Beňadika. Ku kláštoru pristavili novú časť, pretože kláštor sa rozšíril na 76 členov.²⁷ R. 1755 vybudovali 180 nových kamenných schodov, vedúcich od cesty až k bráne kláštora. Posledná veľká rekonštrukcia Skalky bola r. 1768, kedy sa uskutočnila výmena strechy. Bolo to len päť rokov od zrušenia ich rehole.²⁸

Starostlivosť preukazovali členovia Spoločnosti Ježišovej aj o dvojvežový kostolík Malej Skalky, zasvätený k úcte Panny Márie. Išlo najskôr o kaplnku sv. Doroty, ktorú dal vystaviť gróf Juraj Turzo r. 1520, tak sa označuje v popise pozemkov (*ad templum velut in urbario refertur S. Dorotheae; tiež možno nájsť záznam: prius Capella erat s. Doroteae*).²⁹

Kaplnka pôvodne nemala vežu. Až r. 1713, keď ju jezuiti renovovali, pristavili k nej vežu. Roku 1745 rozšírili kaplnku na terajšiu podobu a pristavili k nej dve veže. Tam Trenčania v r. 1645 – 1646 chodievali na bohoslužby, pretože bola bližšie k mestu ako Veľká Skalka.

Keď sa jezuiti presťahovali do Trenčína, o kostol sa naďalej starali. V tomto čase sa konali na Skalku procesie a to na sviatok sv. Marka, na druhý krížový deň a na mariánske sviatky. Hlavným sviatkom Skalky bolo Nanebovzatie Panny Márie. O kostol sa starali jezuiti. R. 1679 Michal Škerlec, rektor jezuitov, postavil nový oltár a zasvätil ho na počesť Čenstochovskej Panny Márie, ktorej úcta bola v tom čase veľmi rozšírená. Počas kuruckých vojen bol kostolík poškodený a po r. 1711 bola potrebná ďalšia rekonštrukcia. R. 1749 v ňom postavili Boží hrob a na Veľký piatok sa tu konali procesie. Neskôr postavili na Malej Skalke aj Kalváriu (1676) so 14 stanicami krížovej cesty.³⁰

Skalka sa stala obľúbeným miestom Považia aj Moravy. Plodný duch jezuitov, ktorí tu pôsobili, tvorí významnú minulosť Skalky.

Jezuiti vo svojej pastoračnej múdrosti viedli, aj v tomto období, veriaci ľud k hlbokkej úcte svätcom – pustovníkom, ktorí posvätili toto miesto svojím požehnaným životom. Svedčí o tom aj nasledujúca, iste nie ojedinelá slávnosť. 17. júla 1725 na sviatok sv. Svorda-Andreja a Beňadika boli prinesené z Nitry relikvie k úcte na Skalku pri Trenčíne. Dôvodom okrem sviatku, ako je zaznačené v zápisoch bývalého kláštora jezuitov v Trenčíne, bola i primičná sv. omša, ktorú slúžili novokňazi – kapucín a jezuita. Na slávnosti sa zúčastnilo okolo 20-tisíc ľudí, najmä početná skupina pútnikov “z teplanskej, opatovskej a zliechovskej farnosti”.³¹

Jezuiti, keďže nemali na Skalke relikvie týchto svätcov, požiadali o ne Nitriansku kapitolu. Kapitula vyhovelá listom z 30. júna 1727, z ktorého sa dozvedáme, že kanonik – custos katedrály Ladislav Söréni oddelil a “v bielej drevenej schránke značnú časť” relikvií s potvrdzujúcou listinou dal doručiť na Skalku. Príjem relikvií bol potvrdený 2. júla 1727 trenčianskym archidiakonom Adamom Györim.³²

V roku 1773 bulou pápeža Klementa XIV. – *Dominus ac redemptor* bola zrušená rehoľa jezuitov. Na Slovensku v tom roku pôsobili 483 jezuitov. V trenčianskom kolégiu v roku zrušenia bolo 15 pátrov, 33 školastikov a 23 rehoľných bratov. Spolu 71.³³ Mária Terézia nariadila odovzdať jezuitské gymnázium reholi piaristov, čo sa aj stalo 1. novembra 1776. Piaristi prijali starších jezuitov do rehoľného domu a poskytli im všestrannú starostlivosť.³⁴

Po odchode jezuitov Skalka celé desaťročia pustla. Kostol na Malej Skalke bol zreštaurovaný až za trenčianskeho farára – opáta Ľudovíta Stárka v r. 1852 – 1853. Slávnostná posviacka, na ktorej sa zúčastnilo

vyše 15-tisíc pútnikov, bola 17. júla 1853. Ďalšie opravy na Veľkej Skalke boli prevedené za skalského farára Pavla Uhrína roku 1892 a Jána Hevera 1911, aj Jozefa Púchovského v roku 1914. Správou Skalky po zrieknutí sa Ľudovíta Stárka bol poverený 22. marca 1860 farár zo Skaly (dnešná Skalka nad Váhom), ako je tomu doteraz.³⁵

Vyššie 120-ročné pôsobenie členov Spoločnosti Ježišovej na Skalke možno právom považovať, v dejinách tohto starobylého opátstva, za jeho významné obdobie.

Poznámky:

1. Marsina, R.: *Legendy stredovekého človeka. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, RAK Budmerice 1997, s. 41 – 43.
2. Listina šľachtica Tomáša za hraničnú čiaru chotára obce Skalka udáva kostol sv. Beňadika na Skalke. Porov. Marsina, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1*, SAV Bratislava 1991, s. 116.
3. Svedčí o tom aj trenčiansky rektor jezuitov Ladislav Vid v druhej pol. 17. stor: "Nítriae major fit memoria s. Andreae Zoerardi, imo populus solius Zoerardi nomen circumfert, sicut Trenchini in Skalka solius Benedicti." Porov.: Acta Sanctorum, Tomus IV., Paríž-Rím 1868, s. 327.
4. Marsina, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1*, c. d., s. 216.
5. Marsina, R.: *Benediktínske opátstvo Skalka (Skala)*, In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti, Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 94. Zakladajúcu listinu skalského opátstva Jakuba I. uvádza tiež biskup Jozef Vurum v diele: *Episcopatus Nitriensis eiusque Praesulum memoria*, Bratislava 1835, s. 168 – 169; tiež uvádza listinu. výsad Bela IV., s. 169 – 170.
6. *Tamtiež*, s. 96 – 98.
7. Stránsky, A.: *Dejiny biskupstva nitrianskeho*, SSV, Trnava 1933, s. 163.
8. Cserenyey, Š.: *Pamätnosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500*, In: *Dejiny biskupstva nitrianskeho*, SSV, Trnava 1933, s. 182.
9. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, SSV Trnava 1929, s. 30.
10. Cserenyey, Š.: *Pamätnosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500*, c. d., s. 215.
11. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 36 – 37. Biskup J. Püsky r. 1648 daruje opátstvu v Skalke nadobudnutú pôdu a bráni ho proti nespravodlivému zásahu trenčianskeho protestantského duchovného. Porov.: Cserenyey, Š.: *Pamätnosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500*, c. d., s. 216.
12. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*. Dobrá kniha, Cambridge On. Kanada 1990, s. 62.
13. *Tamtiež*.
14. Bucko, V.: *Mikuláš Oláh a jeho doba, 1493 – 1568*, Vedecké ústavy mesta Bratislavy, Bratislava 1940, s. 153.
15. *Tamtiež*, s. 155.
16. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*, c. d., s. 287.
17. Hoci v Trenčíne mali možnosť prejavovať svoje náboženské prejavy viaceré spoločenstvá, pre katolíkov tu bol prísny zákaz: *solo Religionis Catholicae exercitio excluso*; porov.: Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 42.
18. *Tamtiež*, s. 47.
19. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*, c. d., s. 116 – 117.
20. Základiny kolégia tvorili popri ďalších donácii majetky opátstva na Skalke; porov. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*, c. d., s. 117.
21. *Tamtiež*, s. 116.
22. *Svedkovia viery III. Jezuiti bývalej rakúskej provincie pochádzajúci z dnešného Slovenska od r. 1551 do 1640*, rukopis, s. 48; v krát-

nych životopisoch slovenských jezuitov sa nachádzajú až traja členovia SJ, pochádzajúci z Pruského, okrem uvedeného Daniela Zedníka: Andrej Zedník (1608 – 1655), Ján Zedník (1595 – 1656).

23. Porov. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*, c. d., s. 116.

24. *Tamtiež*.

25. *Tamtiež*, s. 116. Porov. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 54 – 56.

26. 14. mája 1708 ľahlo popolom mesto a úplne vyhorel jezuitský kostol v Trenčíne. Porov. J. V. G.: *Skalka jezuiti Slovensko*, c. d., s. 56.

27. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 58.

28. Mgr. Silvia Paulusová z Pamiatkového ústavu v Bratislave vo svojom príspevku *Doterajšie výsledky stavebno-historického výskumu na Skalke*, in: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti, c. d., s. 104, uvádza, že podrobný opis kláštorných budov vykazujúci stav po zrušení r. 1773 sa nachádza v rukopisnom odd. Univerzitnej knižnice v Bratislave. Rektor piaristov Jozef Branecký udáva tiež *Status Ecclesiae S. Benmedicti* na Veľkej Skalke, ktorý svedčí o skromnom vybavení kostola (1 strieborný pozlátený kalich s paténou, 1 medený pozlátený kalich s paténou, 3 hodvábné kazuly, 2 misále atď); porov. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 113 – 114.

29. *Tamtiež*, s. 65.

30. *Tamtiež*, s. 66 – 72.

31. Branecký, J.: *Skalka podľa historických dokumentov*, c. d., s. 92.

32. Judák, V.: *Hviezdy slovenského neba*, Naše knižkupectvo (Trenčín), 1993, s. 92 – 95.

33. Krapka, E. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*, c. d., s. 287.

34. *Tamtiež*, s. 123.

35. Judák, V.: *Hviezdy slovenského neba*, c. d., s. 60 – 61.

Autor: J. E. Mons. Viliam JUDÁK. Nitriansky diecézny biskup.

Profesor cirkevných dejín na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte UK v Bratislave. Ako historik sa zaoberá obdobím kresťanského staroveku a stredoveku so zreteľom na slovenské cirkevné dejiny. Je autorom viacerých monografií z oblasti cirkevných dejín a duchovnej literatúry.

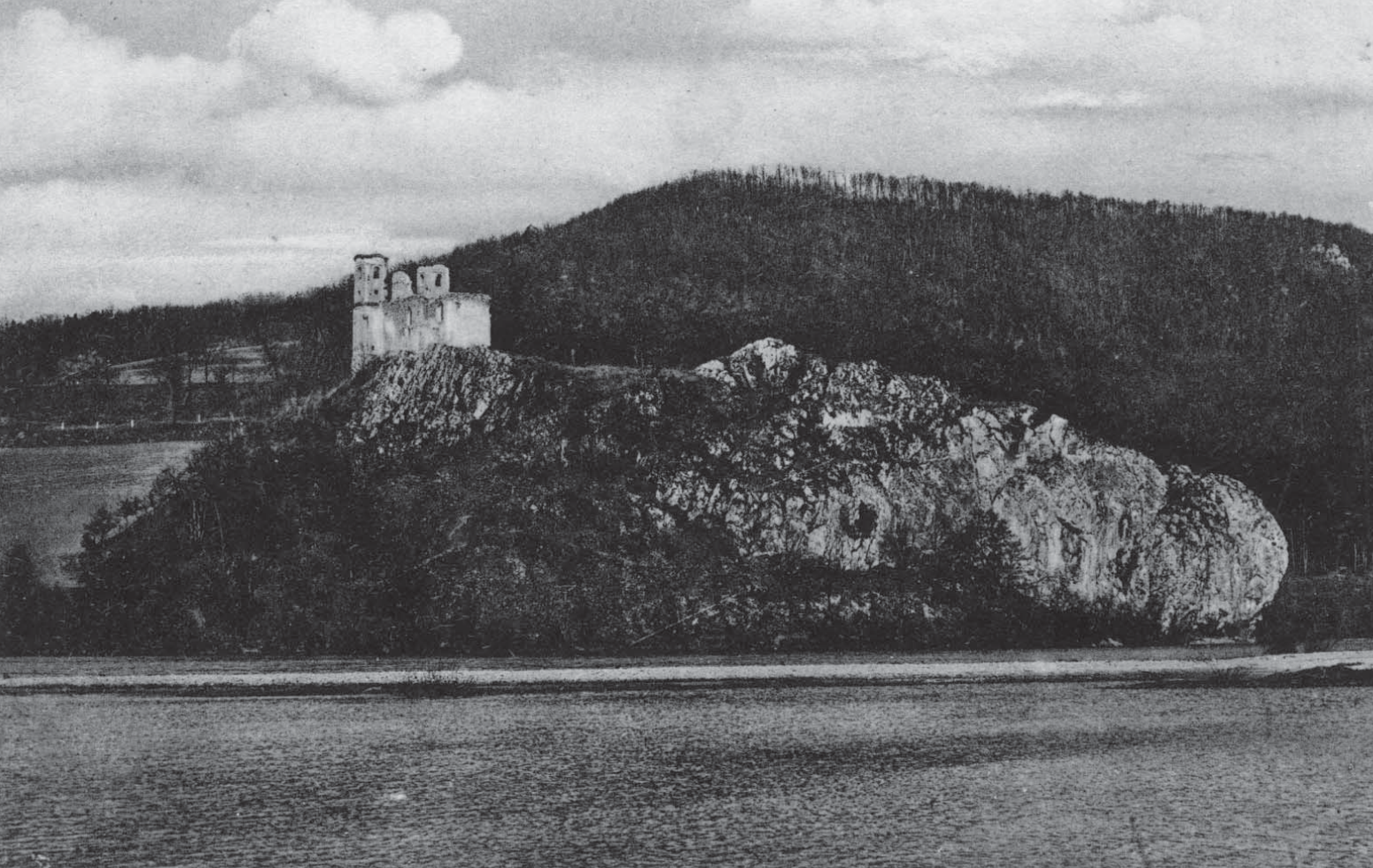
Resumé: Benediktínske opátstvo sv. Beňadika na Skalke sa stalo, od svojho založenia (1224) duchovným centrom Považia. Jeho šľachtané poslanie však narušali časté vojnové nepokoje.

Nitriansky biskup Ján Püsky so súhlasom kráľa Ferdinanda III. a ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaya, 28. októbra 1644 daroval opátstvo jezuitom. Keďže v Trenčíne sa jezuiti nemohli usadiť, pre nesúhlas mestskej rady, zvolili si bývalé benediktínske Opátstvo sv. Beňadika na Skalke, kde prišli r. 1645. Prvým jezuitským predstaveným na Skale sa stal P. Martin Fábri, Chorvát, s ktorým spolupracoval P. Daniel Zedník, pôvodom Slovák. Jezuiti vykonávali obetavú pastoračnú činnosť a rekatolizovali značnú časť Považia. Pri tejto činnosti používali slovenský jazyk. Jezuiti popri mnohorakej pastoračnej a akademickej činnosti sa starali aj o hmotné zveladenie bývalého benediktínskeho opátstva. Vo svojej pastoračnej múdrosti viedli veriaci ľud k hlbokej úcte svätcom – pustovníkom, sv. Svoradovi-Andrejovi a Beňadikovi, ktorí posvätili toto miesto svojim životom.

Po zrušení jezuitov (1773) Skalka celé desaťročia pustla. K jej obnove čiastočne došlo až v pol. 19. stor.

Vyššie 120-ročné pôsobenie členov Spoločnosti Ježišovej na Skalke možno právom považovať, v dejinách tohto starobylého opátstva, za jeho významné obdobie.

...

SP 71974

SP 21237

SKALKA - KLÁŠTOR PRI TRENCĽINE

Ludovít Bonaventura Stárek a rekonštrukcia Skalky v 19. storočí

Peter • Martinák

Sínusoida najstaršieho slovenského pútnického miesta pamätá viacero turbulentných období. V intenciách sakrálnej architektúry krivka neraz dosahovala hraničné limity. Ku cti Skalky však slúži, že boj nikdy nevzdala a zakaždým dokázala vstať z popola.

Lesk i biedu niekdajšieho benediktínskeho opátstva pod hrebeňovitým výbežkom Chocheľ symbolicky odráža zrkadlo dejín na príklade 19. storočia. Výskum primárne reflektuje obnovovací proces pod taktovkou Ludovíta Stárka (29. 3. 1803 – 3. 3. 1863). Konzekvenčne horlivej činnosti všestranne vzdelaného trenčianskeho farára pritom nadväzujú na aktivity jezuitov, nahľodané zubom času s patričnou dávkou ľudskej ľahostajnosti. Nastolená problematika v historiografii rozhodne nepatrí medzi najprebádanejšie.¹ Napriek tomu duch miesta inšpiroval k literárnemu spracovaniu ďalších velikánov daného obdobia. Menovite Alojza Medňanského (1784 – 1844), či Jozefa Braneckého (1882 – 1962).²

Bratislavský rodák L. Stárek sa prvýkrát v Trenčíne trvalejšie usadil ešte ako gymnazista. Po absolvovaní štúdiá teológie v Nitre bol v roku 1826 vysvätený za kňaza. Kariéru odštartoval v kancelárii diecéznej administratívy. Prechodným domovom sa mu krátko stala Žilina, kde najprv vykonával funkciu kaplána. V roku 1836 ho vymenovali za čestného kanonika a riaditeľa tamojšieho biskupského sirotinca.³ Popri tom vyučoval na žilinskom nižšom gymnáziu náboženstvo, zemepis, geometriu, históriu a technológiu. Pod Matúšov hrad opäť zavítal v roku 1845. Tento raz v pozícii farára, resp. dekana. O zotrvaní rozhodla voľba na uvoľnené miesto po prepoštom Štefanovi Vačonovi.⁴ K významným životným medzníkom patrilo tiež honor cirkádorského titulárneho opáta (1855). Po vzore františkánskeho teológa prijal rehoľné meno Bonaventura.⁵

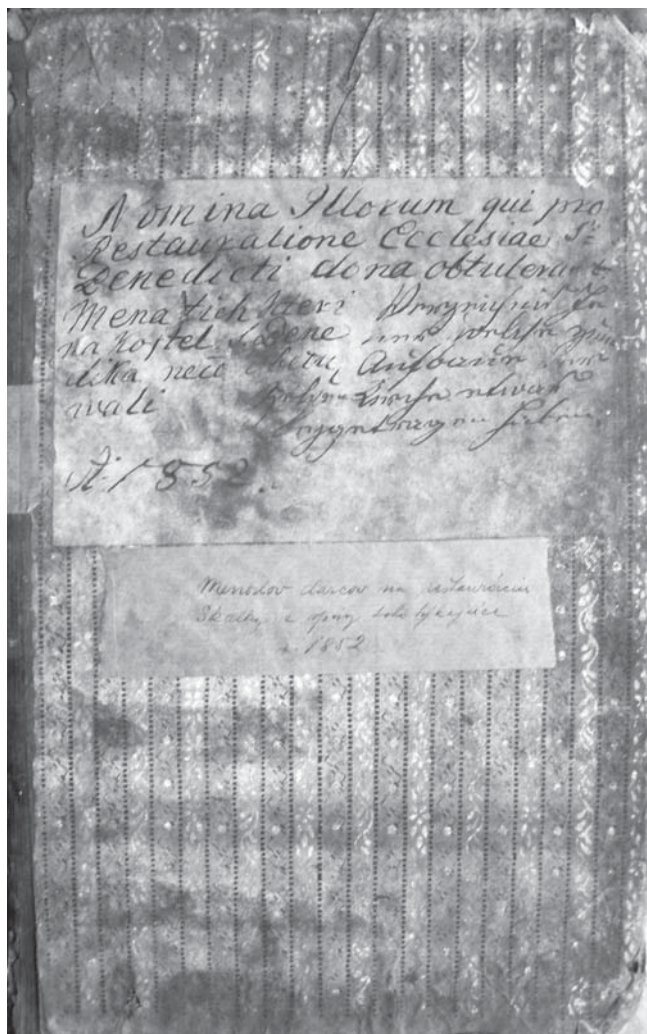
Popri pastoračných povinnostiach venoval L. Stárek veľkú pozornosť dejepisu. Učarovala mu predovšetkým heuristická fáza historického bádania. Na všetkých pôsobiskách zanechal nezmazateľnú stopu v systematizácii a dôkladnej katalogizácii mestských archívov. Je autorom prvých syntetických dejín Žiliny (*Historia civitatis Solna*).⁶ V nastolenom trende pokračoval v Trenčíne, kde napísal *Sprievodcu po trenčianskej hradnej zrúcanine a obrisy kráľovského slobodného mesta a hradu Trenčín*. Pestrú paletu publikačnej činnosti reprezentovali práce venované obnovenej Mariánskej kongregácii, benediktínskym pustovníkom sv. Andrejovi – Svoradovi a sv. Beňadikovi, listinám starého Trenčína (*Elench-katalóg*), majiteľom Košeckého hradu alebo veľmožovi Matúšovi Čákovi.⁷ Údajnú bustu pána Váhu a Tatier dokonca zvečnil pomocou drevorezu. Spracované materiály uverejňoval predovšetkým v časopisoch *Lumír* a *Cyryll a Method*. Prispieval aj do Palárikových *Katolíckych novín*. Stárkov curriculum vitae kompletizuje numizmatická vášeň. Za zmienku takisto stojí fakt, že ako 46-ročný bol zaradený medzi členov národnej gardy.

Trenčianska verejnosť dodnes vďačí L. Stárkovi za veľa. Okrem duchovnej renesancie veriacich sa mu

Ludovít Bonaventura Stárek.

Zdroj: *Smena na nedelu*, 1993, roč. 27, č. 32, s. 7.

Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852) - obálka. Zdroj: Historická knižnica farnosti Trenčín. Foto: Peter Martinák.

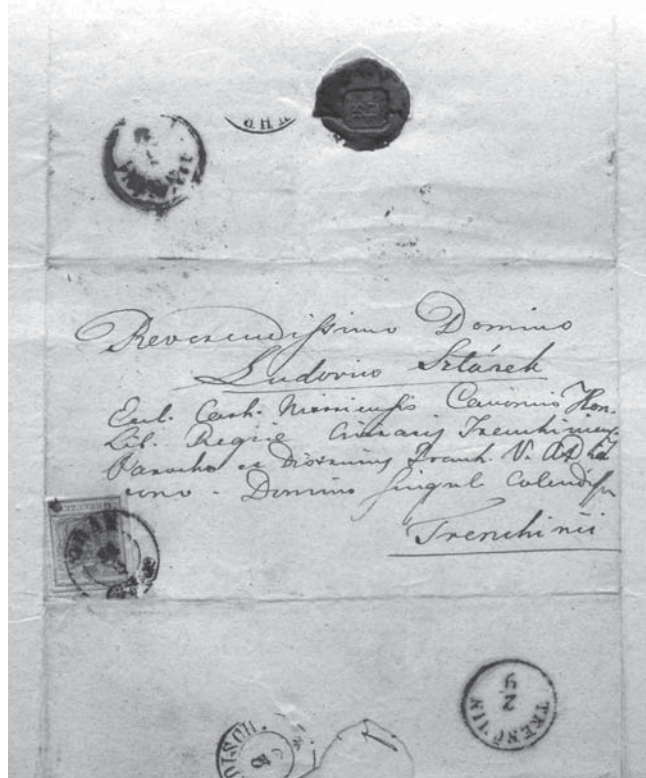
podarilo dostať do povedomia hneď niekoľko skvotov hmotnej kultúry. Nad mestom začal vysádzať stromami holé kopce, čím de facto vydláždil cestu lesoparku Brezina.⁸ Položil základy novej nemocnice a na svoje náklady opravil miestnu faru. Jeho najcennejším skalpom je rímsky nápis na hradnej skale. Hoci bol známy už v stredoveku, časom upadol do zabudnutia, pretože ho zakrývali stromy. Stárkovu dilemu o presnej lokalizácii pomohla v roku 1852 vyriešiť silná víchrica. Nesprávny preklad však spôsobil dlhotrvajúce polemiky o pravosti nálezu. Napriek tomu spravodlivosti bolo učinené zadosť.⁹ Historikovi entuziazmus a vytrvalosť ocenila i viedenská archeologická spoločnosť, ktorá ho v roku 1855 prijala za svojho člena.

Súbežne s krokmi, ktorými L. Stárek aktivizoval život v pôvodnom Laugariciu, rozvíril hladinu aj na protihlalom brehu Váhu. Zašlú slávu objektov v susedstve legendárneho kláštora sa rozhodol oprášiť organizovaním finančnej zbierky. Jej priebeh pod-

robne dokumentuje originálny katalóg - *Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852)*. Cenný a dosiaľ nepreložený Stárkov rukopis v latinčine pozostáva z prehľadnej časti venovanej individuálnym darcom, pomocných poznámok, súvisiacej korešpondencie, rozpočtových nákladov a exkurzov z vyplývajúcej problematiky. Na základe analýzy dostupných prameňov možno predpokladať, že s materiálom bol naposledy v reálnom kontakte piaristický provinciál a popularizátor regionálnych dejín Jozef Branecký.¹⁰

Ideový otec rekonštrukcie konkrétne upriamil pozornosť na zdevastovaný kostolík Veľkej Skalky. Mimochodom, prívlastky parva (malá), resp. magna (veľká) sprevádzajú Skalku od 16. storočia. Presnejšie od roku 1520, keď dal Juraj Thurzo postaviť svätyňu v miestach, odkiaľ bolo telo sv. Beňadika zhodené do Váhu. Dnes obe lokality rozdeľuje cesta spájajúca Trenčín s Nemšovou. Spomínaný kostolík má trojpodlažný charakter. Je zaklenutý valenou klenbou a dreveným kazetovým stropom. Stojí na základoch pôvodného chrámu z konca 12. storočia. Za dobu svojej existencie zažil viacero architektonických zásahov.¹¹ Z juhozápadnej strany je pristavaný ku skale, severovýchodná časť sedí na opornom múre nad cestou. Súbor kaplniek¹² zaknihoval najslávnejšie časy počas éry jezuitov, ktorí opátstvo spravovali v rokoch 1645 - 1773. V roku 1717 dostal novú tvár. Na vrchnú kaplnku osadili kupolu, zamu-

Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852) - korešpondencia L. Stárka. Zdroj: Historická knižnica farnosti Trenčín. Foto: Peter Martinák.

Continuatio Perceptio
nis

Ms 1

1852

		fl	ct	gr
	Translatum Aug 8	538	53	58
4 Junii	Officium D. Joannis Krasnik	100	—	—
	Abd. Steph. Andrejky Dar. Nizs	2	—	—
	Stephanus Kubi, ra. Secus.	2	—	—
	Math. Gyuri Kovacs Polan	2	—	—
	Judith Polan	1	—	—
	Emericus Mariae Aug. Brig	2	—	30
	Agio favo	—	—	—
	Telesny Dar. Polan	2	—	—
	Spanik Caas Nix. c. m. m.	1	—	—
15 Junii	H. Dip. Scheniz, sine specificatione	8	—	—
	nomine submissit	4	—	—
17	Dadalbertus, Wapka	—	—	—
20	Josephus Drelivsky Janus	—	—	30
20	Abd. Ant. Kloburky Dar. Janus	5	—	—
	Officium Dabky J. Horavick residay	30	—	—
21	Ab. Baury Michaly c. d. O. Prof. J.	2	—	—
	22 Carolus Langach Fiscalis	5	—	—
	Joannes Andrejky Kay. Scheniz	—	—	3
4 Julii	Abd. Romanarik Dar. Abd. Druik	10	—	—
	H. Dip. idus French trans. raph. sine	—	—	—
	specif. nominum	5	—	—
	Abd. Schires Kay. Duthomizy	1	—	6
7	Georg. Horvath Kovencis	—	—	—
13	Jos. Daas Savii Trenc.	1	—	—
	Baselli J. J. S. S. S. S.	3	—	—
18	Abd. Stetina V. D. D. C.	3	—	—
1 Aug.	H. Dip. Trans. raph. sine speci-	10	—	—
	ficationse novitus	—	—	—
18 Octobr.	Vanuso Georg. Apatt.	1	—	—
	Prekojsky Stephan Aug. Apatt.	2	—	—
4 Sept.	Officium D. Abbas Jan. Cser	—	—	—
	noharyky Dar. Ridenenti	10	—	—
	Anno 1854	—	—	—
28	Jan. Duffi J. J. S. S. S.	3	—	22
24 Maji	D. Matijka Dar. Ridenenti	5	—	—
10 Apr.	Officium D. Abbas Jan. Cser	—	—	—
	Krasnik 17 Aug. 1852 sub. raph. sine	—	—	—
	Abd. Dabky J. J. S. S. S.	64	—	12
	Kaly Aug 8	624	33	—

Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852) - priebežný stav zbierky. Zdroj: Historická knižnica farnosti Trenčín. Foto: Peter Martinák.

216
44
48

Continuatio Receptionis

Ann. WW

	Ann.	WW
Translatum gaur	624	30
26 Julii 1854 J. Scholasticus Gussakovskij		59 48
San. Sedici 9 ^a Julii 1852 prae. Wajdopke	8	
Denarii et Modula et Dixidibus - Receptionis 1 ^a Julii 1852 rati. nupta. Clivente - 17 Julii 1852		39 58
Eadem Anno rati. tempore nuptis 5 ^a Julii		
per J. M. Sacrum Dittensdorff Consiliary		29 12
Presidem C. Prud. datij rati. Eudi		10 57
die 18 Julii 1854 et 23 Julii 1854		
<u>Summa universae Receptionis gaur</u>	<u>632</u>	<u>33 139 55</u>
Conspectus Abledorum		
1 Venerabile Capitulum Nizniense	298	12
2 Clerus clareus - - - - - gaur	107	-
3 Seminarii Aula Praepula Chon. lochij	29	30
4 Disputus Tronchij Cas. Wajdhanij	68	30 6 30
5 - - - - - Stanis Wajh	29	-
6 - - - - - Varnensij	8	46
7 Galkronsis - - - - -	12	30
8 Dittensij - - - - -	13	30
9 Deshterensij - - - - -	10	-
10 Sabronsij - - - - -	8	-
11 Sacerdotes ex variis Locis Dio. Niz.	29	20
12 Docentes Gymnasij Tronch. et Sch. Gaur	6	-
13 Cives et Populi Civit. Tronch.	54	36 7 30
14 Diversi - - - - -	29	39 48 3
15 Modula et Dixidibus figurata 5 ^a Julii 1852 rati. taxat.		74 52
<u>Summa ut supra gaur</u>	<u>632</u>	<u>33 139 55</u>
Seu Vener. Clerus gaur 548 ^{pt. 18^{pt.} 18^{pt.} 18^{pt.}} Ep. 6 ^{pt.} 30 ^{pt.} 11 ^{pt.}		
Sacculares - - - - -	84	15 - 100 25
<u>Summa ut supra gaur</u>	<u>632</u>	<u>33 139 55</u>
Seu reduci 739 ^{pt. 18^{pt.} 18^{pt.} 18^{pt.}} ad Conu. Nion		55 58
<u>Summa Optionis gaur</u>	<u>688</u>	<u>31</u>
Seu quavis eventis in personis	36	
	<u>724</u>	<u>31</u>

29 48

rovali portál na priechelí a asi až vtedy komplex prepojili s jaskyňou. Pri aplikácii plastickej výzdoby dokonca namiesto vody použili víno, olej a vajcia.¹³ Posledné jezuitské úpravy sa spomínajú v roku 1768, keď boli všetky budovy pokryté novou strechou.

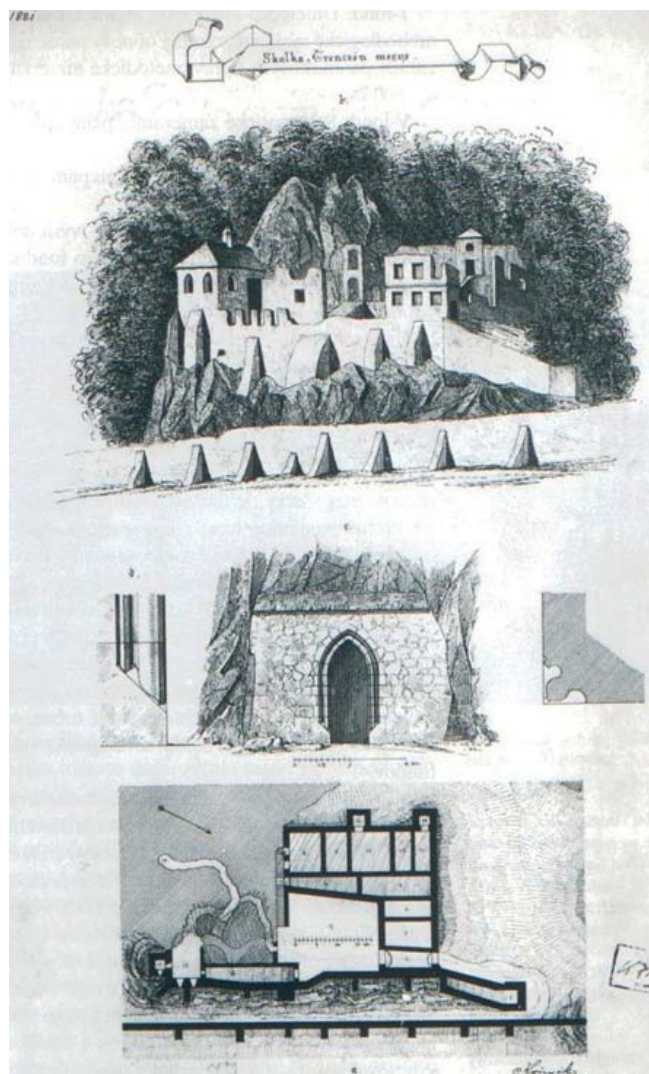
Po zrušení Spoločnosti Ježišovej Skalka nedokázala dlhé desaťročia prekročiť vlastný tieň. Výrazný podiel na tomto stave mal štát, ktorý presunul majetok trencianskych jezuitov do takzvaného Študijného fondu. Nakoľko výnosy z okolitých osád, hôr, rybníkov, majerov, gazdovstiev, či záhrad uviazli v nenávratne, pútnický klenot stredného Považia začal nadobúdať prenesený význam čierneho Petra. Napokon skončil v správe neďalekej obce Skala. Priamoúmerne s pribúdajúcimi rokmi príslušné objekty čoraz viac pustli. Taktiež chabol postoj celej katolíckej rodiny, ktorá nepriaznivej situácii nečinne asistovala. Dôkazom je sňatie troch zvonov, či rapídne klesajúca účasť na procesiách. Svetlú výnimku predstavuje nadlesný Ignác Springer. V tridsiatych rokoch 19. storočia zaplatil 16 zlatých¹⁴ do štátnej pokladnice, čím v poslednej chvíli zabránil odpredaniu všetkého kamenného materiálu Malej i Veľkej Skalky.¹⁵

V roku 1803 využíval nehnuteľnosť ako letné síd-

lo gróf Pavel Szapáry. Približne z tohto obdobia sa zachoval opis vnútornej dispozície jednotlivých súčastí opátstva. Hoci nie je známy autor ani presný rok vydania, náramne uľahčuje orientáciu vo vymedzenom priestore. Pre lepšiu ilustráciu poslúži nasledovný preklad textu: „V areáli opísanej budovy sa pri tejto smerom ku kaplnke sv. Ondreja a Benedikta nachádza iná budova s vežičkou pokrytou šindľom a zafarbenou červenou farbou, pod ktorou je zavesený približne 100 kilový zvon. Pod brámkou či vstupom do tejto budovy je rozlahlá pivnica slúžiaca na uchovávanie ovocia. Nad pivnicou sú dve letné miestnosti, prvá má tri okná, tu sa nachádza i starý biliardový stôl, už menej používaný. Okná druhej miestnosti smerujú k nižšie položenej kaplnke Blahoslavenej Panny Márie, nie sú zasklené. V miestnosti sa nachádza jeden stôl používaný k hrám, 7 drevených dlhších lavíc a 2 stoličky. Strop miestnosti čo najskôr hrozí zrúteniu, vypadáva z neho štukatúra a preložené brvná, ktoré štukatúru držali. Budova v krátkom čase stane sa neobývateľnou, pod jej strechou sa nachádzalo menšie delo (bombarda minor), iné dve podobné sa nachádzajú v miestnosti pri hlavnej bráne. Z areálu budov opátstva užšia brána medzi

Kresba kláštora z 19. storočia. Zdroj: Pamiatky a múzeá, 1997, č. 3, s. 41. Reprofoto - I. Radimák.

Skalka pri Trenčíne - kresba J. Könyökiho z 2. polovice 19. storočia. Zdroj: Pamiatky a múzeá, 2001, č. 3, s. 5.

skaliskami vedie ku kaplnke alebo kostolíku. V tomto je oltár sv. Ondreja a Benedikta. Je ozdobený dreveným tabernákulom blankytne modrej farby, dvomi drevenými sochami znázorňujúce sv. Benedikta a Ignáca - zakladateľa rádu jezuitov a štyrmi obrazmi. Mensa (latinský výraz pre stôl alebo pokladnicu - pozn. P. M.) je murovaná. Z epistolnej strany je úzka malá sakristia, v ktorej sa nachádza stolík, ktorý kňaz používa pri prezliekaní sa, ďalej skriňa, v ktorej sa nachádzajú rôzne veci.¹⁶ V interiéri kostolíka opis ďalej zaznamenáva murovaný chór a dve nie príliš dlhé lavice, slúžiace pre ľudí.

Svedectvo o slabnúcej kondícii Skalky ponúkol vo svojom poeticky ladenom putovaní považskou dolinou A. Medňanský. Atmosféru zachytil v roku 1826: „Museli sme vystúpiť po čiastočne krytom schodišti so sto osemdesiatimi stupňami (kamenné schody vybudovali jezuiti v roku 1735 - pozn. P. M.), kým sme sa dostali k bráne, vysekanej do skaly. K nej sa po hrebeni vrchu hadí strmý chodník a cez ňu sa vchádza do malého zvažujúceho sa dvora. Na pra-

vej strane stojace príbytky obývali ešte pred dvoma desaťročiami nájomcovia komorného panstva, ale nedbanlivosťou natoľko spustli, akoby už po tri generácie v rozľahlých miestnostiach len vietor zhubne vyičňal. ... Tmavou chodbou dostali sme sa asi po šiestich siahach do priestranej miestnosti, na východnej strane uzavretej múrom, ktorá slúžila za kaplnku. Zvyšky oltára s veľmi priemernými malbami a schodišťa do otvorenej krypty vyjadrujú jasne, čomu slúžila táto rozsiahla miestnosť. ... Nasledujúca časť chodby v pravom rohu je ešte dosť dlhá, vlhká a šmyklavá. Kvapkajúca voda prináša špinavo-sivý, miestami tmavohnedý, okrový kal, ktorý sa usadzuje na zemi i na stenách.“¹⁷

Po príchode L. Stárka do trenčianskej farnosti začalo zanedbanej pamiatke svitať na lepšie časy. Hoci s myšlienkou jej rekonštrukcie sa pohrával už skôr, veľmi dobre vedel, že pre zverejnenie pripravovanej iniciatívy musí nadísť správna chvíľa. Keď zvážil všetky dostupné možnosti, smelý plán predostrel priamo na mieste činu. Počas slávnosti v roku 1850 sám zakončil príhovory prítomných kanonikov víziou o komplexnej prestavbe kostolíka Veľkej Skalky.¹⁸ Nelichotivú situáciu rumovísk však pomenoval hneď na začiatku svojho pôsobenia: „Kostol Skalky, zbavený služieb Božích, dlhší čas stál síce neporušený, ale keďže sa oň nik nestaral, začal sa ruinaovať. Dvere vyvalené, oltáre zrúcané a najsvätejšie miesto nitrianskej diecézy je obydlím a nočným útlukom zveriny. Sakristie zničené, chór zrúcaný, vo svätyni rastie tráva. Okná aj s rámami vypadali, z múrov opadla omietka. Povala hrozí úplným padnutím. Už dávno by bola padla, keby pred 30 rokmi nájomník majetku Skalky nebol zaopatril na kostolík krov a nebol ho pokryl škridlou. No časom máločo ostalo z nej, lebo zo skál padajúce kamene ju rozbili a víchor vytrhal. Čo z nej ostalo, to dážď zničil. V tomto smutnom stave som našiel kostolík sv. Benedikta, keď som prišiel do Trenčína. Zaplakal som nad spustošením a sprofanizovaním najsvätejšieho miesta. Prosil som Otca nebeského v prostredí týchto ruín nie raz, aby toto miesto zasa mohlo slúžiť na oslavovanie jeho mena, na úctu našich svätých a na blaho verného ľudu, aby mi ráčil ukázať spôsob, ako by som mohol kostolík zachrániť.“¹⁹

K opätovnému položeniu základného kameňa došlo na dištriktuálnej porade v Selci v roku 1852. Práve tam pribudol na konto počiatočný kapitál - 103 zlatých. Prvé milodary venovali: Ludovít Stárek (20 zl.), Jozef Géczy - farár zo Soblahova (5 zl.), Michal Stáreček - farár z Diószegu (30 zl.), Štefan Galvánek - farár z Opatovej (10 zl.), Anton Urbánek - farár zo Selca (5 zl.), Juraj Sulaj - administrátor z Teplej (6 zl.), Ján Remišš - kaplán z Turnej (5 zl.), kaplán Ján Ondriszík (5 zl.), Ignác Pollenberger - trenčiansky kaplán (2 zl.), Juraj Žilinčík - farár z Nemšovej (5 zl.) a prefekt Drahotuszky (10 zl.).²⁰ Ich príklad postupne inšpiroval ostatných cirkevných hodnostárov. Prispel

Kláštor a kostol niekdajšieho opátstva na Veľkej Skalke – kresba uhlom z 19. storočia. Zdroj: Katolícke noviny, 1998, č. 29, s. 15.

nitriansky biskup Imrich Palugyay (100 zl.), kanonik Ján Krajčík (100 zl.) i veľkoveľhradský kanonik Jozef Kozáček (60 zl.).²¹ Stárek si v tejto fáze počínal veľmi dobre takticky. Keď svojich hostí zaviedol na Skalku, z väčšiny razom učinil ochotných darcov. Do zbierky sa zapojila aj široká verejnosť. Nápad oslovil veriacich v okolitých obciach, trenčianskych piaristov, nitrianskych kanonikov, či profesorský zbor teológie v Nitre.

Rozsiahle reštauračné práce prebiehali od júla 1852 do júla 1853. Zvonajšok skrášlili bočné schody, fasáda, veža a strecha. V interiéri zo starších základov vyrástla sakristia a chór. Miestnosť bola vydláždená štvorcovým kameňom. K novým oknám pribudli dvere. Zlatú dekoráciu dostali drevené častice obetného stola. Na zabielené steny namaľoval Filip Jatler oltárny obraz Smrť sv. Benedikta. Pod kostolom prešiel úpravou hrob Krista Pána.²² Symbolicky v deň svätorečenia sv. Andreja – Svorada a Beňadika (17. 7. – pozn. P. M.) začal obnovený Boží stánok písať ďalšiu vývinovú etapu. Slávnostná vysviacka do jeho útrobov znovu prilákala tisíce ľudí. Povestnou čerešničkou možno nazvať zavesenie špeciálneho zvona, ktorý daroval spomínaný opát J. Krajčík.²³ Sen sa stal skutočnosťou. Parafrázujúc citát J. Braneckého

– „Slovenský ľud porozumel hlasu svojho horlivého pastiera.“ L. Stárek zastával post kurátora Skalky do roku 1859. Štafetu následne prevzal farár v rovnomennej obci.

Celkové náklady si vyžiadali 715 zl. a 5 grajciarov. Výdavky síce prevyšovali príjmy, ale deficit dokázalo vykryť 8 dukátov v zlate.²⁴ Z odborného hľadiska rekonštrukciu zastrešoval architekt Adalbert Částka. Tesárom velil Kleofáš Hinkel, murársku robotu garantoval majster Holbay. Ruku k dielu neváhali priložiť sedliaci z Kubry, ktorí zdarma dovezli drevený materiál a pomáhali s jeho spracovaním.²⁵ Okrem nich sa na prácach podieľali murári (výdavok 209 zl., 20 gr.), nábytkári (96 zl., 31 gr.), sklenári (14 zl., 30 gr.), maliari (46 zl., 10 gr.), klampiari (17 zl., 36 gr.) a tesári (50 zl., 30 gr.).²⁶

Po Stárkovej smrti nastavený kurz nasledoval skalský farár Pavel Uhrin. V roku 1878 na kaplnkách najprv uskutočnil povrchové korektúry (cementovo-sadrové škárovanie, novostavba stĺpa podopierajúceho kaplnku sv. Beňadika, revízia okien). O rok neskôr zabezpečil kompletnú renováciu strechy, vrátane krovu. Zákazku zrealizoval Anton Veselý, pokrývačský majster z Trenčína. Výdavky činili dohromady 863 zlatých, 29 grajciarov. Podľa údajov farskej kro-

niky *Historia domus parafie Skaliensis* všetko uhradil biskup Roškováni.²⁷ Kronika neopomína ani zhotovenie kríža.²⁸ Dubové drevo dodal obyvateľ Skaly Ján Mičatka. V októbri 1883 ho posvätil okresný dekan Pavol Rábek z Bošáče. Onedlho v kaplnke sv. Beňadika osadili nové schody na chór.²⁹ Začiatkom deväťdesiatych rokov farár P. Uhrin kostolíku ešte zadovážil dubové schody, tento raz vedúce k hrobu Krista Pána.

Výsledky konkretizovanej stavebnej činnosti na Veľkej Skalke vizuálne približuje kresba J. Könyökiho z druhej polovice 19. storočia. Autor zachytáva základné pôdorysné členenie areálu a pohľad od Váhu.

Kláštor sa po odchode jezuitov nikdy obnoviť nepodarilo. Ešte zarážajúcejšie vyznieva skutočnosť, že v druhej polovici 19. storočia chátrajúci dom prifaňoval svojou strategickou polohou a minulosťou rôznych hľadačov pokladov. Gróf Pongráč nechal kvôli vidine bohatstva v roku 1862 dokonca prekopať hlboké jamy po oboch stranách vstupu do kostolíka a na dvore kláštora!³⁰

Výkopové práce, avšak z úplne iného súdka, sú v lokalite blízko návršia Chochel spojené tiež s menom baróna E. Hoeninga O'Caroll. Datujú sa do rokov 1889 – 1890. Získaný kostenný stylus, rímska spona a keramické fragmenty spolu s ďalšími nálezmi tvorili súčasť jeho rozsiahlej zbierky predmetov, predanej do Viedne.³¹

Malej Skalke v 19. storočí príliš ruže nekvitli. Doslova a do písmena. Jej úpadok demonštrujú zápisky jedného piaristu z roku 1856: „*Žalosť mi zaliala srdce, keď som vkročil do kostolíka cez voľný otvor, kde kedysi bola brána. Svätyňa sakristie na pravej strane a čiastka lodi ešte majú klenbu, ale kostolík a dve veže (pristavené za čias jezuitov v roku 1745 – pozn. P. M.) sú už bez striech. Okná vyvalené, podlahu zarástla tráva a opadaná vakovka (omietka – pozn. P. M.) ju zasypala. ... Vyťali aj tie lipy, pod ktorými jezuiti hlásali slovo Božie. Oltáre sú zrúcané a sovy húkajú tam, kde kedysi pobožný ľud chválil Boha a prosil ho o požehnanie.*“³²

Poznámky:

1. Prvý známy stavebno-historický výskum v areáli Veľkej Skalky realizovala v roku 1991 Z. Břízová, pracovníčka Stavebnej hute vo Frýdku-Místku. Doplňujúce poznatky priniesol archívno-historický výskum Kataríny Pachanskej a Miriam Hlaváčkovej z júna 1993. Stavebný vývoj oblasti sa v deväťdesiatych rokoch minulého storočia snažila čo najpresnejšie zdokumentovať aj Silvia Paulusová z Pamiatkového ústavu v Bratislave. Ďalšie pramene, ktoré by svojim obsahom interpretovali historicko-stavebný vývoj príslušných objektov v 19. storočí, sú v slovenských archívoch zachované len sporadicky. Ich výskyt sa predpokladá v Krajinskom archíve v Budapešti a v ostrihomskom archíve.

2. Stárkov súčasník Alojz Medňanský venoval Skalke osobitnú pozornosť vo svojom vrcholnom umeleckom diele *Malebná cesta dolu Váhom* (*Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*). Popis začína slovami: „Ubehlo už mnoho miliónov minút a ešte sa to nijako nerozhodlo, lebo od čias, keď tu zbožnosť začala dví-

hať prvé kamene na klenby, prešlo poltisícročie s drobnými radostami aj nevysloviteľnými bolesťami. No ešte skôr vyhlbila príroda sama do tvrdého brala hlbokú klenbu, kde žil jeden z apoštolov kresťanstva týchto končín, a dala podnet na neskoršie stavby v tu najšej divjej pustatine.“ MEDŇANSKÝ, Alojz. *Malebná cesta dolu Váhom*. Bratislava, 1962, s. 151.

3. Trenčianske rozhľady, 1988, roč. 9, č. 6, s. 12 (*Jubileum regionálneho historika*).

4. Protikandidáta Ignáca Učňaja zdolal dňa 12. 8. 1845 o päť hlasov. BRANECKÝ, Jozef. Skalka. Trnava, 1929, s. 118. Porovnaj JUDÁK, Viliam. *Z múdrosti našich otcov – Sv. Beňadik a Skalka*. Nitra, 2007, s. 93.

5. Taliansky filozof – scholastik, vlastným menom Giovanni di Fidanza (1217 – 1274), bol kanonizovaný v roku 1482 a v roku 1587 vyhlásený za cirkevného otca. Bonaventura v doslovnom preklade znamená „dobrý osud“. Učenie sv. Bonaventuru vychádza z myšlienky „Tradičné kresťanské náuky sú správne a všetky nové úpravy sú chybné.“ Bližšie pozri McGREAL, P. Ian (ed.). *Veľké postavy západného myslenia – Slovník mysliteľů*. Praha, 1999, s. 130 – 135. Porovnaj <http://sk.wikipedia.org/wiki/Bonaventura>.

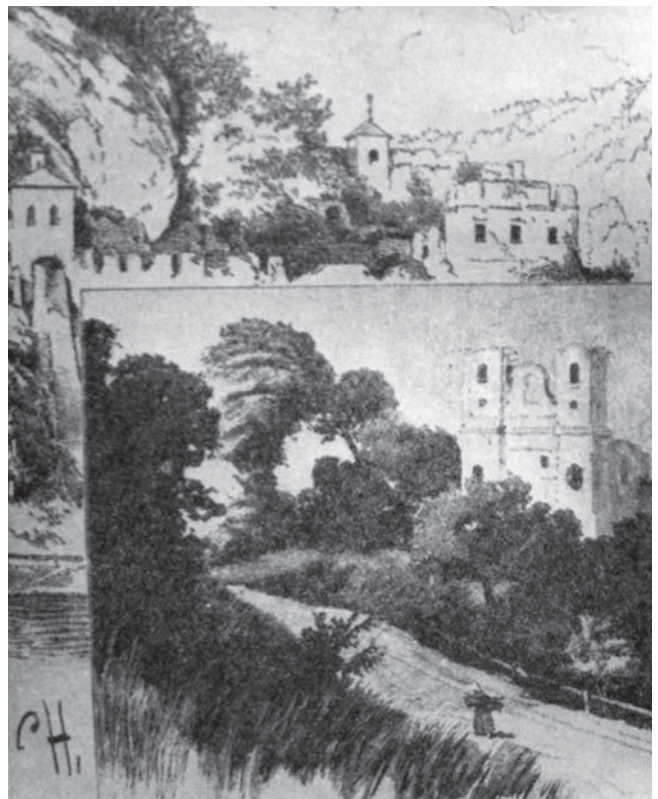
6. Rukopis uložený v Országos levéltári v Budapešti, odpis sa nachádza v Štátnom okresnom archíve v Žiline. Duchovný pastier, 1979, roč. 60, č. 8, s. 373 (*Trenčianski historici*).

7. PAŠTEKA, Július. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava, 2000, s. 1274 – 1275. Porovnaj *Trenčianske noviny*, 1998, roč. 39, č. 10, s. 10 (*Znovuobjaviteľ rímskeho nápisu*). Pozri tiež Smena na nedeľu, 1993, roč. 27, č. 32, s. 7 (*Zabudnutý a nedocenený*).

8. Lesný park dostal na jeho počesť názov „Ludevítov“. Súčasný pomenovanie je odvodené od prvých stromov, ktoré sa tam ujal, t.j. od briez.

9. Pri príležitosti 1825. výročia odhalili v Trenčíne znovuobjaviteľovi nápisu pamätné tabule – v hoteli Tatra a na Rímskokatolíckom farskom úrade. *Farské listy*, 2004, roč. 14, č. 12, s. 3 (*Pamätané tabule Ludovítovi B. Stárkovi*). Porovnaj *Trenčianske noviny*, 2004, roč. 45, č. 42, s. 4 (*Kontroverznému historikovi Stárkovi odhalili v Trenčíne pamätnú tabuľu*).

Kresba Gy. Hártyho okolo roku 1897. Zdroj: HALAŠA, J. – ZREBEŇY, A. Skalka – stručný turistický sprievodca. Trenčín, 1968.

10. Po jeho smrti ležal katalóg desaťročia nepovšimnutý v škatuli v priestoroch Rímskokatolíckeho farského úradu v Trenčíne. K jeho znovuobjaveniu došlo na sklonku novembra 2010 v rámci grantového projektu zameraného na záchranu, pasportizáciu a sprístupnenie historickej knižnice farnosti Trenčín. Prvá cirkevná historická knižnica v Trenčianskom kraji aktuálne disponuje súborom 1135 dokumentov s datovaním od konca 17. do začiatku 20. storočia.
11. GAJDOŠOVÁ, Ingrid - PAULUSOVÁ, Silvia. Kláštor na Veľkej Skalke. In *Pamiatky a múzeá*, 1997, č. 3, s. 41 - 42. Porovnaj BRANECKÝ, Jozef. *Trenčín, hrad, Skalka*. Bratislava, 1939, s. 49. Porovnaj PAULUSOVÁ, Silvia. Doterajšie výsledky stavebno-historického výskumu na Skalke. In MARSINA, Richard (ed.). *Skalka pri Trenčíne - miesto legiend a pútí*. Trenčín, 1997, s. 102. Pozri tiež *Súpis pamiatok na Slovensku*, zv. 3. Bratislava, 1969, s. 101.
12. Spodná je zasvätená Božiemu hrobu, stredná Panne Márii, vrchná sv. Andrejovi a Beňadičkovi.
13. HALAŠA, Ján. - ZREBENÝ, Alexander. *Skalka - stručný turistický sprievodca*. Trenčín, 1968, s. 7.
14. Základnou jednotkou tzv. toliarovej meny bol toliar. Jeho pravidelnú razbu v Uhorsku ohraničujú roky 1553 a 1892. Od polovice tridsiatych rokov 19. storočia tvorili násobky, resp. diely toliara: dukát, zlatník a grajciar. Bližšie pozri HLINKA, Jozef - KAZIMÍR, Štefan - KOLNÍKOVÁ, Eva. *Peniaze v našich dejinách*. Bratislava, 1976, s. 207.
15. BRANECKÝ, ref. 4, s. 111. Stanovil si pritom podmienku, že murivo kláštora zostane zachované. ZREBENÝ, Alexander. K dejinám Skalky. In *Vlastivedný časopis*, 1968, roč. 17, č. 1, s. 185.
16. Dokument súbežne vykresľuje dispozičné riešenie kláštora vrátane inventára, pričom detailne poskytuje pohľad do všetkých miestností na prízemí a dvoch poschodiach. Archív Krajského pamiatkového úradu Trenčín (ďalej AKPU TN), fond (ďalej f.) Skalka - kláštor, signatúra (ďalej sig.) T 319, historicko-archívny výskum (Bratislava, 1993).
17. MEDŇANSKÝ, ref. 2, s. 151 - 152.
18. Okrem neho v pléne vystúpili piarista Ján Lopušan, klerik Jozef Trifach, Pongráč Varsányi a František Borkič. Prihovory zazneli v štyroch jazykoch - slovenčine, latinčine, maďarčine a nemčine. BRANECKÝ, ref. 4, s. 120.
19. Tamže, s. 107.
20. Historická knižnica farnosti Trenčín (ďalej HKF TN), Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852).
21. Tamže.
22. BRANECKÝ, ref. 4, s. 121.
23. Zvon vážil 1 metrický cent. Bol odliaty v Trnave na počesť sv. Hypolita, pôvodne určený na Zobor a niesol nápis povzbudzujúci ducha: „*Honori s. Hipoliti - Ioannes Kraitsik - Abbas de Monte Zobor - Et canonicvs Nitriensis - Vovit pro exvberante pii spiritvs solatlo - Fusa per Cajetanum Zadi Tyrnaviae.*“ JUDÁK, ref. 4, s. 96.
24. HKF TN, Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852).
25. BRANECKÝ, ref. 4, s. 123.
26. HKF TN, Menoslov darcov na reštauráciu Skalky a spisy toho týkajúce (1852). Kvôli podrobnejšej špecifikácii pracovných odvetví v latinskom jazyku bližšie pozri BELÁK, Blažej. Zoznam povolaní. In *Matričný slovník - pomôcka na zapisovanie údajov do cirkevných matrik*. Trnava, 1999, s. 165 - 227.
27. JUDÁK, ref. 4, s. 92.
28. Predošlý dal po kanonickej vizitácii v roku 1829 zhotoviť biskup Jozef Vurum. Tamže.
29. Tamže, s. 95.
30. AKPU TN, f. Skalka - kláštor, sig. T 319, historicko-archívny výskum (Bratislava, 1993).
31. HANULIAK, Milan. Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu. In *Slovenská archeológia*, 1998, roč. 46, č. 2, s. 309.
32. BRANECKÝ, ref. 4, s. 108.

● **Autor:** Mgr. Peter MARTINÁK (10. 9. 1984, Trenčín) vyštudoval kombináciu náuka o spoločnosti - dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je prihlásený do rigorózneho konania na tamojšej Katedre filozofie. Pracuje vo Verejnej knižnici Michala Rešetku v Trenčíne. Venuje sa vzťahu s verejnou, marketingovým aktivitám a mediálnej komunikácii. Publikuje v regionálnych periodikách. Rediguje noviny Dolnoporubský hlas a časopis Knižovník.

● **Resumé:** Sláva a pád po stáročia nerozlučne sprevádzajú legendárne benediktínske opátstvo na úpäti Trenčianskej kotliny. O návrat stratených pozícií sa v 19. storočí výraznou mierou pričínili farár, historik a pedagóg Ľudovít Bonaventura Stárek (1803 - 1863). Okrem znovuobjaviteľa rímskeho nápisu na trenčianskej hradnej skale mu v týchto zemepisných šírkach prináleží viacero významných prívlastkov. Ako iniciátor finančnej zbierky stojí za rekonštrukciou kostolíka Veľkej Skalky (1852 - 1853). Štúdiá podobne zachytáva jej východiská, priebeh a význam v širšom spoločenskom kontexte. Pramennú základňu výskumu obohatil čerstvo sprístupnený Stárkov rukopis - Menoslov darcov na reštauráciu Skalky z polovice 19. storočia.

• K
• L E N •
• O T •
• S K
• A L K •
• A •

•••

•••

A vág völgye - Das Waagthal

Apátsági rom - Abtei-Ruine

SP 21226

SP 60143

Benediktínsky kláštor na Skalke pri Trenčíne – do- terajšia pamiat- ková obnova a jej možné smerova- nia v budúcnosti

Mária • Vdovičíková

Pamiatková starostlivosť ako vedecká disciplína, no najmä ako praktická činnosť hŕstky oduševnených a erudovaných nadšencov, sa v Európe začala koncipovať už koncom 18. storočia. No skutočné „zoficiálnenie“ a rozšírenie jej poľa pôsobnosti nastalo v 19. storočí. O modernej pamiatkovej starostlivosti možno hovoriť od prvých dekád 20. storočia. V každej krajine, kde sa udomácnila, od „rodičovského“ Francúzska a Anglicka, cez Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, ktoré bezprostredne ovplyvnilo aj smerovanie pamiatkovej ochrany v Československu a dnešnom Slovensku, mala láska k nadčasovým dielam ľudského umu a rúk určité národné rysy a odlišnosti vyplývajúce z rozdielnych sociálnych podmienok.¹ Avšak základné princípy pamiatkovej ochrany ako ochrany kultúrneho dedičstva, v snahe zachovať ďalším generáciám pamiatkové hodnoty – historickú, spoločenskú, architektonickú, výtvarnú, krajinnú, umelecko-remeselnú či technickú a mnohé ďalšie, sú akceptované celosvetovo. Sú sformulované v niekoľkých medzinárodných listinách a chartách. Na ich rozvíjanie a zabezpečovanie ich rešpektovania boli konštituované rôzne organizácie či už na dobrovoľníckej alebo profesionálnej báze, spomedzi ktorých sú pravdepodobne najznámejšími UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) a ICOMOS (International Council on Monuments and Sites).²

V súčasnosti na Slovensku platný zákon o ochrane pamiatkového fondu bol schválený v roku 2001 a odvtedy už prešiel niekoľkými úpravami a novelizáciami.³ Prostredníctvom tohto zákona patrí aj Slovenská republika medzi krajiny legislatívne zaviazané chrániť pamiatkový fond v súlade s vedeckými poznatkami a na základe medzinárodných zmlúv v oblasti

európskeho a svetového kultúrneho dedičstva. Okrem zriadenia Pamiatkového úradu SR a krajských pamiatkových úradov ako príslušných orgánov štátnej správy vznikol, resp. pozmenil sa aj jeden z nosných faktorov zdravo fungujúcej pamiatkovej ochrany a to vzťah medzi „pamiatkarmi“ a vlastními kultúrnych pamiatok u nás. V tomto smere možno čiastočne pretrváva určitá nedôvera zo strany vlastníkov, najmä ak ide o pamiatky patriace cirkvi či náboženskej spoločnosti, ku vykonávateľom štátnej správy, ako dôsledok spoločensko-politického zriadenia pred rokom 1989 u nás. Avšak aj iní vlastníci žiaľ mnohokrát zastávajú názor, že so „svojím súkromným majetkom“ môžu zaobchádzať podľa vlastného uváženia. Preto je dôležité uvedomiť si, že ak aj vlastník nezdieľa názor o dôležitosti ochrany kultúrneho dedičstva, „pamiatkarmi“ metodicky usmerňovaná obnova ktorejkoľvek pamiatky bude pre majiteľa prínosom. Bezpochyby skvalitní jeho majetok náležite kvalifikovane a adekvátne remeselnou zvládnutou realizáciou profesionálneho projektu obnovy. V tomto smere sú častokrát verejnosťou nepochopené požiadavky pamiatkových výskumov nariadovaných pamiatkovými úradmi, keďže v očiach vlastníka predstavujú „len zbytočné zvýšenie nákladov“ na realizáciu obnovy. Preto je nevyhnutné upozorniť na fakt, že súčasťou akéhokoľvek pamiatkového výskumu je aj návrh na obnovu pamiatky a prezentáciu pamiatkovo cenných nálezov. Ak sú následne výsledky výskumov ako aj návrhy obnov zodpovedne zapracované do realizačných projektov, je vysoký predpoklad zhodnotenia obnovovaného objektu a jeho zatraktívnenie verejnosti či už odbornej alebo laickej, čo sa následne môže premietnuť do rozvoja cestovného ruchu v danej lokalite. Cieľom tohto príspevku je preto najmä osvetlenie dôležitosti pamiatkových výskumov a racionálneho aplikovania ich výsledkov v praxi na konkrétnom príklade – kultúrnej pamiatke, benediktínskom kláštore na Skalke pri Trenčíne.

Smutnou skutočnosťou býva, že tak ako sa postupne v čase vytratili niektoré mníšske rehole, ich materiálne dedičstvo v podobe kláštorňých architektúr sa postupne mení na ruiny a „život“ ich opúšťa rovnako, ako ich opustili ich obyvatelia. Napriek neustálemu prekonávaniu všetkých známych úskalí pamiatkovej starostlivosti, medzi ktoré patrí častokrát problematická komunikácia s vlastními pamiatok, prílišná iniciatíva v ich „skrášľovaní“ alebo nepochopenie zámerov a projektov obnovy, keď je výsledkom úplne odlišná realizácia, je neľahké dopracovať sa k pozitívnym výsledkom. Existuje pravdepodobne len veľmi málo príkladov, kedy sa opustené, už niekoľko storočí chátrajúce monastické architektúry podarí udržiavať k spokojnosti odbornej aj laickej verejnosti. Zároveň v snahe o objektívny pohľad na problematiku nemožno očakávať, že ruínálne pamiatky sa napriek vynaloženému úsiliu vždy podarí

zachovať ako nedotknuteľné zakonzervované exponáty sakrálneho umenia in situ svojho prirodzeného prostredia.⁴ Z hľadiska perspektívy obnovy takéhoto typu pamiatky je preto najvhodnejšia „zlatá stredná cesta“ kombinujúca dva základné princípy v metodike pamiatkovej starostlivosti, a to konzervačný a rekonštrukčný. Pričom rekonštrukcia by mala byť poňatá v čo najcitlivejšej forme s regulovaným kreatórským egom architekta – projektanta. Ako inšpiráciu možno použiť citát vedúcej osobnosti modernej architektúry 20. storočia, architekta, ktorý skoncipoval princípy funkcionalizmu, Le Corbusiera „*Architektúra je to, čo robí zrúcaninu krásnou.*“ Aj na príklade takej významnej kultúrnej pamiatky, akou je kláštorný areál na Skalke pri Trenčíne, možno ilustrovať zámer pamiatkovej obnovy, ktorá by vyzdvihla jej duchovný, spoločenský, ale aj historický a architektonický význam a z hľadiska cestovného ruchu atraktívny potenciál.

Je známe, že na území dnešného Slovenska bolo postupne od včasného stredoveku až po rok 1526 založených vyše 100 kláštorov, z toho bolo podľa doterajších poznatkov dvanásť benediktínskych opátstiev. Okrem svojho primárneho duchovného poslania –

pestovania kresťanskej zbožnosti a jej šírenia medzi laickým obyvateľstvom – plnili aj niekoľko ďalších významných funkcií. Nezanedbateľne ovplyvňovali hospodárstvo regiónu, v ktorom sa nachádzali a zásadným spôsobom zasahovali aj do viacerých oblastí vtedajšieho kultúrneho života. Rehole zakladali školy, zaoberali sa vedou, svojou naviazanosťou na materské kláštory európskeho významu zabezpečili postupný transfer aktuálnych architektonických či umeleckých trendov aj na naše územie.⁵ Kláštory boli nenahraditeľnými šíriteľmi vzdelanosti, literatúry, hudby či výtvarného umenia. Nie nadarmo prirovnal pápež Honorius III. (1225) kláštor vo svojom liste ku „... *kráse rajskej záhrady, zasadenej nebeskou múdrosťou, aby mohla prebývať medzi ľuďmi.*“⁶ A práve tento ich – ak môžeme použiť v súčasnosti veľmi populárne slovo – multikultúrny odkaz možno taktiež premietnuť do konceptu adekvátnej pamiatkovej obnovy.

Lokalita Skalka nad Váhom je neodmysliteľne spojená s jednou z najstarších legiend z uhorského prostredia o živote sv. Andreja – Svorada a sv. Beňadika – Benedikta (predpoklad † 1034 – 1037). Obaja svätci patria medzi najvýznamnejších benediktínskych

Obr. 1 – Pohľad na areál benediktínskeho kláštora na Veľkej Skalke zo severu s prístupovým chodníkom, 2010, archív autorky

rehoľníkov v rámci celého Uhorska. Dokazuje to aj skutočnosť, že boli kanonizovaní už v roku 1083 za vlády Ladislava I., a to spolu s významnou dvojicou uhorských dynastických svätcov – sv. Štefanom a sv. Imrichom, a taktiež benediktínskym mníchom a martýrom sv. Geraldom.⁷ Na rozdiel od politických motívov svätorečenia Štefana a Imricha, v prípade Svorada a Benedikta boli dôvody iné. Hoci nie je v tomto smere doložená ich misijná, resp. kazateľská činnosť, ako tomu bolo v iných prípadoch, prísny asketizmus a spiritualita, vyčerpávajúca fyzická práca, neúnavná konverzácia s Bohom v modlitbách a napokon početné zázraky a martýrska smrť popísané v Maurovej legende o živote oboch svätcov, boli prioritnými dôvodmi ich svätorečenia.⁸ Všetky uvedené črty eremitného života pôsobili natoľko pútavo, že presvedčili len čiastočne alebo nie veľmi hlboko veriacich a pomáhali tak v kristianizácii Uhorska.⁹ Nemožno opomenúť aj skutočnosť, že sv. Svorad a sv. Benedikt boli vo vzťahu s benediktínskym kláštrom na Zobore, ktorý fungoval ako typ cenobitného kláštora – komunity mníchov žijúcich podľa konkrétnej regule a v podriadení predstavenému. V prípade skúmanej dvojice svätcov sa tento fakt premietol v jednom z dôležitých prejavov ich života, a síce fyzickej práci sprevádzanej modlitbou, ktorú pestovali práve cenobitné benediktínske kláštory.¹⁰ Na základe tejto skutočnosti je dobre známe ich heslo „*Ora et Labora*“, t. j. „*Modli sa a pracuj*“, rádová regula čerpajúca z učenia sv. Benedikta o harmónii modlenia, duchovnej a fyzickej práce.¹¹

Lokalita Skalka nad Váhom sa nachádza asi 8 km severovýchodne od Trenčína. Jej najstaršie dejiny, chápané v širšom priestorovom vymedzení, dokladajú nálezy z archeologických výskumov. Prví bádatelia sa o toto miesto zaujímali už koncom 19. storočia a vo výkopoch sa neskôr pokračovalo v prvých dvoch dekádach 20. storočia. Stručný prierez vyše sto rokov zhromažďovaných poznatkov možno interpretovať na základe posledných publikovaných zistení archeológov Milana Hanuliaka a Tamary Nešporovej.¹² Pre ľahšiu orientáciu v nasledujúcej časti príspevku považujem za vhodné presne zadefinovať niekoľko geografických označení. Pod názvom Skalka v súčasnosti rozumieme rovnomennú obec Skalka nad Váhom (miestne časti Skala, Skalská Nová Ves, Újazd), horský masív Skalka s kláštorným komplexom na Veľkej Skalke a Kostolom sv. Benedikta a Všetkých Svätých na Malej Skalke.¹³ Z hľadiska stavebno-historického vývoja možno historicky dôležitý priestor pri obci Skalka nad Váhom, okrem neďalekej archeologickej lokality Chocheľ, rozdeliť na dve hlavné časti. Prvou z nich je **objekt pútnického kostola na tzv. Malej Skalke, zasvätený sv. Benediktovi a Všetkým Svätým**. Podľa spomenutej Maurovej legendy vznikol na mieste, kde zbojníci zhodili telo zavraždeného sv. Benedikta do Váhu. Asi 1 km smerom na sever od tohto miesta sa nachádzajú **zvyšky bene-**

diktínskeho opátstva s jaskyňou, tradične považovanou za pôvodnú pustovňu sv. Andreja Svorada – Benediktovho učiteľa, dnes pozmenenou na kaplnku. Benediktínske monasterium je z literatúry známe aj ako **kláštôr jezuitov**, pričom pod takýmto názvom je evidované aj v Ústrednom zozname pamiatkového fondu SR.

Pútnický – t. j. aj v súčasnosti na tento účel využívaný kostol na Malej Skalke je situovaný pri ceste vedúcej z Trenčína do obce Skala ako solitér na vyvýšenej plošine, ktorá je súčasťou vápencového brala vybiehajúceho k rieke Váh. Kostol je orientovaný tradične svätýňou na východ a vstupom na západ. Od cesty vedie k západnému vstupu do kostola novodobé betónové schodisko. Na druhej strane cesty – teda západne od kostola – je do svahu vybudovaná taktiež novodobá Krížová cesta. Predchodcom dnešnej stavby bola kaplnka sv. Doroty, postavená okolo roku 1520 (1528) Jurajom Thurzom. Jezuiti, ktorí tu pôsobili od roku 1645 a významnou mierou ovplyvnili ďalší stavebný vývoj kostola, ho spomínajú aj s patrónom Nanebovzatia Panny Márie, nakoľko sa tu už od 17. storočia konali púte dňa 15. augusta pri príležitosti rovnomenného mariánskeho sviatku.¹⁵ V nasledujúcich storočiach prešiel kostol viacerými úpravami. Napr. v roku 1660 je doložená nová plastická dekorácia interiéru, počas obnov v rokoch 1713

Obr. 2 – Pohľad na západnú fasádu pútnického kostola sv. Benedikta a Všetkých Svätých na Malej Skalke z roku 1967, archív Trenčianskeho múzea

Obr. 3 – Pohľad na západnú fasádu pútnického kostola sv. Benedikta a Všetkých Svätých na Malej Skalke, 2010, archív autorky

a 1745 bola pristavaná dvojica barokových veží, zásadne pozmeňujúcich charakter západného priečelia kostola. K prvej novodobej renovácii kostola došlo v roku 1924 a neskôr ešte v roku 1951. Okrem už spomenutej mariánskej púte sa tu tradične konáva ďalšia v deň kanonizácie sv. Andreja Svorada a sv. Benedikta 17. júla, rovnako ako v kláštore na Veľkej Skalke. (Obr. 2, 3)

Kostol na Malej Skalke je pozdĺžnym jednolodím s pretiahnutou polkruhovo ukončenou svätyňou na východe. Po stranách svätyne – na severnej aj južnej strane – v mieste triumfálneho oblúka, sú v exteriéri pristavané dva menšie priestory na približne štvorcovom pôdoryse. Na západnom konci lode je murovaná empora a predsieň zvieraná dvojicou hranolových veží. V stredovej osi západnej fasády je nika, kde je umiestnená socha patróna kostola – sv. Benedikta. Z hľadiska pamiatkovej starostlivosti možno v súčasnosti v prípade tohto objektu hovoriť o čiastočnej obnove. V exteriéri je kostol po obnove fasád, striech (výmena strešnej krytiny za tvrdú pálenú, výmena klampiarskych výrobkov a výmena plechovej krytiny na vežiach), okenných a zvukových otvorov, ktoré prebiehali postupne v rokoch 2005 – 2006 a sú presne zdokumentované v archíve Krajského pamiatkového úradu Trenčín. Obnova fa-

sád s pozmenením predošlej farebnosti rešpektovala ich architektonické členenie a štukový dekór vo forme početných šambrán, lizénových pásov a rámcov. Kombinácia bielej a lomenej žltej farby v súčasnosti viac diferencuje jednotlivé výzdobné prvky a tým vhodnejšie podporuje ich čitateľnosť, ako jej predošlá verzia.

Pre kritické zhodnotenie doterajšej pamiatkovej obnovy areálu kláštora benediktínov sú dôležité doterajšie poznatky o jeho stavebno-historickom vývoji, získané počas pamiatkového výskumu z 90. rokov minulého storočia, ktorý žiaľ doposiaľ nebol v definitívnej verzii dopracovaný.¹⁶ Mnohé zaujímavé a cenné informácie by priniesol doposiaľ nerealizovaný archeologický výskum priamo v areáli kláštora, ako aj dopracovanie architektonicko-historického výskumu s návrhom ďalšej obnovy pamiatky. Tento postup je nevyhnutný pre nadviazanie na doteraz realizované práce a zachovanie kontinuity postupnej etapovitej obnovy.

Areál kláštora benediktínov resp. jezuitov na Veľkej Skalke má komplikovanejšiu objektovú skladbu a stavebno-historický vývoj vôbec, pričom stavebné úpravy, resp. historické „obnovy“ tohto monastéria sú organicky previazané a podmienené samotnými historickými udalosťami. Tak ako to býva aj v prípade pamiatkových výskumov, vývoj skúmaných architektur a ich následná obnova sa interpretuje na základe znalosti relevantných archívnych a literárnych prameňov, analýzou stavebných konštrukcií, ich komparáciou s príbuznými typmi stavieb a inými odbornými metódami. Preto je vhodným úvodom k problematike pamiatkovej ochrany areálu na Veľkej Skalke stručný prehľad jeho historického vývoja s dôrazom kladeným na zmeny dispozície a vzhľadu jednotlivých architektonických objektov. Prvou písomnou zmienkou o kostolíku sv. Benedikta, postavenom niekedy koncom 12. storočia na mieste pôsobenia oboch pustovníkov je listina nitrianskeho župana Tomáša adresovaná nitrianskemu biskupovi z roku 1208.¹⁷ Ďalšie archívne doklady, že kláštor pri tomto kostolíku založil nitriansky biskup Jakub I. r. 1224.¹⁸ V roku 1328 potvrdil všetky privilégia opátstva Karol Róbert z Anjou. O osudoch Skalky v období husitských výprav písomné prameňe mlčia, ale možno predpokladať, že vďaka svojej polohe a ochrannému systému slúžila v 30. rokoch 15. storočia ako strážne miesto a ochrana pre obyvateľov z okolia. Zmienky o opátstve pochádzajú až z obdobia po Moháčskej bitke, kedy Skalka neodolala náporu cisárskych vojsk. V roku 1528 generál Ferdinand Habsburský – Katzianger obsadil Trenčiansky hrad aj mesto, mníchov na Skalke rozohnal a majetok opátstva použil na žold pre vojsko. Formálne opátstvo ďalej existovalo, no skutočným obratom v živote stagnujúceho kláštora bol rok 1630. Do úradu opáta bol menovaný Ján Pyšky, neskorší nitriansky biskup, ktorý na prosbu ostrihomského arcibiskupa Juraja

Lippayho daroval opátstvo s kláštorom a kostolíkom v roku 1644 jezuitom, čo rozhodnutím potvrdil aj panovník Ferdinand II.¹⁹

Súčasne s dôležitými historickými udalosťami došlo aj k zásadným architektonickým premenám vo vývoji kláštorného komplexu na Veľkej Skalke. Prvá stavebná etapa zahŕňa obdobie fungovania benedikťínskeho opátstva a možno ju približne vymedziť rokom 1224, kedy bolo opátstvo založené a rokom 1528, kedy na Skalke sídlilo cisárske vojsko a mnísi boli rozohnaní. Pravdepodobne v tomto období začali na Skalke s opevňovacími prácami, v rámci ktorých v priebehu 16. storočia dobudovali objekt vysokej strážnej veže. Druhá etapa zahŕňa stavebnú činnosť jezuitov v 17. a 18. storočí.

Trenčianski jezuiti získali opátstvo v roku 1644. Ako vyplýva z kroniky tohto rádu, kláštor jezuiti renovovali od základov v rokoch 1667 – 1669, až po svojom usadení sa v Trenčíne. Ďalšie stavebné úpravy realizovali v rokoch 1712 – 1713 po následkoch kuruckých vojen. V roku 1717 po niekoľkých rokoch prác najmä na interiérovom vybavení kláštora, rozsiahlo renovovali kostolík sv. Andreja Svorada a sv. Benedikta. Osadili naň novú kupolu a v tom istom roku zrútili starú poškodenú strážnu vežu a vystavali novú, ktorá vyčnievala nad celým kláštorom. Taktiež postavili nový, vysoký múr, ktorý chránil kláštor zo strany od Váhu a podopreli ho silnými operákmi. V roku 1735 osadili 180 kamenných schodov, ktoré viedli od cesty k bráne kláštora. Posledné opravné práce tu jezuiti vykonali v roku 1768, kedy všetky budovy

svojho kláštora pokryli novou strechou. Po zrušení jezuitskeho rádu pripadol majetok opátstva a tým aj kláštor štátu. Keď správu kláštora kvôli nemalým nákladom na jeho obnovu odmietli trenčianski piaristi, bol celý areál pridelený k farnosti Skalka nad Váhom.²⁰

Začiatkom 19. storočia si kláštor prenajal gróf Pavel Szapáry. Dal pokryť kostolík novou šindľovou strechou. K najväčším stavebným aktivitám na Veľkej Skalke v 19. storočí patrila oprava kostolíka sv. Andreja Svorada a sv. Benedikta, ktorú v rokoch 1852-53 uskutočnil trenčiansky farár Ľudovít Stárek. V roku 1922 v snahe sprístupniť kostolík pre procesie žiadal farský úrad v Skalke Štátny referát na ochranu pamiatok o finančnú výpomoc k zamýšľaným pomerne rozsiahlym opravným prácam, no k ich realizácii na kláštorných budovách nakoniec nedošlo.²¹ (Obr. 1) Areál benedikťínskeho kláštora je situovaný na skalnom zráze, na ostrohu v masíve Bielych Karpát, vybiehajúcom do údolia rieky Váh. Má približne obdĺžnikový tvar s rozmermi 40 x 30 metrov a jeho integrálnou súčasťou je vápencové bralo s jaskynnými dutinami. Skalný masív zároveň tvorí prirodzenú ochranu kláštora z juhovýchodnej strany. Z ostatných troch strán bolo monastérium chránené murovaným opevnením.²²

Dnešný stav celého kláštorného komplexu možno vo všeobecnosti označiť za ruinálny s realizovanými nevyhnutnými sanačnými prácami najmä na opevnení a s rekonštrukciou trojice dominantných objektov – trojpodlažného objektu kaplniek, vyvýšenej bašty

a vonkajšieho múru trojpodlažnej niekdajšej vstupnej budovy. Za bránou kláštora sa po pravej strane zachovali zvyšky pravdepodobne vstupných a hospodárskych budov.²³ Nad spomenutou vstupnou chodbou a na najvyššie položenom mieste na skale pri juhozápadnom opevnení stáli obytné budovy, ktoré uzatvárali obdĺžnikové vnútorné nádvorie. Z neho vedie vstup v podobe jednoduchého gotického portálíka do pustovníckej jaskyne.²⁴ (Obr. 8)

Jedinou v súčasnosti funkčnou stavbou v areáli je trojpodlažný objekt kaplniek, ktorý je chodbou spojený aj s jaskynnou

Obr. 4 - Pohľad na juhozápadný hradobný múr s objektom strážnej bašty a strieľňovými otvormi, kláštor na Veľkej Skalke, 2010, archív autorky

pustovňou. **Spodná kaplnka objektu je zasvätená Božiemu Hrobu, stredná Panne Márii a vrchná sv. Andrejovi Svoradovi a sv. Benediktovi.** Stavba sa svojou juhozápadnou a z časti aj juhovýchodnou stenou opiera o skalné bralo, a preto je jej architektonická forma prispôbena členitosti a profilu terénu. V zásade majú všetky tri podlažia objektu obdĺžnikový pôdorys, no sú vybudované z murív odlišného charakteru v súvislosti s chronologickým postupom ich vzniku – spodná kaplnka je najstaršia, vrchná najmladšia. Stavebné jadro spodného podlažia s Božím Hrobom je s najväčšou pravdepodobnosťou možné považovať za pôvodný sakrálny priestor kláštora.²⁵ (Obr. 6)

Doterajšie výskumy objektu odhalili v severozápadnom múre kaplnky existenciu sekundárne použitých častí gotického okna a portálu, ukončených lomenými oblúkmi. Portál aj okno sú v súčasnosti zamurované a fragmentárne sú kamenné špalety a ostenie s čitateľným pílovým motívom odprezentované na nanovomietnutej severozápadnej fasáde objektu. Je veľmi pravdepodobné, že patrili k portálu pôvodnej kláštornej kaplnky.²⁶ Na toto podlažie s mariánskou kaplnkou vedie z exteriéru novodobý vstupný otvor prístupný takisto novodobou zastrešenou železobetónovou rampou so schodiskom. (Obr. 7)

Na najmladšom vrchnom podlaží s kaplnkou sv. Andreja Svorada a sv. Benedikta priniesol čiastkový architektonicko-historický výskum taktiež niekoľko zaujímavých zistení. Priestor je zaklenutý barokovou polygonálnou kupolou, uprostred otvorenou šesťuholníkovým oknom lucerny. V interiéri predmetného podlažia sa našiel aj sekundárne zamurovaný kamenný kváder s ranorenesančným rozvilinovo-volútovým maľovaným ornamentom. Na základe zistení architektonicko-historického výskumu bol vznik vrchnej kaplnky datovaný do obdobia krátko pred rokom 1528.

Stručne je potrebné spomenúť aj pustovnícku jaskyňu v podobe kľukatej chodby dlhšej vyše 30 metrov. Vstupuje sa do nej z vnútorného nádvorja kláštorného areálu cez gotický portálik, vytvorený v skalnej stene, v doterajších pí-

somných prameňoch datovaný okolo roku 1300.²⁷ Do jaskynnej chodby sa dá vojsť aj veľkým preklenutým otvorom z kaplnky sv. Andreja Svorada a sv. Benedikta. Z hľadiska úprav jaskynnej chodby stojí ešte za zmienku súčasná podoba podlahy, vytvorenej dlažbou zo sekundárne použitých tehli z ruín areálu, pričom medzi nimi možno nájsť aj príklady tzv. signovaných tehli. (Obr. 5)

Z prevažne ruinálnych zvyškov konventu sa ešte vymyká baroková štvorhranná bašta, postavená v najvyššom bode areálu čiastočne na zvyškoch svojej staršej stredovekej „predchodkyne“. Bašta je trojpodlažná, bez stropných konštrukcií okrem krovu nesúceho stanovú strechu. Objekt je v súčasnosti nanovo omietnutý. „Na jeho vstupnej severovýchodnej fasáde sa pri výskume odkryli zvyšky neskorobarokových omietok, s lizénovými rámcami a so zvyškom staršieho červeného nárožného kvádrovania na severnom nároží.“²⁸ (Obr. 4)

Už desaťročia trvajúcu problematiku obnovy kláštorného komplexu na Veľkej Skalke možno chronologicky zosumarizovať nasledovne. V 70. rokoch minulého storočia bol stav najmä múru nad cestou natoľko havarijný, že vypadávanie kameňov začalo ohrozovať životy okoloidúcich. Taktiež nestráženosť a voľný prístup do komplexu spôsobovali narastanie úmyselného poškodzovania najmä objektu kaplnky. Preto sa koncom 80. rokov pristúpilo ku komplexnej sanácii areálu. Pred začatím obnovy v rokoch 1990 – 1991, sa v kláštore uskutočnil prvý stavebno-historický prieskum. Následne po začatí staticko-za-

Obr. 5 – Skalné bralo s gotickým portálom vedúcim do jaskyne - pustovne sv. Andreja Svorada, pohľad zo severozápadu z vnútorného dvora kláštora na Veľkej Skalke, 2010, archív autorky

bezpečovacích prác na najhavarijnejších murivách začali v roku 1991 pracovníci vtedajšieho Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti aj s hĺbkovým pamiatkovým výskumom, no kvôli počiatočnému rýchlemu tempu odstraňovania statických porúch sa výskum nepodarilo rozvinúť v adekvátnom rozsahu. Obnova bola realizovaná sesterskou firmou pôvodného dodávateľa (Stavební huť Frýdek-Mýstek) STATIKSTAV, s. r. o., Trenčín. Išlo predovšetkým o staticko-zabezpečovacie práce realizované etapovito v závislosti od naliehavosti zásahov v jednotlivých častiach areálu. V rokoch 1991 - 1993 sa zopnutím tiahkami, domurovaním a zaškárovaním stabilizoval najviac deštruovaný severovýchodný hradbový múr, v rokoch 1995 - 1996 sa zabezpečovali ďalšie úseky opevnenia, pričom práce dosahovali vysokú technickú a remeselnú kvalitu.³⁰

Postupne nasledovali ďalšie sanačné práce pričom k jednotlivým etapám je v archíve Krajského pamiatkového úradu Trenčín niekoľko projektových dokumentácií. Časť z nich vyhotovil STATIKSTAV, s. r. o., Trenčín a PROFIX, s. r. o., Bystřice pod Hostýnem, a to v roku 1996 k statickému zaisteniu západného nárožia obvodového opevnenia, v roku 1997 k sanácii juhozápadného obvodového múru a obrannej bašty vrátane výmeny jej strešnej krytiny. Na záver ešte treba zmieniť aj posledné a pravdepodobne nie veľmi šťastné úpravy z rokov 2004 až 2006, kedy sa zrealizovalo prekrytie vstupu do kaplnky Panny Márie (2. podlažie objektu kaplniek) a sanácia oporného múru a okolitého terénu prístupovej cesty vedúcej k vstupu do kláštorného areálu. (Obr. 9)

V súčasnosti je vnútorné nádvorie kláštorného areálu riešené niekoľkými nízkymi terénne vyrovnanými terasami s upraveným trávnaťým porastom. Novodobá výsadba zelene, ktorá je tu uplatnená, nie je veľmi vhodná, no napriek tomu je okrem kritiky potrebné poznamenať, že areál je udržiavaný dobrovoľníkmi v čistote, s upravenou trávou a terénom, bez napadaného lístia a pod. Môže tak funkčne slúžiť veriacim počas príležitostných sviatočných omší, ale aj ako miesto živé kultúrnymi podujatiami, či ako širokej verejnosti prístupná pamiatka s hlbokým historickým odkazom. Pri poslednej obnove bola prezentovaná aj časť múru v „predpolí“ kláštora, vo svahu medzi hlavnou cestou a chodníkom vedúcim ku vchodu do areálu. Okrem nich boli zabezpečené zvyšky kamenného schodiska strmo stúpajúceho k vstupnému portálu kláštorného areálu. Aj táto časť bezprostredného kláštorného okolia je v súčasnosti terénne upravená s výsadbou zelene a doplnená o drobný drevený mobiliár určený pre odpočinok návštevníkov.

Jedným z podnetov v koncepcii pamiatkovej obnovy kláštorného areálu v budúcnosti, okrem pokračovania vo vyššie popísanej obnove architektúr, by mohla byť práve historicky vernejšia, výskumom podložená revitalizácia historickej zelene, ktorá je

Obr. 6- Pohľad na trojpodlažný objekt kaplniek a SV oporný múr kláštorného areálu Veľkej Skalke, 2010, archív autorky

taktiež dôležitou, no častokrát opomínanou súčasťou pamiatkovej starostlivosti. Výpovedná revitalizácia monastických záhrad je veľmi zaujímavou a z hľadiska duchovného či turistického atraktívnou myšlienkou, ktorá našla uplatnenie nielen v zahraničí, ale postupne preniká aj k nám. Problém historickej kláštornej záhrady ponúka bohaté spektrum podnetov na riešenie pamiatkovo chránených areálov. Z histórie ako aj kunsthistorie je známe, že kláštorná záhrada mala najmä vo vzťahu k benediktínom dôležité duchovné a praktické poslanie a bola neodmysliteľnou súčasťou architektonického konceptu monastérií. Zaužívaná stavebná a dispozičná koncepcia bola podmienená rehoľnými doktrínami a ikonologickou interpretáciou monastického priestoru. „Kláštor, pod vládou Božej Múdrosti, bol chápaný ako Raj, v ktorom žijú ľudia stvorení na obraz druhého Adama - Krista. Štyri kláštorné krídla boli vybudované pod patronátom štyroch hlavných cností - východné krídlo obsahujúce aj kapitulu sieň bolo vybudované na obraz Spravodlivosti, južné krídlo s refektárom Umiernenosti, západné krídlo bolo chránené Silou (Odvahou) a severné krídlo Múdrostou. Raj vytvorený regulou sv. Benedikta je skrytý pred svetom silnými múrmi a strážený pri bráne strachom a láskou k Bohu. Oplýva stromami rodiacimi krásne a sladko - voňajúce ovocie, ktorých vetvy chránia libanonské cédre.“³¹ Vzor pre dispoziciu kláštorného areálu možno nájsť a odvodiť z jedinečne zachovaného ideálneho pôdorysu benediktínskeho kláštora v St. Gallen v dnešnom Švajčiarsku, ktorý vznikol približne okolo roku 820. Toto usporiadanie priestorov a záhrad sa následne s určitými obmenami uplatnilo vo väčšine kláštorov, samozrejme s prihliadnutím na okolnosti vyplývajúce či už z geografického situovania, podnebia alebo okolitého terénu. V tomto smere možno konštatovať, že situovanie benediktínskeho kláštora na Veľkej Skalke

muselo v riešení dispozície zhodnotiť podmienky dané pomerne komplikovaným hornatým terénom, a preto je na objasnenie jeho regionálnych špecifik nevyhnutný archeologický výskum. Dnes možno na príklade kláštora v St. Gallen vidieť úspešnú obnovu komplexu vrátane záhrad, čo podmienilo aj jeho následné zapísanie do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 1983.³² (Obr. 10)

Z analýzy „st.-gallenského“ plánu vyplýva, že kláštorň komplex obsahoval štyri typy záhrad: 1. záhrada v kláštornej chodbe – *claustrum* alebo aj „Rajský dvor“ s prameňom (väčšinou studňa alebo fontána), 2. zeleninová záhrada – *hortus*, 3. bylinková záhrada – *herbularius*, nevyhnutná na liečebné účely, kvôli čomu aj susedila s domom brata lekára, ošetrovňou a nemocnicou – špitálom a 4. typ záhrady – ovocný sad s domčekom záhradníka v bezprostrednej blízkosti cintorína.³³ Na základe týchto poznatkov možno funkcie kláštornej záhrady sumarizovať ako úžitkovú, pobytovú a meditačnú.³⁴ Zaujímavé je aj poznanie, že keďže povinnosťou mníchov bola aj fyzická práca a okrem iných teda aj práca v záhrade pre zabezpečenie dostatku potravín a sebačnosť, záhrady boli často ukážkovo upravené na princípe – jedna hriadka pre jeden druh. Okrem ideálneho príkladu v St. Gallen možno nájsť aj ďalšie inšpi-

Obr. 7 – SZ fasáda objektu kaplniek so sekundárne osadenými kamennými architektonickými článkami okna a portálu – súčasná prezentácia, 2010, archív autorky

ratívne ukážky či už v zahraničí alebo u nás, napr. františkánsky kláštor v rakúskom Vöcklabrucku, kláštor Mont Aghiou Ioannou Theologou v Grécku, kláštorňá záhrada františkánov v Nových Hradoch v Čechách ako aj kláštorňá záhrada v Litomyšli, rekonštrukcia kláštornej záhrady františkánov v Chebe, benediktínsky kláštor Monte Oliveto Maggiore v Taliansku. Na Slovensku má v tomto smere zatiaľ prvenstvo rozsiahly komplex s kláštorňými záhradami premonštrátskeho opátstva v Jasove.³⁵

Samozrejme je potrebné uvedomiť si, že pamiatkové výskumy nezaručia rozsah miery zachovanosti náleзов, ktoré preukážu. Je romantické domnievať sa, že archeológia či architektonicko-historický výskum odhalia komplexne zachované situácie, teda „že nám zrazu na Skalke vyrastie historicky autentický benediktínsky kláštor“. Sú však jedinou cestou, ako prispieť k historicky relevantnej, architektonicky ucelenej a aj pre laického návštevníka pochopiteľnej záchrane a prezentácii hoci aj fragmentárnych hmotných kultúrnych dokladov. V súvislosti s obnovou kláštorňého areálu na Veľkej Skalke sa v minulosti objavili aj názory smerujúce k jeho opätovnému sfunkčneniu, čo by si vyžiadalo nesmierne rozsiahlu mieru rekonštrukcie.³⁶ Otázkou je, či by takáto rekonštrukcia, ktorá by musela spĺňať množstvo iných utilitárnych potrieb, negatívne neovplyvnila autenticnosť tejto unikátnej lokality. Už v 90. rokoch bola táto myšlienka odborníkmi ako aj správcami pamiatky odsunutá. Pre realizáciu pamiatkovej obnovy sa zvolila šetrná cesta konzervovania areálu ako ruiny, s rekonštrukciou iba tých najkomplexnejšie zachovaných objektov s prezentáciou hodnotných architektonických a výtvarných prvkov, prípadne aj s vytvorením priestoru fungujúceho ako lapidárium.³⁷

V súčasnosti je potrebné oceniť už aj vyššie spomenutú údržbu priestorov areálu ako aj zelene, čomu by z pamiatkového hľadiska, ale aj z atraktívnosti pre turistickú verejnosť prispelo rekonštruovanie zelene v duchu vyššie načrtnutých princípov monastických záhrad, preukázaných a podporených pamiatkovými výskumami. Takýto postup by prioritne duchovné miesto spojené s benediktínskou tradíciou len vyzdvihol, a to z hľadiska cirkevno-monastickej historicity. V neposlednom rade je z pozície živej pamiatkovej ochrany pozitívny aj prístup citlivo a inteligentne pripravovaných kultúrnych a príležitostných duchovných podujatí, akým je sympóziu ORA ET ARS v kláštorňom areáli Veľkej a Malej Skalky pri Trenčíne, nakoľko môžu upevniť kladný vzťah k samotnej pamiatke aj zo strany väčšieho laického publika. Podujatie tohto typu má edukatívnu funkciu pre mladých ľudí, keďže napr. prezentovaného sympózia sa zúčastňujú aj študenti stredných škôl ako dobrovoľníci pri organizačných prácach, alebo ako aktívni výtvarníci. Umelecké diela maliarske či sochárske, poézia a eseje, duchovná hud-

Obr. 8 - Rekonštrukcia vonkajšieho, t.j. severovýchodného múru bývalej vstupnej trojpodlažnej budovy, 2010, archív autorky

ba počas slávnostnej vernisáže v priestoroch viacerých autentického architektonického kláštorného prostredia, spoznávanie histórie bezprostredným kontaktom s jej hmotnými dôkazmi a rozširovanie vedomostí nenúteným spôsobom, v tom všetkom možno nájsť paralelu so životom a činnosťou benediktínskej rehole. Zároveň v laickej, no dobrovoľnej práci bez očakávania odmeny pri priebežných udržiavacích prácach možno vidieť odkaz na benediktínsky postoj k fyzickej práci.

Ora et Labora a Ora et Ars pre záchranu kultúrno-historickej pamiatky!

Poznámky:

1. BAKOŠ, J.: *Intelektuál a pamiatka*. Kalligram, Bratislava 2004; CIULISOVÁ, I.: *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane*. VEDA, Bratislava 2000; BAKOŠ, J.: *Štyri trasy metodológie dejín umenia*. VEDA, Bratislava 2000.
2. Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. I. diel - Charty a odporúčania. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2002; Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. Charty, smernice a rezolúcie. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2003; Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. 2. diel - Deklará-

cie. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2004.

3. Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu z 19. decembra 2001. (V znení neskorších predpisov.)

4. VDOVIČÍKOVÁ, M.: *Benediktínsky kláštor na Skalke a jeho využitia - dá sa ruina zmysluplne využívať?* In: Bardkontakt 2010. "Problematika mestských pamiatkových centier". Zborník prednášok. Bardejov 24. - 25. august 2010, s. 95 - 104.

5. BALEGA, A.: *Textová časť*. In: KOSOVIČ, K. (ED.): *Katalóg výstavy stredoveké kláštory a ich osudy na Slovensku. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*. Bratislava 2008. s. 1

6. ORIŠKO, Š.: *Paradisum Plantavit. Recenzia*. In: Ročenka SMG 2001 Bratislava, s. 197 - 199.

7. SÓLYMOS, S., O.S.B.: *The First Benedictine Monks in Hungary*. In: TAKÁCS, I. (ED.): *Paradisum Plantavit*. Pannonhalma 2001, s. 588 - 597.

8. SÓLYMOS, S., O.S.B.: c. d. (v pozn. 7), s. 595.

9. Tamtiež.

10. KOMOROVSKÝ, J.: *Svätí Svorad a Benedikt v eremitskom hnutí*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a pútí*. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 33.

11. SÓLYMOS, S., O.S.B.: c. d. (v pozn. 7), s. 589.

12. HANULIAK, M., Archeologický ústav SAV v Nitre: *Výsledky archeologického výskumu v Skalke nad Váhom a ich vzťah k benediktínskemu opátstvu*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a pútí*. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 16 - 27; HANULIAK, M.: *Včasnostredoveká sakrálna stavba zo Skalky nad Váhom*. In: *Velká Morava mezi východem a západem*. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 17, 2001, s. 155 - 168; NEŠPOROVÁ, T.: *Stredoveký cintorín na Skalke*. In: *Skalka pri Trenčíne*.

Obr. 9 - Pohľad na prístupový chodník vedúci k vstupu do kláštorného areálu na Veľkej Skalke, vstupný portál z obdobia pôsobenia jezuitov na Veľkej Skalke, prelom 17. a 18. storočia, 2010, archív autorky

Miesto legiend a púť. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 22 - 27.

13. NEŠPOROVÁ, T.: Úvod. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť. Regionálna bibliografia*. Zost.: STROHNEROVÁ, E. - HALUSKOVÁ, E., Trenčín 1996, s. 3.

14. O 800 m ďalej na sever sa ešte nachádza už vyššie spomínaná archeologická lokalita Chochel s nálezom sakrálného objektu. Podrobnejšie: HANULIAK, M., Archeologický ústav SAV v Nitre: *Výsledky archeologického výskumu v Skalke nad Váhom a ich vzťah k benediktínskemu opátstvu*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť*. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 16 - 27; HANULIAK, M.: *Včasnostredoveká sakrálna stavba zo Skalky nad Váhom*. In: *Velká Morava mezi východem a západem*. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 17, 2001, s. 155 - 168.

15. PAULUSOVÁ, S.: Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Rímskokatolícky kostol sv. Benedikta a Všetkých Svätých, 2004. Archív KPÚ Trenčín; BUČKOVÁ, M.: *Skalka - Milostivý kostol sv. Andreja-Svorada a Beňadika, jubilejný rok 2000*. Skalka nad Váhom 2000.

16. PAULUSOVÁ, S. A KOL.: *Trenčín - Skalka, benediktínsky kláštor, kaplnka sv. Andreja a Benedikta. Pamiatkový výskum - časťový*. Bratislava 1994. Závěry z neho sumárne publikované in: GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: *Kláštor na Veľkej Skalke - výskum a obnova*. In: *Pamiatky a múzeá*, 3/1997, s. 41 - 44.

17. MARSINA, R.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana, vznik uhorského štátu a čas arpádovských kráľov*. Literárne informačné centrum. Bratislava, 2003, s. 84 - 86.

18. PACHANSKÁ, K. - HLAVÁČKOVÁ, M.: *Skalka - kláštor. Historicko-archívny výskum*. Bratislava 1993, s. 1, T 319, Archív Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti.

19. PACHANSKÁ, K. - HLAVÁČKOVÁ, M.: c. d. (v pozn. 18), s. 4.

20. Tamtiež, s. 10.

21. Tamtiež, s. 12.

22. GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: *Kláštor na Veľkej Skalke - výskum a obnova*. In: *Pamiatky a múzeá*, 3/1997, s. 41 - 44.

23. Tamtiež, s. 41.

24. GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: c. d. (v pozn. 22), s. 41.

25. PAULUSOVÁ, S.: *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Kláštor na Veľkej Skalke*, 2004 Archív KPÚ Trenčín. Bez značenia strán.

26. Tamtiež, bez značenia strán.

27. Tamtiež, bez značenia strán.

28. Tamtiež, bez značenia strán.

29. GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: c. d. (v pozn. 22), s. 41.

30. Tamtiež, s. 44.

31. MAROSI, E.: *Benedictine building activity in the thirteenth Century*. In: TAKÁCS, I. (ED.): *Paradisum Plantavit*. Pannonhalma 2001, s. 651 - 658.

32. DOBRUCKÁ, A.: *Obnova a využitie kláštorných záhrad*. In: *Bardkontakt* 2010. "Problematika mestských pamiatkových centier". Zborník prednášok. Bardejov 24. - 25. August 2010, s. 108 - 115.

33. Tamtiež, s. 108; PEVSNER, N.: *An Outline of European Architecture*. Norwich 1964, s. 48 - 49.

34. Tamtiež, s. 108.

35. DOBRUCKÁ, A.: c. d. (v pozn. 32), s. 110 - 114; podrobnejšie

k problematike záhrad v Jasove: SOBOTA, V.: *Prezentácia poznatkov o vývoji kláštornej záhrady v Jasove*. In: Bardkontakt 2010. "Problematika mestských pamiatkových centier". Zborník prednášok. Bardejov 24. - 25. august 2010, s. 108 - 115.
 36. GAJDOŠOVÁ, I. - PAULUSOVÁ, S.: c.d. (v pozn. 22) , s. 44.
 37. Tamtiež, s. 21.

Literatúra:

- BAKOŠ, J.: Intelektuál a pamiatka. Kalligram, Bratislava 2004, s. 268.
- BAKOŠ, J.: Štyri trasy metodológie dejín umenia. VEDA, Bratislava 2000.
- BALEGA, A. In: KOSOVÁ, K. (ED.): Katalóg výstavy stredoveké kláštory a ich osudy na Slovensku. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky. Bratislava 2008, s. 1.
- BRÍZOVÁ, Z.: Nálezová správa - Skalka kláštor. Stavební huf Frýdek Místek. 1990.
- BUČKOVÁ, M.: Skalka - Milostivý kostol sv. Andreja-Svorada a Beňadika, jubilejný rok 2000. Skalka nad Váhom 2000.
- CIULISOVÁ, I.: Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane. VEDA, Bratislava 2000, s. 221.
- GAJDOŠOVÁ, I.: - PAULUSOVÁ, S.: Kláštor na Veľkej Skalke - výskum a obnova. In: Pamiatky a múzeá, 3/1997, s. 41 - 44.
- GÜNTHEROVÁ - MAYEROVÁ, A.(ED.): Súpis pamiatok na Slovensku III, Skalka, Bratislava 1969, s. 100 - 101.
- HALÁŠA, J. - ZREBENÝ, A.: Skalka stručný turistický sprievodca. Trenčín 1968.
- HANULIAK, M.: Archeologický ústav SAV v Nitre: Výsledky archeologického výskumu v Skalke nad Váhom a ich vzťah k benediktínskemu opátstvu. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 16 - 21.
- HANULIAK, M.: Včasnostredoveká sakrálna stavba zo Skalky nad Váhom. In: Velká Morava mezi východem a západem. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 17, 2001, s. 155 - 168.
- ORA ET ARS - Skalka 2009. Katalóg z 2. ročníka výtvarno-literárneho sympózia. Trenčín 2009.
- ORA ET ARS - Skalka 2010. Katalóg z 3. ročníka výtvarno-literárneho sympózia. Trenčín 2010.
- Katalóg ORA ET ARS Skalka 2010 - literárna príloha OKNO. Trenčín 2010.
- MARSINA, R.: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana, vznik uhorského štátu a čas arpádovských kráľov. Literárne informačné centrum. Bratislava, 2003, s. 84 - 86.
- NEŠPOROVÁ, T.: Úvod. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť. Regionálna bibliografia. Zost.: STROHNEROVÁ, L. - HALUSKOVÁ, E., Trenčín 1996, s. 3.
- NEŠPOROVÁ, T.: Stredoveký cintorín na Skalke. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púť. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996, Trenčín 1997, s. 22 - 27.
- ORIŠKO, Š.: Paradisum Plantavit. Recenzia. In: Ročenka SMG 2001 Bratislava, s. 197 - 199.
- PACHANSKÁ, K. - HLAVÁČKOVÁ, M.: Skalka - kláštor. Historicko-archívny výskum. Bratislava 1993. T 319, Archív Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti.
- PAULUSOVÁ, S.: Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Rímskokatolícky kostol sv. Benedikta a Všetkých Svätých, 2004. Archív KPÚ Trenčín.
- Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Kláštor na Veľkej Skalke, 2004 Archív KPÚ Trenčín.
- PEVSNER, N.: An Outline of European Architecture. Norwich 1964, s. 48 - 49.
- TAKÁCS, I. (ED.): Paradisum Plantavit. Pannonhalma 2001, s. 651 - 658.
- Bardkontakt 2010. "Problematika mestských pamiatkových centier". Zborník prednášok. Bardejov 24. - 25. august 2010, s. 95 - 104; s. 110 - 114; s. 108 - 115.
- Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumen-

toch ICOMOS. I. diel - Charty a odporúčania. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2002, s. 111.

- Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. Charty, smernice a rezolúcie. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2003, s. 64.
- Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. 2. diel - Deklarácie. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2004, s.115.

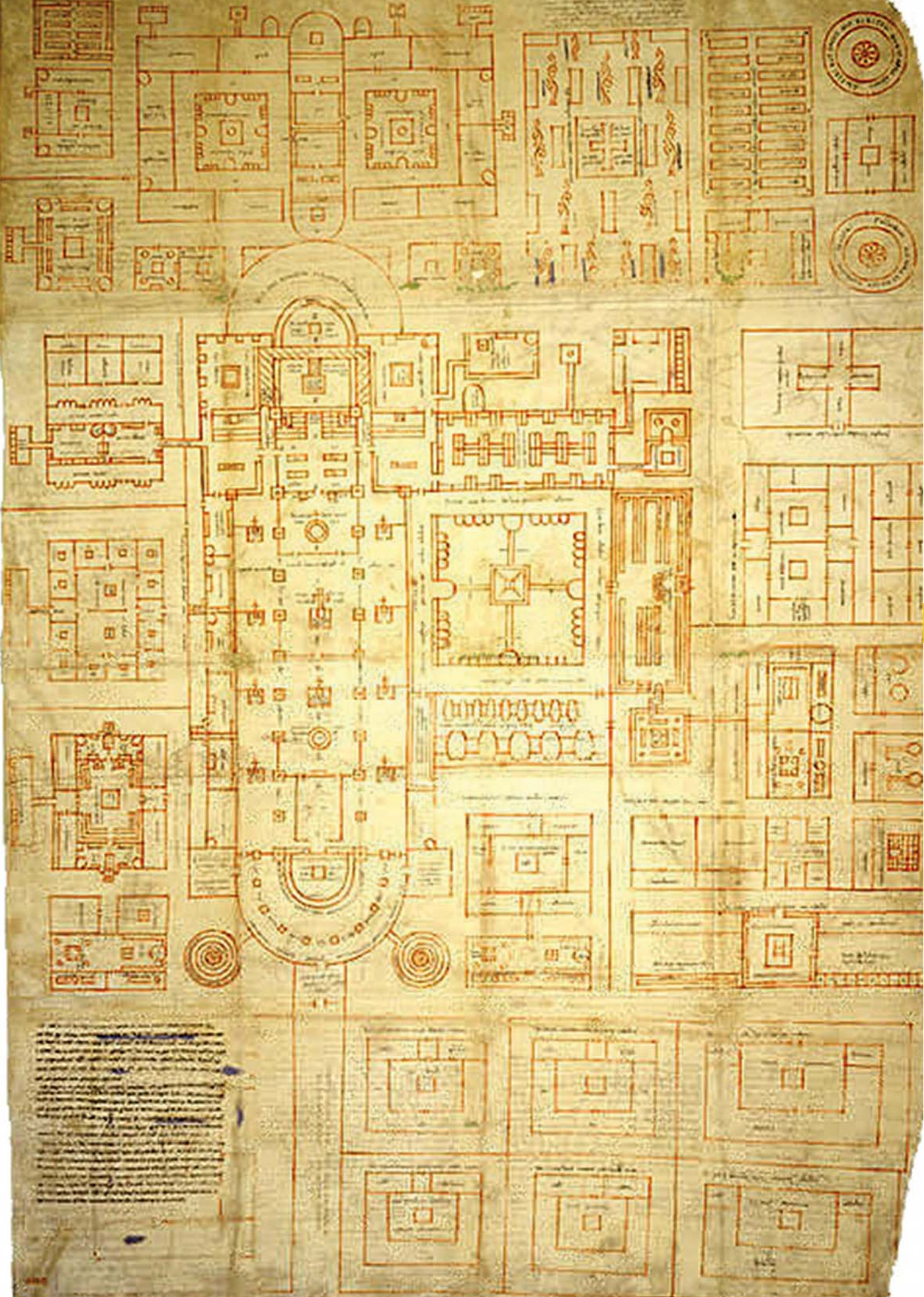
Autorka: Mária VDOVIČKOVÁ, Mgr., 1984. Vyštudovala odbor Veda o výtvarnom umení na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V obhájenej diplomovej práci sa zaoberala sakrálnym umením v 17. a na začiatku 18. storočia v Novom Meste nad Váhom a jeho okolí. V súčasnosti pracuje na Krajskom pamiatkovom úrade v Trenčíne a venuje sa hnutelným kultúrnym pamiatkam a sakrálnnej architektúre.

Resumé: Príspevok stručne načrtáva legislatívne zakotvenie pamiatkovej starostlivosti u nás, ako aj zmysel ochrany kultúrneho dedičstva. Ciele pamiatkovej ochrany prezentuje na príklade kultúrnej pamiatky - areálu benediktínskeho opátstva na Veľkej Skalke, v obnove jednotlivých objektov, realizovanej v 90. rokoch 20. storočia. Zároveň sa snaží osvetliť dôležitosť pamiatkových výskumov a ich pretavenie do projektov obnovy pamiatok, napr. pri revitalizácii kláštorných záhrad.

opátstvo sankt gallen

Obr. 10 - Ideálny pôdorysný a dispozičný plán benediktínskeho opátstva v Sankt Gallen, Švajčiarsko, okolo 820

at the top of the page, there is a block of text in a small, dense font, likely providing a legend or key for the architectural symbols used in the drawing. The text is arranged in several lines and is partially obscured by the drawing's lines.

OKNO do histórie Skalky pri Trenčíne

kultúrno-historická príloha katalógu

4. ročníka medzinárodného
výtvarno-literárneho sympózia
ORA ET ARS - SKALKKA 2011

Zostavil: Igor Zmeták

Návrh obálky, koncepcia a grafická úprava:
Jozef Vydrnák

Gramatické korektúry:
Trenčianske osvetové stredisko v Trenčíne,
Jana Muchová

Fotografie a obrazové ilustrácie:
archívy autorov príspevkov,
Jozefa Vydrnáka
a sympózia ORA ET ARS - SKALKKA

Príprava do tlače:
Mgr. Marián Rosa - MR design
Tlač a knihárske spracovanie:
Tlačiarne Pardon, Trenčín
Náklad: 500 ks

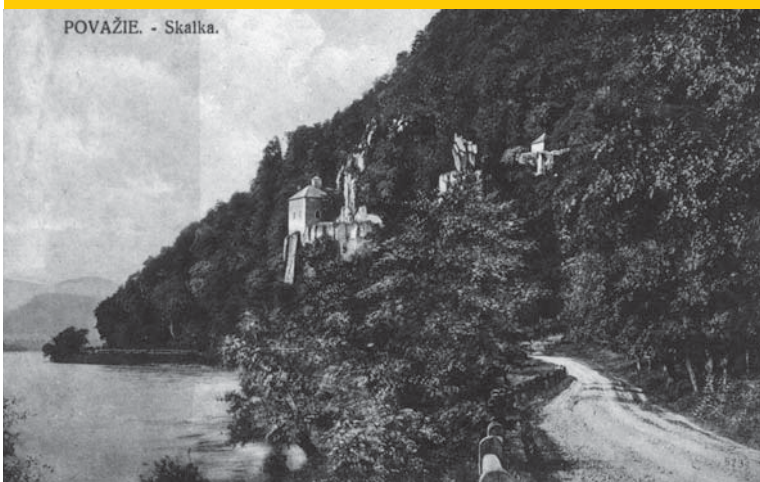
Vydalo Mesto Trenčín
© Mesto Trenčín a autori
ISBN: 978-80-970743-4-0
2011

...

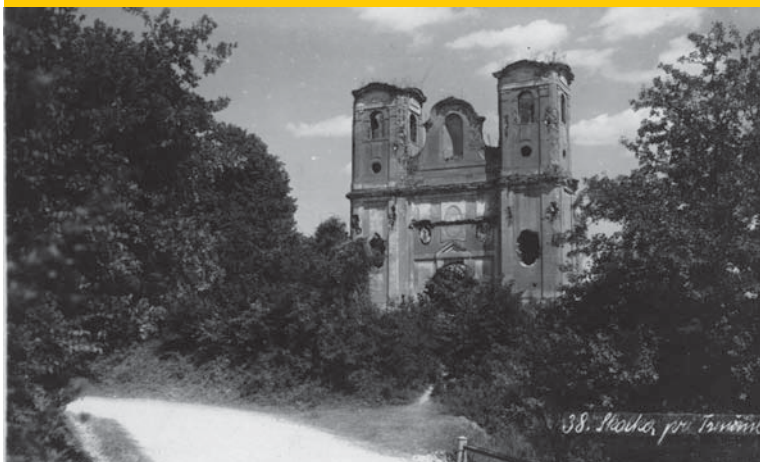
OMALÁ • VEĽKÁ
SKALKKA
PRI • TRENČÍNE

SP 21239

SP 63895

SP 21232

SP 75856

SP 69691

Szkalka Benedek

SP 21226

SP 21226

SKALKA PRI TRENČÍNE.

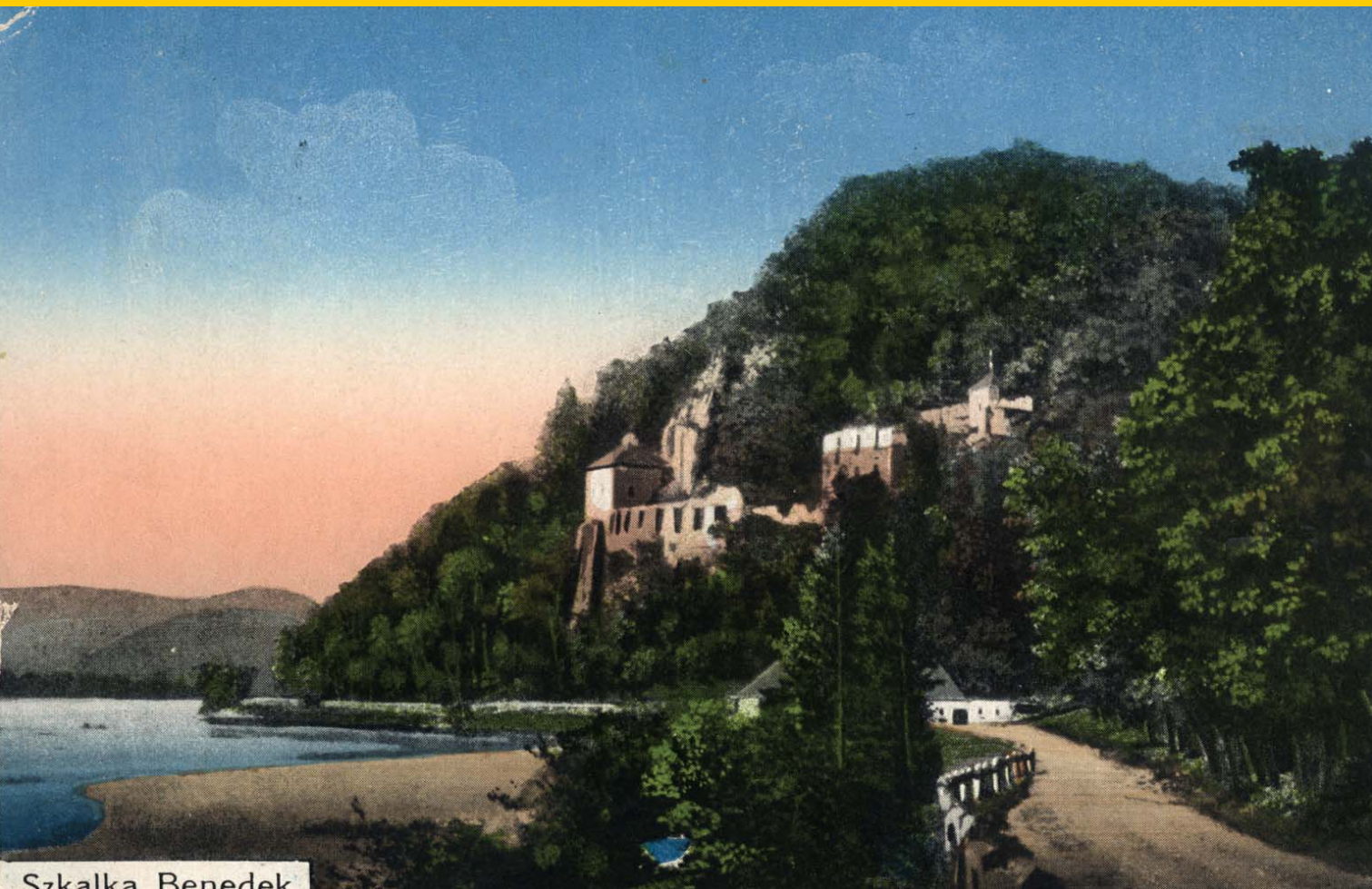
Trencsénteplicz Környéke.
Umgebung v. Trenchin-Teplitz.

Szkalka-Benedek.

SP 21241

SP 34680

Szkalka Benedek

ORA ET ARS

4.

ROČNÍK

MEDZINÁRODNÉ
VÝTVARNO - LITERÁRNE SYMPÓZIUM
ORA ET ARS - SKALKA 2011

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

TRENČÍN

SLOVENSKÉ
ELEKTRÁRNE

SLOVENSKÁ
NÁRODNÁ
KNÍŽNICA

LADCE

TRENČÍNSKEJ
SAMOSPRÁVY
K · R · A · J

VEREJNÁ
KNÍŽNICA
MICHALA
REŠETKU
V TRENČÍNE

tnos
V TRENČÍNE

BENADIK
PRAVÝ ALFAREK

ISBN: 978-80-970743-4-0